

**Светлозар Попов**

**БЪЛГАРСКИ  
АПОКРИФЕН ЛЕТОПИС  
ПРОГОВАРЯ**

Книгоиздателство ЗОГРАФ  
Варна, 2014

*Книгата се издава по повод  
1000 години от смъртта на цар Самуил –  
титанът, крепил на плещите си Майка България.*

## У В О Д

Идеята за тази книга се зароди в момента, когато погледът ми попадна върху оценката „неблагонадежден”, окичена като прокоба на Летописа, известен ни под наименованието „Български апокрифен летопис”. Защото познавах тежестта ѝ добре. Съжалявам, че я срещнах, излязла изпод перото на такъв автор като Иван Венедиков, но това съвсем не беше негово лично мнение, а присъда на историческата мисъл у нас, от появата на Летописа до ден днешен. Подобно е мнението още на първия изследовател на апокрифа – К.Иречек като и досега на летописната му част ѝ се приписва легендарно-фантастен характер и ѝ се отрича всякакъв историзъм. Наистина, причините за подобно отношение може да не са една и две, но най-видимата е безспорно тая, че Летописът е представен в неразделна връзка с притчата за възнесението на пророк Исая. Но дори и представен по този начин, аз не мисля, че е оправдано и професионално подобно нихилистично отношение към едно средновековно произведение само поради избраната форма на изложение. А и тя съвсем не е нещо необичайно за времето, когато е писано, а напротив. Да не говорим, че и самият пророк е историческа личност – първият от четиримата големи пророка според Библията, роден около 774 г.пр.Хр. Той бил съветник на юдейския цар Езекия и завършил живота си мъченически, умъртвен по нареждане от неговия син и наследник цар Манасия.

Известното за самото произведение е съвсем оскъдно. Познато е в един-единствен ръкопис при това в сръбска редакция, открит в Преображенския старообряднически манастир до Москва и е заведен под № 123 на Гилфердинговата сбирка. Приема се, че е съставян през XI в., по времето, когато България е била под византийска власт – дело на български монах като се долавят известни богомилски възгледи. По същество той изброява една значителна част от българските владетели от създаването на българската държава до падането ѝ под византийска зависимост, но включва и немалко византийски императори, властвали над българските земи след падането на Първото българско царство.

Оттук започват и проблемите, защото именно тук и единствено тук се появяват имената на напълно непознати български царе като Слав, Изот или Селевкий. Да не говорим, че се установяват и владетели с неестествено продължително, „библейско” време на царуване: Слав – 119 г., Испор – 172 г., Изот – 100 г. и 3 мес., Симеон – 130 г. Същевременно липсва управлението на Самуил и на една значителна част от царете на Първото българско царство. А наред с това са налице и случаи на явно объркване, каквото е положението с Константин I Велики и Константин VII Багрянородни. Отделни въпроси повдига казаното за куманите, от които били произлезли българите, за етиопите в Карвунската земя и за страшните исполини.

Всичко това може да е достатъчно основание за някои, за да обърнат гръб на Летописа и да го обявят за неблагонадежден. Да не забравяме обаче, че апокриф би могло да се тълкува и като нещо прикрито, като нещо, което носи в себе си тайни знания. Това означава, че всички изказани досега мнения биха могли и да са прибързани и погрешни. И че за да успеем да узнаем записаната в него информация трябва на първо място правилно да го разчетем и разтълкуваме. За целта ни е необходим скрития от погледа на случайния читател ключ. Но преди да тръгнем и да го потърсим, нека да се запознаем с Летописа.

## БЪЛГАРСКИ АНОНИМЕН ЛЕТОПИС

1. Аз, пророк Исаия, възлюбен в пророците от бога господа наш Исус Христа, дойдох по божие повеление да кажа онова, което ще стане в последните дни на рода човешки по цялата земя. Не аз разказвам това, братя, но небесният отец чрез своя дух свети ми разказва. Тогава изпрати при мене своя ангел и вдигна ме от земята на висотата небесна, и там видях пеене на ангели, пеещи и славещи господа. И въведе ме отново на второто небе, и там видях много други наредби и възрадвах се много за онова, което видях и се смутиха всичките мои кости. И рече ми ангелът, който ме водеше: „Повдигни се, Исайте, да видиш великата и неизречена божия слава.” И въведе ме пак оттам на третото небе, и на четвъртото, и на петото, и на шестото, и достигнахме даже до седмото небе. И там видях съдия, който седеше на висок и превъзвисен престол, а около него видях да тече горяща и клокочеща огнена река и хиляди, хиляди ангели му служеха, и безброй други стояха пред него. И отново видях отдясно нему ангелско пение, а от лявата му страна плач на грешниците. Тогава запитах ангела, който ме водеше, и му рекох: „Господине, покажи ми господа мой, който ме е призовал от утробата на моята майка.” И рече ми ангелът на силите господни: „Слушай, избрани божи пророче, Исайте, невъзможно е да видиш в тяло своя господар, но ще чуеш само неговия глас, отправен към тебе.” И след това прочее чух гласа на господа бога мой, който ми говореше: „Исайте, Исайте, възлюбени мой, иди и разкажи на човешкия род по земята всичко това, което видя и чу, и какво ще бъде в последните времена на последния род.” Аз му казах: „Господи, добре ми е да бъда тук и не ме възвръщай там, откъдето дойдох.” Тогава чух гласа на господа мой, който ми говореше: „Исайте, възлюбени мой пророче, та как ще се поучат живеещите на земята люде? След тебе не ще има друг пророк, нито ще възлезе на /небесата/, нито ще разкаже тези мои слова.” И след това веднага ангелът господен ме свали от небесата и ме постави долу на земята.

2. И след това чух глас, който друго ми разказваше: „Исайте, възлюбени мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и насели земята Карвунска (1), която опразниха римляни и елини.” Тогава, аз, братя, по божия повеля дойдох от лявата страна на Рим и отделих третата част от куманите, и поведох ги по път, посочвайки с пръст, и ги доведох до реката, която се нарича Затиуса, и при друга река, наречена Ереуса (2). И тогава имаше три големи реки. И населих земята Карвунска, наречена българска; беше опустяла от елини за 130 години. И населих я с множество люде от Дунава до морето, и поставих им цар из тях: името му беше цар Слав (3). И този цар прочее, насели села и градове. Няколко време тези люде бяха езичници. И този цар сътвори сто могили в земята българска. Тогава му дадох името „стомогилен цар”. В тези години имаше обилие от всичко. И имаше сто могили в неговото царство. И той беше първият цар в българската земя и царува 119 години и почина.

3. И тогава след него се намери друг цар в българската земя, детище, носено в кошница 3 години, на което се даде име Испор (4) цар, той прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунава Дръстър (5) град; създаде и велик презид от Дунава до морето. Той създаде и Плиска град. И този цар погуби голямо множество измаилтяни. Този цар насели цялата Карвунска земя, имаше прочее преди това етиопи. И роди Испор едно отроче и го нарече Изот. Цар Испор царува на българската земя 172 години и след това го погубиха измаилтяните на Дунава. И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи, а по-рано бяха при Изпора царя езичници и безбожни и в голямо нечестие. И бяха всякога врагове на гръцкото царство през много години.

4. И след това отново прие българското царство синът на Испора царя – името му бе Изот (6). И този цар погуби Озий, цар на изток, със своите войски и Голиат, франка поморски. И в годините на българския цар Изот имаше много велики градове. И роди цар Изот две отрочета: едното назова Борис, а другото Симеон. Цар Изот царува 100 години и 3 месеца и в града, наречен Плиска, почина.

5. И след смъртта на царя Изот пак прие българското царство син му Борис, и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде църкви по българската земя и на река Брегалница (7), и там прие царството. На Овче поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот. И царува 16 години, без да има грях, ни жена (8). И бе благословено царството му, и почина с мир в господата.

6. След това пак прие българското царство Симеон, неговият брат. И създаде градове велики по морето, и великия град Преслав той създаде, и там в него прие царството, /което се простираше/ до града Звечан и до Солун. И Преслав град той гради и създаде за 28 години. И много знамения сътвори цар Симеон. Царува 130 години и роди свети Петър, царя български, мъж свет и напълно праведен. И тогава, в това време, когато царуваше цар Симеон, той вземаше данък от цялата своя земя по всяка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при този цар Симеон.

7. И след неговата смърт пак прие българското царство син му цар Петър, и той бе цар на българите, още и на гърците. И царува на българската земя 12 години, без да има грях, ни жена и благословено бе неговото царство. Тогава, прочее в дните и годините на св. Петър, царя български, имаше изобилие от всичко, сиреч пшеница и масло, мед, мляко и вино, и вреше и кипеше от всяко божие дарование, и нямаше скъдност от нищо, но имаше ситост и изобилие от всичко по изволение божие. И тогава, в годините на св. Петър, царя български, намери се една жена вдовица, млада и мъдра, и много праведна, в земята българска, на име Елена. И роди цар Константин, мъж свят и праведен. Този, прочее, бе син на Константин Зелени и на майка Елена и този Константин /бе/ наречен Багренородни, цар Римски. И поради завист неговата майка Елена избяга във Виза град от римските елини, понеже се намери непразна и там роди цар Константин. И на този се яви ангел господен и му благовести за честния кръст на изток. Обичаха се цар Петър и цар Константин. И събра своята вайска, и взе своята майка, и отиде на изток, по море, в Крайниево място (10). Там, гдето бе цар Константин, имаше малък град на име Византия. И дойде Константин на това място, и видя пусто място от море до море, и помисли в себе си: ако отида в Крайниево място и намеря честния кръст Христов, на който бе разпнат Христос, и пак ще се върна тук, на това място, и ще съградя град, и ще му дам име Нови Йерусалим, покоище на светиите, а на царе украшение. Но докато отиде цар Константин в Крайниево място, тогава дойдоха някакви насилници като исполини (11) и погубиха българската земя по морето и Петър, цар български, мъж праведен, остави царството и избяга на запад в Рим и там завърши своя живот.

8. След това се издигна друг цар на име Селевкия (12), а неговото прозвище /бе/ Симеклит. И този, прочее, излезе из планините, наречени Витоша, и отиде на полето, наречено Романия, и там прие царството. И той създаде 5 града по българската земя: 1. Пловдив, 2. Срем, 3. Брезник, 4. Средец, 5. Ниш. И царува цар Селевкия в града Средец и по българската земя 37 години. И там цар Селевкия завърши своя живот под града Брезник. Докато създаде Селевкия пет града по българската земя, през това време цар Константин намери честния кръст Христов. Върна се пак и отиде във Византия, и като помисли в себе си, рече: „Къде е това пусто място? Аз ще съградя град и ще го нарека Константин-град.” И изпрати цар Константин в Рим един зъл

куратор: „Иди, каза, изгони римската войска за шест години.” Този отиде и ги изгони за три години. Зъл бе кураторът и се бе съвещавал с елините да погубят цар Константин и майка му Елена. Тогава видя господ тяхното високоубийство и ги порази с невидима палица. И станаха невидими. Злият куратор нямаше ни жена, ни деца. И взети бяха римляните в Новия Йерусалим. Тогава св.Константин устрои цялото Йерусалимско царство, царските палати и тръгна с войска на Дунава, и създаде град, наречен Бдин, а прозвището му /бе/ Седмовърхи Вавилон. И пак Константин насели българската земя от западните земи. И съзида цар Константин 9 града след заемането на всички тези земи. И там прекара царствувайки 62 години и почина.

9. След него настана друг цар в българската земя. Неговото име бе Симеон (13). И царува 12 години и почина.

10. И след това пак се намери друг цар на име Никифор (14), и прие българското царство. И той погуби беззаконния цар Максимиан (15) и неговата войска. И той създаде Мотик (16), и Морунец (17) и Сер, а на запад Белград и Костур, и на Дунава Никопол. И той царува 43 години и погина.

11. И той имаше отроче, чието име бе Симеон Премъдри. И прие българското царство, бидейки непочтен и зъл за людете, и погуби българската, йерусалимската и римската земя, областта на царя Константина. И тогава въззоваха всички люде на цар Симеон: „О, горко ни, братя, от този цар!” Прекара цар Симеон в царството си 4 години и почина.

12. И след това се намери цар от друго коляно и име Василий (18). Тогава падна венецът на благочестивия и христолюбив цар Константин на неговата глава. И прие Василий царството и погуби всички вражески земи и езически народи като някакъв храбър мъж. В дните на царя Василия много блага имаше сред людете. Прекара Василий в царството си 30 години, без жени, ни грях, и благословено беше царството негово.

13. И в дните на цар Василий намериха се царе трима братя от вдовица пророчица: Мойсей, Арон и Самоил. Имаше един отрок Самоилов, на име Августиян (19), и той прие българското и гръцкото царство и царува 37 години.

14. И след това се въздигна друг цар от същата вдовица, прие царството, царува 3 години и почина.

15. И след това се въздигна друг цар на име Роман (20), пак от това коляно, и прие българското царство. И той събра своята войска и се разсърди на източния цар и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман 9 години и почина.

16. И след това се намери друг цар, син на праведната Теодора, благоверен и благочестив цар. И той създаде велики манастири по българската и гръцката земя. И в неговото царство имаше всички блага. И прекара в царството си този цар 23 години и почина.

17. И след това излезе друг цар на име Гаган, а прозвището му бе Оделян (21), много красив. И този прие българското и гръцкото царство. И погуби в Кумида два града, които бяха отгатакъ морето. И създаде три града на българската земя: 1.Червен (22), 2.Несебър, 3.Щип. И там царува 28 години, и бе посечен от другоплеменник на Овче поле.

18. И след това се яви друг цар от Константиновия град на име Арев, седна на престола на царя Константина. Царува 7 години и почина.

19. И след това се яви друг цар от южните страни на име Тургой. И този взе венеца на цар Константин, и взе цялото българско и гръцки царство, царува 17 години и почина.

И след това пак излязоха някакви насилници и измамници, наречени печенег, неверни и беззаконници /1/.

Това е пълният текст на апокрифа и както се вижда, той съвсем не е обемист. Въпреки това съдържа значителен брой имена и твърдения, напълно непознати за историографията. Именно те са обект на критика и причина за отхвърлянето му като извор за българската история. Въпреки това не са малко и опитите да се хвърли светлина върху тези твърдения и съставителите на сборника „Стара българска литература” са се постарали да сторят това, предлагайки в бележки след текста някои разяснения. Ето защо тези бележки представляват интерес и тръгнаха да търсим историческата стойност на апокрифа няма как да ги подминем. Затова преди да пристъпим към самото си изследване следва да се запознаем и с тях, ако и да не са достатъчни за легитимирането на Летописа като извор.

1. „Карвунска земя” – Южна Добруджа; в Дубровнишката грамота на Иван Асен II областта е наречена „карвунска хора”; като Карвона – Карвуна се означава от византийците днешния гр. Каварна.
2. Затиуса, Ереуса – легендарни реки, подобни реки се споменават в апокрифа „Видение на пророк Варух”.
3. „цар Слав” – незасвидетелстван в исторически извори цар, сведението почива на легенда.
4. Испор = Исперих
5. Дръстър – старобългарското название на Силистра.
6. „цар Изот” – легендарен, незасвидетелстван исторически, цар.
7. „Брегалница” – река в Македония. За дейност на Борис край Брегалница, а също така и на Константин-Кирил, разказват и други старобългарски и гръцки паметници (повече у Иванов, с.283).
8. Както е известно, сведението, че Борис не е женен и няма деца, не отговаря на историческата действителност. Не е изключено творбата да е написана от богомил. Знае се, че богомилските идеолози отричат брака. По-нататък за безбрачен и бездетен е обявен и цар Петър, който има двама сина.
9. Константин Багренородни (912-959), византийски император, съвременник на цар Петър, който е имал двама сина. Той е смесен с римския император Константин Велики, син на Елена.
10. Крайничево място – в други извори Краничево място = Голгота.
11. „насилници исполини” – допуска се, че тези исполини са русите, които през 870 г. превземат Преслав (посочената 870 г. е вероятна грешка, става дума за 970 г. – б.а.)
12. „цар Селевкия” – също легендарен цар. Името му е взето от апокрифни извори. Към него са присъединени и някои отгласи от дейността на Самуил – прави впечатление, че Селевкий действа в Западна България.
13. Симеон е измислено лице.
14. Никифор Фока – византийски император (963-969).
15. „цар Максимиан” – тук отново виждаме смесване на средновековни събития с раннохристиянски под въздействие на предания. Римският император Максимиан (285-305) е изобразен в ред жития на раннохристиянски светци като яростен гонител на християните, като „беззаконен”, „нечестив” цар наред с Диоклитиан, с когото заедно управлява.

16. Мотик – град Димотика.
17. Морунец – славянското име на град Кавала.
18. Василий II Българоубиец (976-1025).
19. Предполага се, че Августин е Алусиан, внук на Аарон – Самуилов брат.
20. цар Роман – под това име вероятно се крие Роман Аргир (1028-1034) или спомен от Петровия син Роман.
21. „цар Гаган с прозвище Оделян” – Делян, внук на Самуил, който през 1040 г. въстава срещу Византия и е провъзгласен за цар.
22. Следите на гр. Червен личат днес недалече от Русе. През Средновековието той е оживен град, седалище на епископ. /2/.

## **ВЪЗШЕСТВИЕТО НА КНЯЗ БОРИС – КЛЮЧЪТ КЪМ АПОКРИФА**

От къде да започнем? По същество основната информация в Летописа са изброените имена на владетели и продължителността години на тяхното управление. Тогава би следвало да започнем изследването си оттук. И би било естествено като начало да потърсим надеждна опорна точка. Но къде да я търсим, когато имаме толкова непознати имена на български царе? Въпросът съвсем не е риторичен и следва да проверим съществува ли такава опорна точка.

Първият записан български владетел в Летописа – Слав е напълно неизвестен и, явно, няма как да започнем изследването си от него. Още в самото начало вниманието ни привлича името на втория в Летописа цар, записан с познатото ни име Испор, за което допускаме, че няма да ни затрудни при идентифицирането му. Днес, българските историци, както рядко пъти досега са единодушни, че става дума за кан Исперих и то не само поради явната близост в имената на двамата владетели, но и поради редица свидетелства от текста, вменени на Испор, но известни и за Исперих. Така бива идентифициран той и в бележките към Летописа. Все пак, за да не бъда голословен, ето още веднъж и самият текст, който му е посветен в апокрифа:

„И тогава след него се намери друг цар в българската земя, детище, носено в кошница 3 години, на което се даде името Испор цар, който прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунава Дръстър град; създаде и голям зид от Дунава до морето; той създаде и Плюска град. И този цар погуби голямо множество измаилтяни. И този цар насели цялата Карвунска земя, и бяха прочее преди това етиопи. И роди Испор едно отроче, и го нарече Изот. Цар Испор царува на българската земя 172 години и след това го погубиха измаилтяните на Дунава. И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи, а по-рано бяха при Испора царя езичници и безбожни и в голямо нечестие, и бяха всякога врагове на гръцкото царство през много години.”

И така, на Испор се преписва едно от големите заселвания на Карвунската земя, изграждането на престолнината Плиска и на крайдунавския град Дръстър, прокопаването на големия отбранителен вал от р. Дунава до морето, постоянните му борби с нападащите го от североизток харази (измаилтяни), при които загива самият той. Всичко това обаче ние знаем още от ученическите си години, че се отнася до кан Исперих, и дори валът носи и днес името му – „Аспарухов вал”.

Вижда се, че дотук всички тези данни свидетелстват в подкрепа на хипотезата за идентичността на Испор от апокрифа с известния ни кан Исперих от българската история. Известна неяснота и затруднение внася текстът, представящ Испор като „...детище, носето в кошница 3 години...”, но аз вече съм го тълкувал в книгата си „Шамбат – братът на Кубрат”.



Според моята хипотеза този текст представлява алегория на тригодишното царуване на Шамбат-Безмер, осигурил последващото откъсване на Исперих от опеката на по-големия му брат – Бат Баян и от хазарската зависимост и съхранил независимостта на западните територии на Стара Велика България на кан Ирник в границите на бъдещата Дунавска България /3/.

Човек би казал, че единственото сериозно затруднение остава обяснението на 172-годишното управление на царя и то не толкова поради неговата продължителност. Тя лесно може да се обясни като определен период от историята ни, тъй както това е установено в случая с Авитохол и Ирник от Именника. В този случай Испор би представлявал епоним. Къде обаче се вмести този 172-годишен период изобщо не се разбира, доколкото  $681 + 172 = 853$  г. Това, наистина, не е случайна година и съвпада с приетата възшествена година на княз Борис I, но го намирам за напълно невъзможно при положение, че след Испор и преди Борис е посочено 100-годишното управление на неизвестния цар Изот.

Явно, периодът на Испор, ако не е нещо съвсем произволно, би следвало да се вмести в историческата ни хроника по неизвестен за нас алгоритъм и поради това Испор не може да бъде търсената от нас опорна точка. Не би могъл да играе тази роля и следващият го трети български цар в апокрифа, защото Изот, подобно на първия - цар Слав, за нас е неизвестен и ние не знаем как е датиран той. При това положение не ни остава нищо друго освен да проверим как стоят нещата със следващия, с четвъртия посочен цар. А това е вече известният ни княз Борис I.

Княз Борис I е добре познат на историографията български владетел. Можем да съжаляваме, че в Летописа му е отредено толкова малко място, но и то е напълно достатъчно, за да сме уверени, че Борис от Летописа е тъждествен на княз Борис I. Ето и самият текст: „И след смъртта на царя Изот, пак прие българското царство син му Борис, и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде църкви по българската земя, и на река Брегалница, и там прие царството. На Овче поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот. И царува 16 години, без да има грях, ни жена. И бе благословено царството му, и почина с мир в господата.”

Така разбираме, че Борис – синът на Изот е покръстил българското царство и казаното ни е достатъчно, за да сме наясно, че това е наистина нашият известен Борис Покръстител. Пак за същото свидетелства и текстът, че той е построил в царството си църкви, включително и на р. Брегалница, което науката знае. Отново проблем създава продължителността на царуването му, доколкото според официалната ни историография то не е било 16 години, а значително по-продължително – от 853 до 889 г., т.е. цели 36 години. Същевременно приетата за възшествана 853 г. е проблемна, както и обсъжданата от някои автори 852 година. Защото българската историография никъде не предлага убедителни аргументи за определяне началото на царуването му. И защото нито едната от годините 853-та и 852-ра не е година Барс. Това са съответно годините Коч и Маймуна, но не и Барс, каквато би следвало да бъде възшествената година на календарното прозвище Борис (Барис). Обсъждайки този проблем Йордан Вълчев – най-изявеният изследовател на българския битов календар, на неговия дванадесет годишен животински цикъл и календарната прозвищна система определя възшествието на Борис I да е станало в 846 г /4/. Мнозина са изкушили се да оставят без никакъв коментар мнението на самоукия историк. По друг начин обаче гледат на проблема нашите възрожденски летописци, като че ли наговорили се да сочат близки годишнини, но все такива преди 853 или 852 година.

Така например, според историята на Спиридон йеросхимонах, възшествената година на Богарис (Борис) е 845 г. Но наред с този ориентир скромният отец предлага и втори като твърди, че новият български цар се е покръстил през лятото на същата 845 г. и доуточнява „...по времето на константинополския патриарх Методий, ...” /5/. А ние следва да кажем, че патриарх Методий е бил начело на Цариградската патриаршия от 842 до 846 година.

Блазиус Клайнер не определя точно началото на Борисовото царуване, но сочи, че това се е случило по времето, докато папа е бил Сергей II (844-847 г.) Ето как представя той нещата. В 845 г. Богор или Богорис /Борис/ изпратил пратеници при овдовялата императрица Теодора,

за да я заплашат и поставят новите български условия за мир, но тя ги приела като отвърнала на заплахите му достойно и дори го засрамила. Така двата двора подновили стария мирен договор между Византия и България и си разменили пратеничества. Императрицата приела като пратеник Теодор Куфара, който по това време бил пленник на българския княз, а князът приел за пратеник сестра си, пленница дотогава на императрицата. Тя още докато била пленница била покръстена и приела християнството като своя съдба. Междувременно българският княз също бил добре запознат с християнската религия от своя пленник – Теодор Куфара и пламенното застъпничество на сестра му не го заварила неподготвен. Глад и смъртоносна епидемия от чума принудили княза да търси спасение в християнския бог и така той с тесен кръг свои приближени се покръстили тайно, а малко по-късно наложили християнството като официална и единствена религия. През 851 г. някои от първенците се надигнали срещу новата религия /6/.

Юрий Венелин е трети автор от времето на нашето възраждане, който говори за ранното възшествие на Борис в работите си от 1829 и 1853 г. Той също обвързва възшествието на българския княз с папството на Сергей II – 844-847 г. и времето наскоро след смъртта на император Теофил, когато управлението над Византия била поела императрица Теодора, в качеството си на регент на малолетния император Михаил III (842-867г.) Веднага следва да припомним, че Сергей II е бил папа за един кратък период между 844-847 г., че император Теофил е починал през 842 г. и от тогава започва регенстването на императрицата-майка, продължило до 856 г. Така разбираме, че възшествието на младия Борис попада в периода 844-847 г. /7/.

Източник оспорващ началото на Борисовото царуване да е започнало през 853 или 852 г. са наскоро излезлите на бял свят летописи на вожските българи „Джагфар тарихи“. Тук управлението на Борис I е посочено в периода 842-889 г. /8/. Или с други думи, Борис е възшествовал още по-рано, през 842 г.

Освен тези преки данни за началото на Борисовото управление се откриват и различни други косвени свидетелства, че това се е случило преди 853 г. Така например, според Йордан Вълчев първите контакти на Борис с Людовик Немски (817-876 г.) започват през 847 г., т.е. към тази година Борис вече е бил български кан. Пак за същата година определя той и пратеничеството на Борис при императрица Теодора с находчивия ѝ отговор на заплахите му с война. Известно е, че в отговора си тя заявила, че сама щяла да поведе войските си срещу него и ако той я победи, всички ще знаят, че е победил жена, но ако загуби, срамът му ще бъде още по-голям, защото е бил победен от жена. В резултат на този отговор пратениците подписват примирие между България и Византия, влязло в сила от именно тази 847 г. /9/.

Б.Шкодров, от своя страна, също смята, че първите контакти на младия Борис с Людовик II са били през 848 г. и по този начин, въпреки и косвено подкрепя становището за по-ранното начало на Борисовото управление от приетата днес 853 или 852 г. /10/.

Накрая нека кажем, че наред с тези съвременни изследователи или в най-добрия случай свидетелства на наши възрожденски летописци, днес, е известен и оригинален исторически документ от самата Борисова епоха, който представлява най-сериозното свидетелство за по-ранното начало на Борисовото царуване. Това е едно послание на император Михаил III до Борис, датирано през 844 г. То касае освобождаването на византийския монах Теодор Куфара, пленник по това време на българите /11/.

И така, установяваме, че според три независими източника от времето на възраждането – историите на Спиридон, на Блазиус Клайнер и на Юрий Венелин, както и според хрониките на волжските българи, нашият княз Борис I е започнал своето управление не през 853 или 852 г., а най-малко пет години преди това – някъде около 845-846 г. Посланието на Михаил III говори, че това е станало дори година по-рано. Същото се подкрепя и от още някои други косвени свидетелства, включително и от календарната година, която, както казахме, би следвало да е година Барс, при положение, че приемем името Борис за календарно прозвище. Вече посочих, че такава година е 846-та, докато 852 или 853-та не са години Барс. Говорейки

обаче за годините от стария български календар, читателят трябва да знае, че те не започват от 1-ви януари, както е прието сега, а от 22 декември на предхождащата година. Така началото на Борисовото царуване, ако е било през 846 г. би могло да е в периода 22 XII 845 – 21 XII 846 г., тъй като самият 22 XII е нулевият календарен ден и от него започва новата календарна година Заек /12/.

Накрая, струва си да се спрем на мнението на Йосиф Асеманий по въпроса. Изследвайки задълбочено хронологията на събитията около покръстването ни той стига до идеята за поэтапното развитие на процеса, продължил цели десетилетия. По-долу ние ще се спрем по-подробно на тези събития, но това, което е важно засега е годината на втория етап от покръстването. Това е 845 г., когато авторът датира посолството на младия кан Борис до императрица Теодора /13/. Защото това датиране на Й.Асемани свидетелства, че към тази 845 г. Борис вече е бил начело на българската държава.

Сега, след направените уточнения, няма нищо по-лесно от това да извадим от възшестввената година на Борис – 846 или 845 г. – общото време на управление на тримата първи, „легендарни“ български царе: на цар Слав – 119 г., на Испор – 172 и на неизвестния цар Изот – 100 години и 3 месеца. Този сбор възлиза на 391 г. и 3 месеца. Ясно е, че упоминаването на тези три месеца няма да е нещо случайно и самоцелно. Поради тази причина ние не само ще продължаваме да ги споменаваме, но и ще ги отчитаме при всички пресмятания, които ни се налагат по въпроса. И те наистина се оказват важни, защото изместват времето на събитието с цяла една година. Т.е. ако общата сума на годините е 391, с тези 3 месеца навлизаме в 392-та година и когато правим пресмятания следва да се съобразяваме с това. Но има и още нещо, за което ни подсказва значимостта на тези три месеца. Те наистина биха били толкова значими само при условието, че самото възшествие се е било състояло в първите три месеца от годината, защото само при това условие в сумарния период ще влязат 392 години. Докато ако коронаването е било в по-късен месец, периодът е щял да включва 391 г. Затова тези три месеца са важни, защото те имат значение за самата възшествена година и оттам - на календарното прозвище на новия кан.

Нека пресметнем:  $846 - 392 = 454$  г. Това обаче е годината по съвременното леточисление, т.е. година, която започва от 1-ви януари и завършва на 31-ви декември. Както обаче вече стана дума, дедите ни по времето на княз Борис са се придържали към българския циклов календар. И това означава, когато говорим за 454-та година, да сме наясно, че тя е започвала не от 1-ви януари, а от 22-ти декември на 453 г. Тази година обаче ни е добре позната от историята като годината на смъртта на Атила. Но тази година Змия /Дилом/ ни е добре позната и от „Именника на българските канове“. Тя бележи началото на периода Ирник от българската история и самото начало на Стара Велика България.

Така най-неочаквано се натъкваме на поразителния факт, че летоброенето, посочило началото на нововъзникналата българска държава на цар Слав, според „Българския апокрифен летопис“, съвсем не е произволно или случайно. То бележи възшествието на българския кан Ирник и възникването на българската държава, изпод пепелището на рухналата Хунска империя на „Бича Божи“ Атила. Това е началото на Стара Велика България на кан Ирник. Де'факто това означава, че легендарният, „стомогилен“ цар Слав, заселил земята Карвунска не би могъл да бъде никой друг освен българския Ирник. Защото ние добре знаем кога, накъде и как са се отправили синовете на Атила след неговата смърт. От свидетелствата на Йорданес е известно, че след рухването на Хунската империя, най-малкият син – Хернак се заселил в Малка Скития, т.е. точно в „земята Карвунска“ /14/.

При това положение, казаното в Летописа за Карвунската земя представлява сериозен аргумент в подкрепа на връзката на цар Слав с кан Ирник. Наистина, това може и да е косвено свидетелство, но затова пък съвсем не е единственото. Второ, не по-малко силно свидетелство намираме в самото име Слав. Интересното за него е, че то не е какво и да е име, а представлява календарно прозвище, използвано за име в именната система на българските владетели. По-

конкретно, то представлява календарно прозвище на годината Змия. Признавам, че не знам причините, поради които покойният Йордан Вълчев е поставил сред календарните прозвища на годината Змия и името Слав, но затова пък знаем, че възшестввената година на Ирник е година Дилом, т.е. Змия и следователно прозвището Слав напълно му приляга.

Позоваването на календарното прозвище Слав може за някого да е нещо несъстоятелно, а съвпадението на възшестввената година на Ирник с годината на Змията, да отдадат на случайност. На тези хора бих препоръчал да се запознаят с т.нар. „Именник на българските канове” и с непознатите думички, отнесени към годините и месеците на възкачването на престола на всеки един владетел. Но да обърнат внимание и на усилията на десетки учени от най-различни страни, продължили близо век и половина, докато разгадаят тяхното непознато значение. Затова ако се чудят защо Ирник е Слав да си припомнят защо Именникът го е записал Дилом.

Ако някой обаче се съмнява в календарните прозвища, тъй както ни ги е представил Йордан Вълчев и по-конкретно, че името Слав е прозвище на годините Змей и Змия, нека да се вгледа в името на цар Иван-ВладиСЛАВ (година на възцаряване – 1016-то – година Змей). Още по-интересен е случаят с цар Петър II, известен в книжнината и народните предания и с имената КАЛОпетър /15/, но и СЛАВОпетър /16/ (възшестввената 1185 г. е година Змия, а повторното му възшествие, след убийството на Асен – 1196-та е година Змей.) Както се установява прозвището Слав съответства и на двете му възшествия, докато Кала е само за второто. Ако обаче зачетем датирането на Й.Вълчев, според когото Петър е станал цар не в 1185, а в 1184 г., тогава и двете му възшествия са били в годината на Змея.

Пак той сочи и друг един пример от историята ни с двама по-малко известни български властници, получили същите две календарни прозвища на годината Змей, подобно на цар Петър. Става дума за наследниците на внезапно починалия през месец октомври 1207 г. цар Калоян (виж самото име Калоян – третият Асеневец – най-малкият брат Иваница заема престола през 1196 г. – година Змей, Кала, откъдето става Кала Йоан или Калоян). Това са двамата му племенници – синове на двете му сестри, известни с имената Борил и Алекси. Независимо от това, че законни наследници се падат синовете на Асен I – Йоан (Иван) и Александър, Съветът на болярите избира за царе племенниците му (Й.Вълчев допуска, че те са изпълнявали ролята на регенти на непълнолетния български цар) и годината на избора им – 22 декември 1207 г. – година Змей влиза в техните прозвища като първият става Борил Калиман, а вторият Алекси Слав /17/. Известно е, че след възшествието на Иван Асен II, те и двамата остават в управлението на държавата като негови съвладетели. А когато Иван Асен умира в 1241 г. Борил Калиман, заедно с чичото на малолетния наследник – Александър, стават регенти на 9-10 годишния Михаил Калиман, известен под името Каломан I.

Както се уверяваме примерите с календарното прозвище на годините Змия и Змей в българската история не са толкова малко. Всички те доказват твърде убедително, че календарните прозвища, включително и прозвището Слав, съвсем не са за подценяване, както не е за подценяване и българския циклов календар.

Сега, връщайки се към „Българския апокрифен летопис” можем да кажем, че той ни предоставя ново, сериозно свидетелство – годината на възшествието на цар Слав, която е и година на възникването на българската държава и, която съвпада с възшестввената година на кан Ирник и появата върху историческата карта на Европа на Стара Велика България. Това е добре познатата ни 453 г. с фаталната първа брачна нощ на властелина Атила и пленената лонгобардска принцеса Хилдико, неговата загадъчна смърт и последвалият край на империята. Точно тогава от пепелището на разрухата, подобно на вълшебната птица феникс, възниква държавата на българите на кан Ирник, записван от хронографите като Бел Кермек или Влахерна, в чиито записи разчитаме името „Българина Ирник”. А сега, от Летописа научавахме, че той е носил и календарното прозвище Слав.

Тук държа за едно кратко уточнение, което читателят, следва да знае. В последните години повсеместно се налага мнението, че възшествията на Авитохол и Ирник са съответно в 165 и 465 г., а не са през 153 и 453 г. За мен това датиране е не само погрешно, но лично аз гледам на него като на поредното активно мероприятие за дезинформация и фалшификация на родното ни минало. Целта е прозрачна и подмяната трябва да разкъса хронологичната връзка между смъртта на Атила, рухването на Хунската империя, възшествието на Хернак като самостоятелен владетел и заселването му в Малка Скития, от една страна, а от друга - възникването на българската държава на Ирник в земята Карвунска. Подмяната на 453 с 465 г. разкъсва хронологичната последователност на събитията и спомага внушението, че българския Ирник няма нищо общо с хунския Хернак. Така се компроментира и самата връзка между хуни и българи, тя става уязвима и лесна за отричане. А това е крайната цел на мероприятието, насаждано от кремълската агентура у нас. Внушението, че българската история няма нищо общо с тази на хуните в Европа не е случайно. То цели да отрече връзката българи/хуни, за да я подмени с фалшификата българи/славяни. То цели да превърне българите в някакъв славянски сателит и да узакони фалшивата теза за българите като един от многото южни славянски народи, подобно на сърбите. С това следва всеки да е наясно!

В заключение мога да кажа, че цар Слав от Летописа е идентичен с кан Ирник от Именника. А това го прави идентичен и с Хернак (Ирна, Ирнах) – най-малкия син на Атила. Можем да сме сигурни в това – вече разполагаме с цяла поредица сериозни аргументи, свързващи Слав и Ирнак в едно. И Ирник, и Слав са представяни не само за етнически българи и български царе, но и най-вече за основоположници на българската държава. Общи са и календарните им прозвища. Те и двете - Слав и Дилом, съответстват на годината Змия. Общо е мястото, където те заселват народите си и създават своите държави – Малка Скития, наричана някога от дедите ни с името Карвунска земя. Накрая, обща се оказва и самата година на техните възшествия – 453 г. Надявам се, че при тези свидетелства и най-придирчивите критици да се замислят сериозно преди да махнат пренебрежително с ръка. За мен положението е ясно – Слав и Ирник са една и съща историческа личност и то особено значима за нашата българска история. Също както и Ирнах или Хернак и Ирник.

## ПЕРИОДЪТ „СЛАВ”

Дотук пресметнахме, че началото на царуването на първия български владетел, според Летописа – цар Слав е от 453 г. До този извод достигнахме след като уточнихме възшествената година на княз Борис – 845/846 и ползвахме данните от Летописа за продължителността в управленията на предхождащите го трима царе. Този извод, допълнен и с още някои аргументи доказва идентичността на цар Слав и кан Ирник. Намирам това заключение за особено стойностно, тъй като досега то не беше известно на историческата наука и тя не познава това прозвище на Ирник. Същевременно, появата на годината и в Летописа наред присъствието ѝ в Именника дава допълнително основание, за да мислим, че това е началото на Стара Велика България. Това начало намираме отразено и в сборника „Джагфар тарихи”, където е посочено, че след Именската, Сарматската, Аланската и Хонската династии, с възшествието на Бел Кермек, т.е. на Ирник идва реда на династията на българските канове или балтавари /18/ А също и с твърдението, че тъкмо Бел Кермек е основател и първи цар на Българския бейлик (княжество) – Кара-Бершуд – западната част от бившия Идел /19/.

Освен всичко това обаче заключението има и едно съвсем друго значение. Сега вече човек може да гледа по съвсем друг начин на Летописа, не като на неблагоприятно или съмнително литературно произведение, а като на ценен и автентичен извор на българската

история. При това, както изглежда, на един твърде оригинален и бих казал, уникален източник, след като тук откриваме толкова неизвестни и срещани само в него имена, годишнини и твърдения за миналото ни. Да не забравяме обаче и наименованието, дадено му от българските историци, защото „апокрифен” означава на първо място „таен”. Точно поради тази причина бихме могли да очакваме една значителна част от информацията в него да е представена по неявен и необичаен начин. И естествено, това би я направило по-трудна за разкриване и разбиране.

Сега, след първата успешна стъпка, като че ли има изгледи очакванията ни да се оправдаят. Дотук установихме възшестввената година на цар Слав – началото на неговото царуване. Имайки предвид това, логично е като втора по рода си стъпка да определим края на този най-ранен за историята ни период, според Летописа. Защото сме наясно, че 119 години не би могло да е управлението само на един владетел, а конкретен период от българската история, нещо което ни е добре известно от епонимите Авитохол и Ирник от Именника. Наясно сме, че той не би могъл да е нито случаен, нито маловажен, но какво точно включва, тепърва следва да разкрием.

Определянето на конкретната година, когато приключва периода Слав е елементарна задача и след като са ни известни неговата продължителност, а сега вече и началото му, не ни остава нищо друго освен да извършим елементарното събиране на  $453/454 + 119 = 572/573$  година. Това е финалът на интересуващия ни период и за нас е важно да си изясним причината, поради която тази година е толкова важна за българската история, за да бъде тя посочена в Летописа за край на първия период от описаната в извора история. Още повече, че историците ни, днес, не я познават и тя нищо не им говори.

Като начало нека отбележа, че тази годишнина предхожда управлението на Кубрат поне с няколко десетилетия и не достига границите на доскоро позволената ни история. Поради тази причина тя се намира в един слабо проучен и силно манипулиран период. Типично за българските историци е, че обърнали гръб на истината за българското минало, те предпочитат да се занимават не с историята на старите българи, а с историята на появата им на Балканския полуостров, като че ли българи преди това не са съществували, нито Стара Велика България, нито кан Кубрат, а Аспарух се е появил по нашите Балкански земи незнайно как и защо. Но дори и тази подмяна на приоритетната тема не им стига на храненияите ни българомразци и те започват грубо да изопачават и подменят историческата истина.

Любим подход безродните ни историци виждат в хронологичното изброяване на заселванията на българи и славяни на Балканите, представяни като своеобразно състезание за това, кой по-напред се е появил тук и съответно, кой има по-големи права и заслуги към новопоявилата се „славянобългарската” държава. Показателен в това отношение е луксозният за времето си многотомник „История на България” (в 14 тома), издание на БАН по случай 1300-та годишния юбилей на българската държава. Академичното издание (том 2 от юбилейната 1981 г.) предлага хронология на славянските и българските нападения и заселвания на Балканите под формата на такива свободни съчинения, на които биха завидели и най-отявлените манипулатори-българомразци сред платените придворни византийски хронисти. Като се започне с лакардиите за обособяването на славянската общност през далечното II хил. пр. Хр. и се стигне до пославянчването на сармати, скити, гети и „варвари”, включително и на Виталиан, и на войската му, съставена от хуни и българи. Да не говорим, че почти навсякъде, където изворите сочат българското име, авторите са му накичили за брагозвучие и славянското. И разбира се, българската история започва с проследяване на славянските нашествия, докато българските са дадени на втори план – при това съвсем неоснователно в обем 2-3 пъти по-малък от този, отреден на славянските.

Без да се спирам повече на грозната манипулация с историческата истина, достатъчно ми е да кажа, че в пресметнатата по-горе година – 572/573 и дори в прилежащия ѝ десетгодишен период историците ни не отбелязват нищо по-интересно освен за стихийни

български нападения на Балканите. Затова пък ги откриваме в степите на северното Причерноморие, в Приазовието и Прикавказието. Тук те дори имат и градове, както свидетелства сирийският хронист Захарий Ритор.

Доскоро тази част от българската история беше табу за родните ни историци и затова не я търсете и не се надявайте да я откриете систематизирана и прецизирана. Разбира се, имена на отделни български владетели или определени исторически събития не липсват и можете да ги откриете у някои византийски или други чуждестранни хронисти. Това са единствените източници ползвани и от историците ни, но не трябва да забравяме и още по-малко да подценяваме данните, намирани у редица наши възрожденски книжовници, станали и неволни историци. Отделни опити за обяснения и обобщения намираме у някои от свободомислещите ни следосвобожденски автори. Издигането на желязната завеса покрива с мрак следите от древността и сковава мисълта и волята за работа. Можем да сме благодарни на находчивостта и делото на И.Нигматулин и на племенника му Ф.Нурутдинов, съхранили за поколенията и дали нов живот на унищожените от болшевишките погромджии български летописи, излезли в наши дни под заглавието „Джагфар тарихи”, в три тома. Сборникът ни запознава с части от хилядолетната ни и неизвестна българска история и митология, включително и с историята на Стара Велика България, представена тук като история на българските канове или балтавари. Естествено, самата история е твърде скромна, с кратко описание управлението на съответните български владетели, но предвид липсата на по-подробни данни, в редица от случаите, това я прави безценна и незаменима. Затова нека проверим има ли нещо интересно за изследването ни от този период. За целта можем да се обърнем към том III на сборника, където са представени в хронологичен ред всички известни български царски династии. Конкретно интересуваният ни период попада в династията на българските канове или балтавари, която започва, както вече посочихме с името на Бел Кермек, т.е. на Ирник. Няма подробно да се занимаваме с житията и делата на всичките ѝ представители, но нека проследим записаното за тези от тях, царували в прилежащия период около интересувашата ни 572 или 573 г. Това на практика се трима български владетели, известните ни от византийските хроники канове: Заберган, Синдилх и синът на последния - Аскал или Алвар. Ето и кратките текстове, посветени на техните управления:

„САБА-ЮРГАН или СУ-БЮРГАН, ЗАБЕРГАН, КАТРАГ /531-563 г./ Син на Куштан-Бирман. Владетел на Българския бейлик, управлявал над 30 години. Заради това, че водил чести войни, особено с Византия (всички разяснения, поставени в скоби в цитирания текст са на Ф.Нурутдинов), получил името Котраг – „Безпокоен”. Основал град Бирман, който направил свой ордос. За да обедини двете части на Идел в 563 г. доброволно отстъпил властта в бейлика на Келбир-Аскал Тубджак (син на Боян-Челбир, служил при Саба-Юрган).

БОЯН-ЧЕЛБИР или САНДУГАЧ, ШАН ТАЛГАУ, СИНДИЛХ, УТРИК (535-590 г.) Син на Банджа-Татра. Бил поканен от Бояркъз на служба в Ибер-Себер, където получил управление над Чаллъ-Бурджан, а скоро след нейната смърт възглавил Ибер-Себер. Прочул се със своето миролюбие, затова и получил прякора Утрик – „Спокоен”. Живял 80 години. Останал в българската история като велик поет, музикант и изпълнител. Обединил древнобългарските митове и легенди (в това число песните на Кубан) в едно сказание „Шан талгау” („Сказание за Шан”), на основата на което Микаил Башу създава в 882 г. своята епическа поема „Шан къзь дастанъ” (той придаде на сказанието ислямска окраска и частично промени текста и съдържанието). За този велик подвиг (българите ценили поетическото твърчество най-високо пред всичко останало, т.к. смятали, че с устата на поета говори Тангра) народът нарекъл Боян-Челбир „Сандугач” („Славей”) и „Шан Талгау” („Сандилх” на гръцки). Възглавявал народните моления на Тангра. В 563 г. станал цар на целия Идел, но в 565 г. бил принуден да признае своята зависимост от Тюрския каганат и почнал да му плаща данък – „една кожа от самур от всяка къща”. Тогава той преброил и обложил с данъци цялото население. Това било направено на кашанска азбука и с помощта на кашанците, които винаги

били много на служба и в ордосите на иделските царе (особено по времето на Алан, Агарджа, Булюмар и др.) Иделските българи смятали кашанските владетели за българи, те и сами не отричали това и се намирали в родствени отношения с иделските царе. Иделските владетели в много неща подражавали на кашанските владетели. Влиятелната и развита българска бюрокрация от кашански (сагдакско-уйгурски или „хорезмийски“) произход попречила на българите да приемат християнството и византийската бюрократическа система в IV-VIII в. В IX в., за да въведе християнството, царят на дунавските българи изстребил мнозина представители на 30 български болярски рода от кашански произход. Хиляди преследвани кашанци успели да избягат в Черна България, от която след това част от тях заедно с Арбат се преселили в Авария (Унгария) и там също възглавили държавния апарат. Любимият ордос на Боян-Челбир на река Кубан – „Сандугач“ бил разгромен в 640 г. от арабски завоеватели.

АСКАЛ КЕЛБИР („АЛВАР“) или ТУБДЖАК (563-593 г.) Син на Боян-Челбир. Намирайки се на служба в Екче-Идел, където царувал баща му, той управлявал Ескел и воювал в Тубджак (Казахстан) – в съюз с аварите – срещу войската на Тюркския каганат. Когато тюрките се доближили до границите на Екче-Идел, то баща му, страхувайки се за неговия живот го изпратил в Българския бейлик. Аскал още по-рано няколко пъти идвал при Саба-Юрган като посланик на Екче-Идел. В 559 г. Саба-Юрган му предал като подарък за Боян-Челбир част от византийската плячка, но Боян-Челбир върнал съкровищата на византийците, т.к. се нуждаел от съюз с Византия, за да се бори срещу непостоянните авари и тюрки. В 565 г. признал своята зависимост от Аварския каганат и почнал да му плаща данък (тъй като не желал да признава още по-тежката зависимост от тюрките), но при това получавал все по-голям данък от Византия, която желала добре настроения към нея Тубджак да прикрива нейните граници от аварите.” /20/.

Това са пълните текстове в „Джагфар тарихи“, посветени на тримата български владетели, царували около 572/573 г. Нека сега проследим логиката на събитията като преди това въведем някои уточнения. Читателят следва да знае, че съгласно „Джагфар тарихи“, по времето на Атила, Хунската империя била наричана в летописите с името Идел и представяна за най-голямата империя за всички времена, простирала се от границите с Китай до Атлантика и държавата на франките. По времето на управлението на сина му Тенгиз (Денгизих), през 463 г. огромната империя се разпаднала на три части: западна Кара-Бершуд (дунавско-украинската част на стария Идел), средна част – Екче-Идел, включваща Волго-Уралието и източна част – Ескал, на територията на Сибир. Оживените отношения между тези три части се запазили още дълго време като те ту отново се обединявали, било то двете, било трите, възстановявайки старото единство на Идел. Честите обединения между Ак-Бершуд и Ескал наложили в употреба наименованието Ибер-Себер. Първ владетел на Кара-Бершуд, след разпадането на Идел, станал Бел-Кермек (Ирник) и точно той обявил Кара-Бершуд за Български бейлик (княжество). То включвало териториите на Долен Дунав и Украйна, както и царското владение „Ангъл“ между Дунав и Днепър, изграден при Алип-би (378-402 г.) и ползван за пасище на бойните коне

Саба-Юрган или известният ни владетел на кутригурите Заберган, управлявал Българския бейлик от 531 до 563 г. За него разбираме, че той водил чести войни с Византия и че при завръщането си от поредния поход през 559 г., сам дал заграбената плячка на Аскал Келбир, за да я предаде подарък на баща си Боян-Челбир (Сандилх) и това придава нов поглед на историите описани от византийските хронисти за междуособиците между утигури и кутригури. Четири години по-късно, през 563 г., той се отказал доброволно от властта в полза на Аскал Келбир.

Сандилх или Боян-Челбир започнал като управител на Чалль-Бурджан, т.е. на Прикавказието, където бил назначен от Бояркъз – вдовицата на Буляк-Булгар, която станала владетелка на Ибер-Себер. Скоро след смъртта ѝ той заел нейния престол, а от 563 г. станал цар на целия Идел. За жалост това обединение било извършено твърде късно и Идел не можал



да се противопостави на нашествието на връхлитащите от изток тюрки. Така през 565 г. Боян-Челбир трябвало да признае властта на тюрките и да приеме да им изплаща данък.

За Аскал-Келбир разбираме, че е син на Боян-Челбир и че първоначално е служил при баща си в Екче-Идел, който го назначил за управител на Ескел. По-късно той го изпраща в Българския бейлик и в 563 г., когато баща му взема властта над цял Идел, Аскал заема мястото на Саба-Юрган. За жалост той запазил своята независимост само две години и в 565 г. признал зависимостта си от аварите. Така, като аварски васал той починал през 590 г. като същевременно с това, през цялото време получавал постоянно нарастващ данък от империята, за да ѝ пази северните граници от аварите.

Така разбираме, че в края на 50-те и първата половина на 60-те години на VI в. в историята на дедите ни настъпва съществена промяна: Българското княжество попада под аварска зависимост като същата зла участ има и самият Идел, с тази разлика, че завоеватели на Ак-Бершуд и Ескал били не аварите, а тюрките. И това станало все през фаталната 565 г. Сега ако се върнем към изследването си и търсената от нас 572 или 573 г. виждаме, че между датирането, предоставено ни от сборника „Джагфар тарихи” и данните от Летописа за края на периода „Слав” има разлика и падането под чужда зависимост на източните и западните предели на българската държава изпреварва със 7-8 години края на първия период от Летописа. Доколко обаче са точни датиранията във волжско-българските хроники тепърва ще трябва да уточняваме.

За целта нека да се обърнем за справка към историята на тюрките и да потърсим съвременните датираня на събитията, имащи отношение към нашето изследване.

Според легендата, някъде около средата на V в., по времето, когато Хунската империя на Атила бележи своя най-висок апогей, по границата с Китай, южно на пустинята Гоби живяло една хунско племе от рода Ашина. Един ден то било нападнато от съседите си и цялото население избито, като се оказало живо само едно момченце. То било намерено изоставено в близкия пущинак от една вълчица и тя го отгледала. Потомците на спасилото се момченце преминали пустинята и се заселили в Алтай. Според Бичурин това били приблизително 500 семейства. Те прекосили Гоби около 439 г. Тук те приели името Тюрк на един от 70-те преселници и заживели сред жуан-жуаните(жужани), прочувайки се като металурзи и искусни ковачи-оръжейници.

Първите исторически сведения за тюрките в Алтай са оставени от китайски източници и са отнесени към 545 г., когато китайската държава Вей ги привлякла за съюзници в борбата си срещу господстващите тук жужани. На свой ред тюрките се съюзили с многобройните телески племена, обитавали северен Алтай и така, с общи усилия, извоювали независимостта си. След смъртта на първия известен тюркски владетел Илхан Бутъм през 552 г. наследниците му продължили да укрепват и разширяват страната и в кратко време те достигат на изток Корейския полуостров и Жълто море, а по-малкият брат на Илхан Бутъм – Истеми оглавява през 554 г. похода на запад. На следващата година тюркските завоевания достигат поречието на Сърдаря и Аралско море, а към 558 г. – Волга. По това време по Долното Поволжие обитавали хуните хионити, варите и огурите. Те били набързо разбити и побегнали стремглаво на запад, навлизайки в степите между Каспийско и Азовско море, и Прикавказието. Тюрките, достигнали около 560-561 г. река Днепър, но не се впуснали да преследват бегълците, а се насочили към Средна Азия. А хионити и вари обединени, влезли в историята под името „авари” /21/. През 558-559 г. те за пръв път влезли в контакт с Византия.

Както казахме, Прикавказието е Чалль-Бурджан на Ак-Бершуд – царството на Боян-Челбир. Миротлюбив по природа, той бил принуден да балансира отношенията на Идел с Византия, обуздавайки действията на войнствения си родственик Саба-Юрган (Заберган) срещу нея. Това са добре известните ни събития от 551 г. разиграли се между кутригури, нападащи империята, интригите на Юстиниан II (527-565 г.) и действията на утигури срещу кутригури. Аз няма да се спирам на това, как е представена картината от византийските

хронисти и каква е българската версия нито на обстоятелството, че същата ситуация, със същите действащи лица се повтаря през 557, 558 или 559 г. По-важното за работата ни е, че точно по времето на тия събития, бягащите на запад вари, хионити и огури навлезли в пределите на Идел и разбили последователно савири, барсили и оногури, които по погрешка ги нарекли „авари”. След това аварите се намесили в конфликта между кутригури и утигури, обединили се със засегнатите кутригури и дори Менандър пише за родството между аварския каган с вожда на кутригурите Катраг, т.е. със Заберган. С общи усилия те разгромили антите по Долен Дунав и в източното Прикарпатие. Това станало някъде след 559 г. и преди 565 г., когато съюзените авари и кутригури достигнали Тюрингия. След като заличили за историята името на антите, аварите продължават пътя си на запад и през 565 заедно с франките на Сигизберт проникнали в Тюрингия. Две години по-късно в съюз с лонгобардите унищожили гепидите по р.Тиса, а през 568 г., след като лонгобардите на крал Албоин напускат Панония, авари и кутригури се установили тук, където поставили основите на Аварския каганат.

Прогонили вари и хионити от Поволжието докъм Днепър, тюрките се спрели и в периода 560-565 г. сломили съпротивата на ефталитите в Средна Азия. Едва след това, те подновили похода си на запад и арабския хронист Табари свидетелства, че в периода 566-571 г. тюрките победили беленджерите, народа б-н-дж-р, т.е. българите и хазарите. Кога точно е станало това не е известно, но към 576 г. тюрките вече са наложили властта си над Сандилх и неговите утигури и с тяхна помощ завладяват Боспор /22/.

Сега разбираме, че Идел на кан Боян-Челбир е загубил независимостта си в периода между 571 и 576 г., а не в 565 г. Само неговата западна част (Българското княжество) попаднала под властта на аварите през 565 г. А Ибер-Себер (Прикавказието – земите между реките Дон и Урал, както и западен Сибир) бил включен в границите на Тюркския каганат. Като знаем, че утигурите на Боян-Челбир, т.е. на Синдилх са попаднали под тюркска власт преди падането на Боспор, то споменатия период се стеснява в рамките между 571-576 г.

Има обаче и още нещо. Както споменахме, след рухването на Хунската империя, Ирник (Бел Кермек) поел властта не над цял Идел, а на остатъка от най-западната му част, т.нар. Кара-Бершуд (земите между Дунав и Дон) и това било Българското княжество (бейлик). Точно тук по-късно управлявал Саба-Юрган (Заберган), а от 563 г. властта поел Аскал Келбир – синът на Боян-Челбир (Синдилх). И точно това Българско княжество попаднало под властта на аварите, докато останалата част от Идел била зависима от тюрките.

Известно е, че в 570 г. аварите за пръв път нападат Византия с претенциите да им бъде изплащан данъкът, даван дотогава от империята на утигури и кутригури. Ние не знаем как точно са се развивали военните действия, но ни е достатъчно да знаем, че в 573 г. се стига до мирен договор и Византия започва да изплаща на аварите искания от тях данък /23/.

Именно тази 573 г. привлича вниманието ни, защото тя показва кога точно империята признава претенциите на аварите като наследници на кутригурите. Не можем да изключим и вероятността аварите като нов военно-политически фактор в района да са претендирали за мястото и на утигурите, след като знаем от „Джагфар тарихи”, че двата родствени народа попадат под чужда власт в една и съща година. Тъй или иначе за нас е интересно, че годината, когато Византия признава аварските претенции – 573 г., съвпада точно с края на периода Слав – първия период от българската история според тайния Летопис. От съвременна гледна точка обсъжданото събитие е наистина паметно, защото от това време изчезват имената на утигури и кутригури, както преди това са изчезнали и теза на савири, анти и гепиди. Следва времето на братята Кубрат и Шамбат, а с тях и възстановяването на Стара Велика България.

Сега вече можем да сме сигурни, че периодът „Слав” съвсем не е нещо случайно в „Българския апокрифен летопис” нито за българската история. Това е автентичен период от непознатото ни минало, носещ името на цар Слав = Ирник – първият владетел на обособилата се Българска държава след разпадането на Хунската империя на Атила. Той начева с неговото възшествие през 453 г. като кан на самостоятелния Български бейлик – западната орда на

стария Идел, според сборника „Джагфар тарихи“. Това е известната ни Стара Велика България, за която историците неправилно твърдят, че е била създадена много по-късно от кан Кубрат. Истината е, че Кубрат само е възстановил нейната независимост, отвоювайки я от тюрки (630 г.) и авари (635 г.) А ролята на Ирник за възникването ѝ се засвидетелства от прибавеното прозвище към името му: Влах Ерна или Бел Кермек, което разчитам като „Българина Ирник“.

По-важното в случая е, че точно годината, в която Византия признава за свой нов съюзник, навместо българите-утигури и кутригури, новопоявилите се авари - 573, съвпада с края на този първи период, белязан в Летописа като „Слав“. Това събитие е скрепено с подписите под мирния договор между Византия и Аварския каганат, с който империята признава правото на данък на аварите, като правоприемници на кутригури и утигури. Те са загубили това право, след като са загубили независимостта си. Логиката на аварските претенции е ясна. След като са наложили със сила властта си над Кара-Бершуд, те претендират за данъка, получаван дотогава от българите и налагат на Византия претенциите си със сила. Така разбираме и логиката в годината, белязала края на периода „Слав“. Двете годишнини трябва да съвпадат. И те, според апокрифа, наистина съвпадат. С това „Българския апокрифен летопис“ става първия и засега единствен наш книжовен източник, засвидетелствал фаталната за българската история 573 г. Едва сега разбираме и причината, поради която утигури и кутригури изчезват от страниците на историята. И това още веднъж опровергава мнението за Летописа като „неблагонадежден“ и го нарежда сред ценните за старините ни български книжовни източници.

## **„СТОМОГИЛНИЯТ ЦАР“ СЛАВ**

Току що се запознахме с първия от българските царе, представени в „Български апокрифен летопис“ и се надявам да не съм подвел читателя. Идентифицирането на неизвестния цар Слав с известния ни Ирник намирам за безспорен успех. Коментирайки посветения му кратък текст, ние се натъкваме на подробност, останала дотук извън обсъждането ни. Говоря за това, че след като той населил селата и градовете на Карвунската земя, „... сътвори сто могили в земята българска“, за което бил наречен „стомогилен цар“. И само след едно изречение, в което неизвестния автор говори за обилието по времето на цар Слав, той отново ни връща към темата и отбелязва като заключителен акорд: „И имаше сто могили в неговото царство“.

Веднага прави впечатление особеното внимание отделено на мотива с могилите, защото две от общо деветте изречения, посветени на цар Слав се отнасят именно до темата с могилите. Така тя се оказва централна за царуването на Слав и подобно внимание е отделено единствено на темата с населването в земята Карвунска. Нещо повече, именно създаването на тези могили става повод за прозвището му „стомогилен цар“. Може би не е без значение и мястото, отредено на тези две изречения в статията за Слав. Първото се намира след заселването и непосредствено след разяснението, че тези люде първоначално били езичници. Така неволно долавяме връзката на могилите с езическата религия на заселниците. Втори път могилите се споменават след като е отбелязано изобилието по времето на Слав и се набляга на големия им брой – 100. Самият начин на изказа налага това впечатление. Защото след констатацията: „Из тези години имаше обилие от всичко.“, веднага следва и пояснението: „И имаше сто могили в неговото царство.“ По този начин се създава впечатлението, че могилите са една от конкретните прояви на това благополучие. Следователно могилите са нещо

особено значимо в народните представи и в очите на неизвестния автор на Летописа. Те явно са свързани с обилието и добруването на държавата и народа и като такива са достойни за отличителен белег и дори за прозвище на своя благополучен владетел. Те отвеждат към древната религия на върховното единство на дедите ни и може би са символ и свидетелство за божия избор на цар Слав.

Преданието за тези сто могили дело на цар Слав, явно е с дълбоки корени и не е плод единствено на фантазията на неизвестния автор на Летописа, защото те се споменават и в друг един апокриф „Видение на пророк Данаил за царете, за последните дни и края на света”. „Много хора ще посрещнат измаилтяните на мястото, наречено Петрон в Стоте хълма...” /24/, гласи текстът и ние ще се върнем по-подробно на него малко по-късно.

Не е за пренебрегване и обстоятелството, че Стоте могили се срещат не само в наши апокрифи, но и във византийската литература. Скилица (XI в.) ги споменава на две места като ни дава възможност да ги опознаем малко по-добре. Това било местност между Хемус (Стара планина) и Истър (р. Дунав), простираща се към морето. Тя била покрита с гори и дъбрави, с гъсталаци, пасища и води. По-конкретно И. Венедиков я локализира в Лудогорието, северно от гр. Девня /25/. На гръцки език е записвана като Хекатон буни („Сто хълма”).

Това обаче също, като че ли не е всичко, защото с тези многобройни могили или хълмове някои съвременни автори свързват произхода на етнонима на т. нар. „сакромонтизи” на Йорданес. Според известния готски историк: „... Хернак, по-младия син на Атила, си избрал най-отдалечената част на Малка Скития (Карвунската земя, т.е. Северна Добруджа), за да се засели там заедно с дружината си. Неговите роднини Елмендур и Улциндур заели в Крайбрежна Дакия (Северозападна България): Утус (на устието на р. Вит, до днешния Сомовит), Иксус (при устието на р. Искър, близо до с. Гиген) и Алмус (при Лом) и много от хуните се втурнали напред в Романия (Византия) и се населили там. От тях произлизат и сега наричаните сакромонтизии и фосатизии” /26/.

Казано с други думи, говори се за събитията от средата на 50-те години на V в., свързани с разпадането на Хунската империя на Атила и заселването на сина му Хернак и на още двама негови родственици в Малка Скития, Мизия и Крайбрежна Дакия. По-точно описва се онова хунобългарско население, което век след заселването му в Малка Скития и Източна Мизия, някъде около 550 г., когато е писана „История на готите” е вече известно под названията сакромонтизи и фосатизии. За фосатизите, авторите са единомисленици, че носят името си от „фоса” – латинското наименование на отбранителните насипи с ровове по дясната страна на Долен Дунав, където това население живеело като в лагер, поддържали ги и ги обслужвали. Как обаче стои положението със „сакромонтизите”?

За сакромонтизите И. Венедиков предполага, че името им произлиза от Свещената планина Когайнон (Сакра монс), обитавана някога от гетския бог Залмоксис, намирала се от лявата страна на Дунав, точно срещу Малка Скития. Според него тези хуни, обитавали някога споменатата Свещена планина, след заселването си в Малка Скития започнали да бъдат наричани по нейното име „свещенопланинци” и станали „сакромонтизи” /27/.

Изказаната теза може да е интересна, но е малко вероятна. Трудно е да си представи човек, как тези хуни са били наречени с това име близо столетие след като са напуснали Свещената планина, където били, не са го ползвали. А и планината може да е била свещена за някогашните гети, но за хуните липсват подобни сведения. Освен това няма основания да се мисли, че фосатизите са с някакъв по-друг произход от сакромонтизите. Напротив, разбира се, че и едните, и другите са потомци все на едно и също хунско население. Тогава каква е разликата помежду им, за да носят те различни наименования? И тези наименования да са плод на различаващи се критерии?

По-правдоподобно звучи тезата на Д. Табаков, който свързва името „сакромонтизи” с многобройните свещени могили в Лудогорието (Дели Орман). „Сакро” означава „свещен”, а „монте” – „могила, хълм, възвишение, планина”. „Сакромонтизи” ще рече тези Хуно-Българи,

които са живели около „свещените могили”. Тези „свещени могили/възвишения” се намират в Дели-Ормана (Лудогорието), където има карстови пещери и където са били строени Тракийските светилища” /28/.

Обяснението е не само логично, но се оказва, че то не е прецедент за нашите земи, когато става дума за маркирането на население и територии на латински език. Нека си припомним името Тримонциум, давано на Пловдив по римско време. То също води началото си от латинското „монс” – „хълм” и преведено означава Трихълмието по трите хълма на града по това време.

В контекста на казаното в Летописа струва ми се за по-правилно да се допусне, че сакромонтизите водят своето име не от множеството тракийски могили тук, а най-вече от тези сътворени от хунобългарите, след заселването им по тия места. Защото е много по-логично някой да приеме името си покрай собствените си дела, отколкото от определена даденост, към която сам той няма отношение. По-долу отбелязахме, че фосатизите водят името си по укрепените с ровове и валове (фоси) отбранителни лагери, които създавали, в които живеели и обслужвали. Поради това, най-естествено е да приемем, че сакромонтизите, подобно на фосатизите са население, което е свързано обаче не с укрепените с фоси лагери, а със свещетните могили. Защото да изградиш цели сто могили, при това обявени за свещени, съвсем не е нещо незначително и маловажно. А освен да се изградят, те следва и да се поддържат, да се опазват, и да се обслужват. Вижда се, че двете имена са свързани: 1/ с единен, общ произход на населението, от което произлизат, 2/ че и двете са на латински език и 3/ че отразяват не нещо друго, а социалната и трудова ангажираност на това население. Ето защо нямаме никакви основания да твърдим, че името си фосатизите приемат от настоящата си трудова дейност, а сакромонтизите – от местопребиваването на техните деди в миналото.

Сега картината е завършена и логична: Ирник-Слав е заселил своите хунобългари в Карвунската земя и е издигнал сто свещени могили в новата си страна. Така той е придобил прозвището „стомогилен цар”. Потомците на населението пък, издигнало стоте могили, станали известни под името „сакромонтизи”. Тук липсва каквото и да е противоречие и всичко изглежда правдоподобно и разбираемо. Историята добре знае за заселването на Хернак (Ирник) с народа му в Малка Скития, а на негови родственици в Долна Мизия и Лудогорието. От Летописа научаваме, че по негово време тук са издигнати сто свещени могили. И пак от старите хроники знаем, че част от потомците на доведеното от Хернак население век по-късно носи името „сакромонтизи”. Тогава няма нищо по-естествено да свържем в едно известното ни от хрониката на Йорданес и това от Летописа. А това означава, че темата за Стоте могили е намерила място наред със споменатите по-горе два български апокрифа и Историята на византийския хронист Скилица, но също и в Историята на готския хронист Йорданес. За нас пък си остава извода, че и в този случай „Български апокрифен летопис” се оказва добре осведомен и правдив, хвърляйки светлина по един малкоизвестен и недооценяван от историците въпрос.

Така стигаме до големия проблем относно предназначението на могилиите. Съгласно становището на съвременната археология могилиите биват два основни типа: селищни и надгробни. Явно е, че могилиите, за които става въпрос в Летописа са от втория тип и със сигурност не се касае за селищни могили. Затова нека разгледаме могилиите от този втори тип.

Надгробните могили представляват изкуствени насипи от пръст или камъни с конусовидна или полусферична форма, с височина от 0,3 до 20 м. и диаметър 6-100 м., издигнати върху гроб. Тази практика се открива от времето на неолита и енеолита и достига чак до късното средновековие, разпростирайки се на една твърде обширна територия – голяма част от Евразия, между Атлантическия и Тихия океан, но също и в Северна Африка – Алжир и Тунис. Най-рано тя възниква в каспийско-причерноморските степи, в Прикавказието и Закавказието – още през IV-III хил.пр.Хр. Приблизително хилядолетие по-късно те се появяват в Мала Азия, на Балканите и в Централна Европа, а накрая и по всички останали

континенти. В Източна и Северна Европа и в Централна Азия практиката продължава чак до късното средновековие.

Специално за територията на България надгробните могили наброяват около 60000. Следва да се знае, че издигането на могили се наблюдава в три отчетливи исторически периода: най-ранният – между XIV-XII в.пр.Хр., вторият – VII в.пр.Хр. до IV в.сл.Хр. и третият – VII-XIV в. През първият период могилите са общо взето бедни и имат обикновено по един централен гроб, рядко с по няколко вторични. Скелетите на покойниците са свити и оцветени с червена охра. Могилите от втория период се свързват с траките, имат по един гроб като гробовете са правени от дърво, камък, тухли, глинени урни, но има и солидни куполни гробници. Обикновено мъжете са били изгаряни, а жените погребвани, но не са малко и изключенията. Открива се сравнително богат погребален инвентар. Най-старите тракийски могили са издигани върху долмени. Могилите от третия период се смятат за дело на старите българи по нашите земи и на по-късно дошлите кумани /29/. Бих допълнил като нещо интересно, но и странно за нас, дълбокото сходство между тракийските и старобългарските могили, на което обръщат внимание изследователите /30/. И явния пропуск на българските археолози, че наред със споменатите три периода на издигане на погребални могили съществува и друг, много по-ранен период, свързан с разпространението на ямната култура по земите ни.

От казаното следва, че науката свързва могилите изключително с погребалните обреди. Летописът обаче повдига въпроса, доколко правдоподобно е това твърдение, защото човек няма как да не се учуди, поради каква причина цар Слав е изградил не една, а цели сто могили. Нима са му били необходими сто гробници? Нима насипването на могили е най-значимото нещо за един владетел, за да бъде той споменаван най-вече с могилите си? И тази му дейност да е станала причина за неговото прозвището? Самите могили са свещени, така са наречени, но свещен не е равнозначно на погребален. Могилите могат да са свещени и без да са погребални. Да не забравяме могилите без погребения. Археолозите ги определят като кенотафи, но доколко са прави в предположението си, че във всички случаи става въпрос за символични погребения е отделен въпрос. Посочих, че едни от най-старите тракийски могили са издигнати върху долмени, но как да си обясним липсата на човешки кости като цяло в тях? А колкото до долмените, налага се мнението, че става въпрос за култови многофункционални съоръжения, които обаче не са свързани единствено с култа към мъртвците, а най-вече с култа на вечно възраждащия се и умиращ бог, с култа към Великата богиня-майка и нейния Син, с вярата в безсмъртието на душата и възможността за прераждането на човека /31/.

Няма да са малко тия, които ще се осъмнят в казаното и ще се попитат възможно ли е дедите ни, представяни винаги като диви варвари, да са имали някакви познания върху тая сложна, духовна материя. Косвената връзка на мотива със стоте могили и езическата религия на народа на цар Слав е толкова бледа и съмнителна, че като че ли няма реална стойност и не би могла да служи за отправна точка на изследването. Има обаче нещо друго, което в случая със стоте могили е далеч по-показателно. За целта нека да се върнем към съобщението във „Видението на пророк Даниила” за мястото наречено Петрон в района на Стоте хълма.

Говоря за мястото, наречено Петрон защото това име отпраща директно към най-ранната вяра на индоевропейските народи в т.нар. Паредри (Равнопоставеници), за Свещения брак на Великата богиня-майка в лицето на планината или пещерата и на нейния първороден Син и съпруг под формата на скала, планински връх, камък. Защото индоевропейският корен ПЕР-/ПИР- е точно с това значение на скала, скалист връх или камък – символи на мъжкото начало и е послужил за основата на много ороними и топоними, най-вече на планини и планински върхове по земята ни и в Южните Балкани. Приема се дори, че най-старото име на Тракия е било Перке, а населението ѝ са старите прики, бриги, фриги или флиги.

По-конкретно името Петрон ни напомня за старогръцката дума „петрома” – мегалитно съоръжение - голямо количество камъни и за каменната петрома в светилището на богинята

Деметра – два големи камъка, сглобени под формата на маса, където жреците държали свещените писмена, записани върху таблички, откъдето ги четяли по време на мистериите. Петромата е типично скално светилище. В Тракия то често се среща под формата на издълбана в скалата свещена утроба с изкуствен отвор и каменна плоча за похлупак /32/.

Едва ли някой ще допусне наличието на някаква връзка между името на местността Петрон от нашения Дели Орман и старогръцката петрома от светилището на Деметра. Никой обаче не може да изключи той да представлява изкуствено каменно съоръжение, естествена скална композиция, скала или просто каменната местност. Във всеки случай името Петрон ни насочва към старата вяра в камъка, както свещените могили - към езическата религия на дедите ни. Затова склонен съм да приема, че тези могили, подобно на Петрона и на петрома, както и на мегалитните долмени са култови, многофункционални обекти, включително и гробници, но не и единствено такива, каквото е наложилото се мнение. И затова българският цар Слав е издигнал кръгло сто култови могили, но не и сто гроба.

Обобщавайки казаното за свещените могили в „Български апокрифен летопис“ ние достигаем до впечатлението, че това не са обикновени надгробни могили, както приема официалната наука, а култови светилища на дедите ни. Това впечатление се засилва още повече, запознавайки се с търновския надпис на кан Омуртаг, в който могилата играе основна роля. Ето го и самият надпис, тъй както е разчетен той от Веселин Бешевлиев: „Кан сублиги Омуртаг, обитавайки в своя стар дом, направи преславен дом на Дунава и по средата на двата всеславни дома, като измери (разстоянието), направи на средата могила и от средата на тази могила до стария ми дворец има 20 000 разтега и до Дунава има 20 000 разтега. Самата могила е всеславна и след като измериха земята, направих този надпис...”

Георги Баласчев, говори за „паметен хълм“ и защитава становището, че това са култови светилища. Васил Златарски, от своя страна, твърди, че гръцкото тумба означава гробница, откъдето приема, че в надписа се говори за гробницата, която канът си е издигнал приживе. Геза Фехер заема примирителна позиция като превежда тумба за могила, без да изключва тя да е била прадназначена тъкмо за гробници /33/.

Без да се намесвам в същината на тоя чисто лингвистичен спор, смея само да отбележа, че българският език също използва думата „тумба“ и нейни производни. Независимо обаче, че тя най-вероятно е проникнала в речника ни като заемка от гръцки език нито едно от значенията ѝ не е свързано с прадставата за гроб или погребение: „тумба“ – купчина хора, група, тълпа; „тумбак“ – корем, търбух; „тумбест“ – с голям тумбак/корем/, мешест, издут /34/. В „Българска енциклопедия“ на братя Данчови думата „тумба“ е преведена от гръцки със значението „малко възвишение“, „хълм“, „бърдо“. Да не забравяме и едноименния връх в планината Беласица, на границите между България, Гърция и Македония. Той едва ли е носел значението на гробница.

Беглата справка в българския език, като че ли решава спора с превода на думата „тумба“. Ако все пак някой възрази, че подходът ни с обръщането към българския език не е коректен, то нека съобрази, че надписът е български, а не гръцки, ако и да е направен на гръцки език. А това означава, че е естествено някои от ползваните думи да са с попроменено значение. Наистина, разсъжденията върху живота и смъртта навеждат на мисълта, че надписът може да е планиран като надгробен. В същото време могилата е наречена „всеславна“ и това определение, както сега, така и в миналото, едва ли е най-подходящото за една надгробна могила. А освен всичко друго, е издигната приживе на кана – практика добре известна за египетските фараони, но непозната за българските владетели.

Стоте могили на цар Слав (Ирник) и всеславната могила на кан Омуртаг налагат нуждата от нов поглед върху темата с могили в далечното българското минало. Ясно е, че могили не винаги и не единствено са изпълнявали ролята на гробници. Но нека не си губим времето в догадки, а да видим как стоят на практика нещата според сборника летописи на волжските българи „Джагфар тарихи“. Отгук научаваме, че дедите ни имали древен култ към

планините и към планинските върхове, още от времето, когато са обитавали уралските пещери през ледниковата епоха. Затова, когато времето се затоплило и те слезли в подножието, започнали да издигат изкуствени насипи от пръст или камъни под формата на пирамиди или полусфери като във вътрешността им дълбаели големи кухни, цели зали, в които жреците им като в храм извършвали своите свещени обреди и отправяли молбите си към Тангра. Често пъти тези могили били използвани за погребването на техните вождове. Тези изкуствени могили те наричали „балкани” или „кургани” /35/.

А ето и легендата за издигането на първия курган (балкан). Родоначалникът на нашите деди – Боян Имен (Аудан) се влюбил в красавицата-риба Бойгала (нашата прамайка Камир Аби), но тя оставала глуха към любовта му. Тогава той решил да поиска съвет от баба си алпбий Туран – богиня на любовта. Тя обаче отказвала да го приеме във владенията си, защото той бил алп едва трето поколение. И Боян решил да се срещне с нея като провокира любопитството ѝ. За целта издигнал голям курган, издълбал пещера във вътрешността му, влязъл вътре и я зачакал. И тя наистина дошла и се отзовала на молбата на любимия си внук. За целта тя дала на внука си люспи от нейната змийска кожа, чието докосване предизвиквало чувството на любов. С нейните вещи указания Боян спечелил любовта на Бойгала и от тази любов се родил малкият Иджик – родоначалникът на хунобългарите /36/.

И така, според „Джагфар тарихи” първият курган се оказва дело на нашия легендарен родоначалник – алпът-звезда Боян Имен. Издигането му е резултат от любовните терзания на младия Боян и стремежът му за общуване с върховните богове, без да има каквото и да е отношение към погребалния обряд. А резултатът – любовта на Бойгала и раждането на малкия Иджик. Безспорно, съобщението надхвърля всичките ни очаквания и човек не може да не е резервиран към него. Това налага нуждата от доизясняване, но тъй или иначе, като оставим настрана пионерската роля на алпа Боян и българите в издигането на изкуствените могили (кургани, балкани), те явно не са били чужди на тази практика.

Потвърждават го съобщенията за „стомогилния цар” Слав и за всеславната могила на кан Омуртаг. Но тя намира неочаквано потвърждение и в друг един старинен български обичай – в трупането на камъни край селището при т.нар. ”грамада”. Днес хората свързват обичая „грамада” с груповото проклятие срещу определен човек, престъпил общоприетите норми на поведение в обществото. По-задълбоченото изследване на обичая разкрива нещо много по-различно. Грамадата с натрупаните камъни в първоначалния си замисъл е била свързана със змията и е имала отношение към раждането на деца в бездетните семейства. По този повод Анчо Калоянов пише: „Наред с функциите на закрилници на селското землище стопаните покровители със змийски (змейски) облик са били и детедаряващи, и детезащитници. /37/.

С тази си функция и участието на змията в обичая, грамадата осезателно се доближава и напомня казаното за любовта на Боян и Бойгала и издигнатия от него курган (балкан). Защото, за да спечели любовта на своята избраница Боян не само издигнал грамада от пръст, но и ползвал змийската кожа, която баба му Туран дала специално за целта. В народните представи любовта можела да пламне само с едно докосване до змийската кожа. Ето защо, колкото и скептично и с недоверие някои да гледат на твърденията на „Джагфар тарихи”, връзката им със старите български традиции, обичай и вярвания, са изненадващо живи.

Явно, старите българи са издигали изкуствени могили в земите, които са обитавали и през които са минавали. Издигането на курган е била една от първите им грижи, както личи и от Летописа, и от Омуртаговия надпис. И тези могили съвсем не са били единствено за погребването на техните първенци. Те са функционирали като свещени храмове, в които обслужващите ги жреци-колобри извършвали своите богослужения и жертвоприношения в прослава на Тангра и за неговото омилюване. Потвърждение на това аз намирам в очевидното сходство между думите „курган” и „курбан”, свързващи в едно мястото и действието на жреците-колобри.



## БЪЛГАРИТЕ – ТРЕТАТА ЧАСТ ОТ КУМАНИТЕ

Логично е да продължим изследването си и да потърсим, как стои положението и с останалите, посочени в Летописа владетели. И те ли представляват подобни на Слав периоди? Преди това обаче нека потърсим отговора на други някои специфични въпроси, повдигнати още във встъплението на текста предхождащи поименото представяне на българските владетели. Говоря за географските ориентири, използвани в апокрифа, но най-вече за куманите – обект на специално внимание в началната му част.

Нека започнем изследването си с т.нар. „кумани”, третата част, от които били българите. Веднага щом слязъл на земята от своето небесно възнесение пророк Исая чул глас: „Исае, възлюбен мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и насади земята Карвунска, която опразниха римляни и елини. Тогава аз, братя, по божия повеля дойдох на лявата страна на Рим и отделих третата част от куманите, и поведох ги на път, посочвайки с пръст, и ги доведох до реката, която се нарича Затиуса, и при друга река, наречена Ереуса. И тогава имаше три големи реки. И населих земята Карвунска, наречена българска, беше опустяла от елини за (през) 130 години. И населих я с множество люде от Дунава до морето, и поставих им цар из тях; името му беше цар Слав.”

Това е, което научаваме за куманите от текста за цар Слав и то не може да не ни учуди предвид известното от историята за тях. Защото събитията около първия български цар са от средата на V в., а известните на историята кумани се появяват в Източна Европа едва през XI век. Наистина, връзката на тези кумани с българите и българската държава са много тесни и са известни заслугите им при въстанието на Асен и Петър и отхвърлянето на византийската власт. Известна е ролята, която са играли в живота на Второто българско царство, както и това, че династиите на Тертеровци и Шишмановци са смятани за кумански. Съществуват сериозни съмнения относно куманския произход на самите Асеневци. Това обаче не решава възникналия хронологичен проблем. Ето защо определен интерес за работата ни представлява обяснението, което Димитър Табаков вижда за изясняване на повдигнатия въпрос.

Като начало авторът се спира на племенната група КУМИДЖИ, живяла по мнението на В.Бартолд на територията на провинция Кумад в Хорасан, записана от Птолемей (II в.) като Комед, а според китайския пътешественик от VII в. Хсюан Тцанг с името – Киу-ми-то. От своя страна В.Минорски ги локализира в Хуттал/Хутталан, което име Г.Стрендж разчита като арабското Хайтал, тъй както арабите са наричали белите хуни – ефталити. „Худуд ал-Алам” (X в.) също споменава племето Кумиджиян в покрайнините на Хуттал и Чаганиян, а на друго място говори за река, извираща в покрайнините на Кумиджи/Кумиджиян. В. Минорски свързва споменатите кумиджи с останки на нахлулите тук много по-рано, по сведенията на персийския хронист Байхаки, народ хайтала, тоест с ефталитите. Птолемей ни е оставил свидетелството за скитското племе КОМЕДАИ, обитавало територията, именувана от арабските автори Якуби и Ибн-Руста като Кумед. За кумиджите К.Босуърт и Г.Клусън смятат, че не са турки, а ирански народ, докато Д.Маркварт ги приема за група от белите хуни. В западните източници кумиджите са известни с имената Кумик, Гумик, Кумук, Кумукс и се приема, че е от кипчакско-кумански произход.

За нас е важно да сме наясно, че името на кумиджите китайците записват като К’уо-муо-гийей, т.е. по същия начин, както записват и куманите – Куо-муо-гийей. Някъде през II в. кумиджите от горното течение на Амударя са се изселили на запад, по североизточните склонове на Кавказ, между поречието на Андикъой и Каракъой. Арменските източници (Мовсес Дансхураци – X в.) ги записват като К’амичик Хеп’т’алк, където камичик е

арменското произношение на името на известните ни като етническа група камиджи, докато хепталк се отнася до наименованието на управляващия династичен род.

Така куманският клон кумиджи се оказва свързан с белите хуни ефталити и това е единият от трите клона на династията Дуло (другите два клона са Кушан и Кидара) посредством народа камичик-хепталк на арменските автори. Но по-важното е заключението на професор Карл Менгес - той свързва кумиджите, записвани в конгломерата на хунските народи и като КУН, с названието „оногондури” или „уногундури” на средишната орда на българите, представени от Теофан Изповедник като „Унногундури Булгарои”.

Всичко това позволява на Д. Табаков да заключи: „...Камичик’ – е тясно свързана с Куманския клон на Хуно-Българския етнос. За този произход срещаме едно извънредно важно сведение в историческата традиция и памет на Българите, отразено в Българския апокрифен летопис „Сказание за Исая Пророка”. Там е казано дословно: „... И след това чух глас, който друго ми разказваше: „Исайе, възлюбени мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи ТРЕТАТА ЧАСТ КУМАНИТЕ, НАРЕЧЕНИ БЪЛГАРИ, и насади земята Карвунска, която опразниха римляни и елини. ... И след погубването на Испора, царя Български, нарекоха КУМАНИТЕ БЪЛГАРИ...” И още: „Изводът от казаното е, че „Кумиджи” са тези, които като част от империята в Централна Азия след преселването си на Кавказ са станали главното ядро на Царската Орда на Куба’ат, т.е. Уногундуриите. „Кумиджите” произхождат от същия Българо-Кумански етнос, който приблизително 10 века след преселването си в Кавказ се заселва масово, както в Дунавско-Вардарска, така и във Волжка България. В Дунавско-Вардарска България от този етнос произхождат династичните родове на Асен, Тертер и Шишман. Те стават главния възстановител на Българската държавност на Балканите /38/.

Сега вече разбираме кои са куманите, за които говори Летописа. Това не са познатите на историята кумани, известни едва от XI в. Това е известния на арменските средновековни автори народ камичик-хепталк, заселил Източен Кавказ някъде през II в. Те са потомци на средноазиатските кумиджи. По-важното е, че тези кумиджи-камичик’ се оказват родствени с белите хуни ефталити, подвластни на династичния род Дуло. А най-важното е, че пак тях някои съвременни изследователи идентифицират с българите уногундури от средишната орда на българската държава. Такива ги откриваме в държавата на Кубрат и на Аспарух. И този път „неблагонадеждният” летопис не ни подвежда, а се оказва, че знае повече от нас. Надявам се, че някой ден и историците ни ще проумеят и приемат тази проста истина.

В подкрепа на връзката кумани-българи Д. Табаков сочи и предание, достигнало до нас благодарение на персийския хронист Мирхонд, според което българите произлизали от Куман – син на Яфет, който имал двама сина: Булгар и Бертас. Преданието не е чуждо и на волжските българи и те също споменават легендата за Кемар (Кимар) и синовете му Булгар и Буртас (Бурташ). Любопитно е, че Яфетовия син Куман, Хербелот записва като Гомар/и/, което име ни отвежда към познатия ни библейски прародител Гомер /39/. И това предание представлява особен интерес за работата ни, предвид перспективата, която то разкрива.

По темата нека допълним, родовата връзка между българи и кимери/кимерийци е обсъждана и сред нашите възрожденски автори. Така например неизвестният автор на т.нар. ”Зографска история” (1785 г.) започва с думите: „Българският народ излезе в древността от Черно море, от р. Волга от великата Скандинавия и там се наричаха гимери и кимери.”/40/.

Коментирайки темата за произхода на българите Спиридон йеросхимонах се придържа към тезата на Св. Димитри Ростовски, според която българи и славяни имат общ произход, който водят от Мосох – шестия син на Яфет. В стремежа си да бъде обективен обаче той не пропуска да отбележи, че някои автори не са съгласни с това твърдение и едни смятат, че българите водят корените си от Рифат – един от синовете на Гомер, други ги извеждат от Догорм (библейския Тогарма) – другият син на Гомер, а трети от Сармоф (Сармат) - син на Сим. Цимбрите, както той нарича кимрите-кимерийци, обитавали обширна територия,

оградена от реките Дон и Волга, от изток, Днепър и Буг, от запад, Черно море и Меотидското езеро, от юг а на север достигали земите на поляци, литовци и латвийци /41/.

Подобна теза застъпват и някои от френските автори от епохата на Просвещението като говорят за Камари - дьо ла Кроа (1768 г.) /42/ или за Гомари – Жозеф дьо Гин и Ербело дьо Моленви (1697 г.) /43/. И в това отношение те не се различават много от мнението на по-старите хазаро-еврейски източници. Така например според хазарския хахан Йосиф (X в.) Хазар и Булгар са двама от десетте сина на Тогарма – сина на Гомер /44/. Съвсем същото е становището и на еврейския енциклопедичен справочник „Сефер Юзефон“ (X в.) /45/.

За нас обаче най-голям интерес представлява мнението на собствените ни деди, което срещаме в летописите на волжките българи - „Джагфар тарихи“. Тук името КИМЕР откриваме сред главните хунобългарски родове в Хунската държава на Алип-би и Атила, наред с тези на ердим, себер, агачир, харка, утиг, хотраг и бояндур или бакил (вокил) /46/.

Легендата за Кимар и неговият син Булгар, както и всички по-горе посочени данни са важни за нас, защото освен свидетелство за произхода на куманите и връзката им с българите, те дават и нова насока в изследването ни, свързвайки и кумани, и българи с древните кимери-кимерийци – потомците на библейския Гомер. И тук се оказва, че данните от волжските летописи в това отношение са безценни за съвременната наука. Защото тя познава кимерите едва от VIII в. пр.Хр., след нашествието на скитите в земите им по северното Причерноморие и Приазовието. Ако се доверим на „Джагфар тарихи“, името „кимерци“ в старобългарския език произлизало от понятието „кум’ар“ – „жълта или светла глава“, което дедите ни използвали като прозвище на хетите /47/. Но и още нещо за връзката на светлокосите кимери с българите: „А северната част на Голям Рум получила името на Кимер или Камир-Батир, главнокомандващия на българите. След напускането на службата той се заселил тук със своите хора и тях започнали да наричат кимери...“ /48/.

Самата история на причерноморските кимери (кимерийци) е следната. Кимерците били тези от жителите на Крим и околните му причерноморски степи, които се били заселили тук, идвайки през морето от срещуположното анатолийско крайбрежие на Черно море. Те били прогонени от своите сънародници – самарците – потомците на Нау(Ной), поради това, че след потопа смъкнали спасителния кораб от планинския връх, където той бил заседнал като го спуснали в морето. Тези самарци носели името си от това на свещената планина Самар и още преди потопа били наричани и с името „каф-българи“ (т.е. „кавказки българи“). Преди да заселят Самар те живели в Туран. Така била наричана територията около Аралско море, разположена северно от Иран, между Памир, Тянь-Шан и голямото Казахско плато на изток, южните части на Урал, а западно достигала Каспийско море. След като самарците напуснали Туран, останалите туранци започнали да се наричат масгути (масагети). Но туранците освен, че се разделили, имали и преди това своя дълга история. Много преди тези събития те били заселили Индия, а след много години част от тях се завърнали в Туран. Камирците били част от „синдийците“, т.е. на индоевропейците и водели името си от това на Камир Аби - тяхната легендарна прамайка. И се допълва, че името на Камир Аби било толкова популярно сред тях, че те го давали и на своите момченца /49/.

Така се оказва, че кимерците, т.е. кимерите-кимерийци водят произхода си от много по-древните камирци, като в името на тяхната родоначалница не е трудно да се долови сходството му с Кимар – бащата на Булгар от преданието, с Камари, Гамари и библейския Гомер. Наред с казаното разбираме, че историята на камирците, още далеч преди потопа е била свързана с историята на старите българи. Следи от ранното пребиваване на камирците в Индия откриваме в названията на нос Комарин (Кумари) – най-южната точка на полуострова-полукоонтинент, на най-южния индийски пристанищен град Канниакумари и на легендарния потънал континент Кумаринаду, по-известен още с имената Гондвана и Лемурия. Тук, според легендите, се е намирала някога митичната планина Меру, останки, от която бил остров Цейлон (Шри Ланка). И точно от нея извирали водите на легендарната р.Кумари. Следа

откриваме и в индийската дума „кумара“ – „момче“, напомняща ни за популярното момчешко име Камир, по това на майката-родоначалница Камил Аби у древните камирци.

Споменатите топоними Комарин, Кумари, Канниякумари и пр. са твърде интересни освен поради своя вид, но също и по географското си месторазположение. Разбира се, най-интересен ни се струва изчезналият континент Кумаринаду, защото остатък от него се смята съвременния о.Цейлон. Тук е някогашното легендарно царство на Кубера, преди още брат му Равана да го е прогонил и всемогъщият Брахма да го е обожествил. Тук първоначално се е намирала легендарната планина Меру и оттук Кубера тръгва да се усамоти във вечно бялата Кайласа, където единствените обитатели преди него били бог Шива и любящата го съпруга Парвати (Кали, Дурга, Деви) – дъщерята на Химават – господарят на Хималаите.

Бог Кубера се явява връзката между легендарния южен остров Ланка – единственият остатък от някогашния континент Кумаринаду, извиращата от планината Меру река Кумари и вечноледените, северни Хималаи. Но също тук, в обкръжението му откриваме и загадъчните киннари или кимнари. Забележете само колко познато звучи тяхното име и как напомня то за Кимар – бащата на Булгар. И още нещо допълнително подсилва тази връзка – техният общ произход. Защото знаем, че Кубера бе внук на митичния Пуластя, а от него произхождаха и ракшасите на о.Ланка – бившите поданици на младия Кубера. Но заедно с ракшасите подвластни на Кубера бяха и демоните кумбханда, и кимнарите от обкръжението му на връх Кайласа /50/.

Спирам се на кинарите-кимнари в Хималаите и Кайласа, защото точно в Източните Хималаи и далече на изток и северно от тях старите китайски хроники разполагат древните некитайски народи ЖУН и ДИ. Някои съвременни изтоковеди ги обединяват под общото име жун-ди, поради тяхното близко родство, култура и бит, но по-интересно е антропологичното сходство между двата многолюдни народа. Това били светлолики европoidи с кестеняви, руси и дори с рижи, червеникави коси и със сини или зеленикави очи /51/. И тук е редно да си припомним казаното малко по-горе за значението на понятието кум'ар, което се оказва в сила както за кимери и хети, така и за далечните източни некитайски народи в Китай жун и ди.

Освен всичко това обаче редно е да съобразим и обстоятелството, че потомци на тези жуни и ди се оказват днешните южни народи яо и мяо, заселили джунглите между Индокитай и Китай. Освен родствената връзка, показателни за нас са имената, с които са известни те: АМОИ, ГАМЕ, МУ, МОНГ, МОН, МЕН, МИН и дори КИМЕН /52/. И защото всичките тези имена и особено последното – кимен, напомнят за кимерите-кимерийци по Северното Причерноморие и за кимнарите в източните Хималаи и Кайласа, за кумиджите в Средна Азия, за народа камичик' в Кавказ и за известните ни кумани в Източна Европа. Всичките те отговарят на представата за русокосите кум'ар и за настойчивите, безстрашни преселници младежи („кумари“), чието име е оставило толкова дълбоки следи в Южна Индия и легендарната потънала южна земя.

Свидетелство за следи от това древно население са днешните ТОДА – малобройно планинско население в Сините планини, в Южна Индия, станало загадка за историци и антрополози със странния си външен вид и със своята култура. Тода наподобяват по мургавата си кожа местното дравидско население, но не са толкова тъмнокожи. Наред с това те са с кестеневи до червеникави коси и зеленооки. Техният бог на слънцето именуват Уту, подобно на шумерите, а бога на луната – Син, като у шумери и акади /53/.

Да не забравяме обаче, че името кимен ни отправя и към това на родоначалника Боян Имен – алпът-звезда и съпруг на Камир Аби – прамайката на именките. Отраща ни и към българската Именска династия, и към планината на дедите ни – Имеон – Западните Хималаи с Тянь-Шан и Памир, но и за тракийския Хемус.

По мое мнение имената на всичките тези народи, земи, планини, реки и населени места водят корените си от божествената Камир Аби – любимата на Боян Имен Бойгала – майката на малкия Иджик и прамайка на българите. Те обаче са твърде многобройни и разпръснати –

и във времето, и в пространството. И тъкмо поради това за нас е трудно да разпознаем, за кои кумани става дума и коя би могла да е тяхната трета част, които са се нарекли българи.

От Прокопий Кесарийски знаем легендата за Утигур и Кутригур – братята, станали родоначалници на българите утигури и кутригури. По-интересното в случая е това, че те имали за баща човек от местното причерноморско население, което в миналото носело името кимерийци, а по времето на автора били известни вече като хуни /54/. Естествено е тази легенда да ни върне към името на българския род КИМЕР и към българските родоначалници Кемар и Кимар, според волжско-българските летописи или Куман от преданието на Мирхонд. За българска династия Куман говори Фархад Нурутдинов /55/, а съгласно „Джагфар тарихи” с името Куман някога е било наричано Черно море, реката на купи-българите – Кубан, както и Жълтата река в Китай – Хуан-хъ. /56/. Така разбираме за две от колената на Кимер, пребивавали в района на Западното Прикавказие и прилежащото му Причерноморие. Сега, ако се върнем към казаното от проф. Карл Менгес, идентифицирал народа кумиджи (хунския народ кун) с уногундурите – средищната орда на кановете Кубрат и Исперих, то разбираме и коя е третата част от куманите-кумиджи. И така, ето ги трите клона или трите части от куманите, за които ни говори Летописа - утигури, кутригури и уногури. Само последните обаче Теофан Изповедник беше записал с името „Унногундуροι болгарои”.

Вероятно това е имал предвид неизвестният автор на Летописа, отбелязвайки: „И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи...” Защото до падането на Стара Велика България под аварска и тюркска зависимост, византийските хронисти говорят навместо за българи, за утигури и кутригури. В същото време ордите на Кубрат и Исперих старитеу хронисти именуваха уногури, оногури, уногундури и дори хуногундури. Сега, от К.Менгес разбираме, че същите оногондури са идентични със средноазиатските кумиджи. А колкото до българското име, то действително се появява на историческата сцена след времето на Исперих. И в този случай Летописът е прав и не подвежда. И сега той знае повече от съвременната историография.

## МИГРАЦИЯТА НА КУМАНИТЕ

Току що успяхме да си изясним въпроса относно куманите, за които говори Летописа. Оказа се, че той има предвид потомците на Камир Аби, обитавали някога Северното Черноморие под името кимери или кимерийци, известни през вековете по още много други части на света. И тъкмо поради това е редно да уточним, откъде взема пророк Исая тези кумани и къде ги води да ги засели. Или с други думи, нека сега се запознаем с географските ориентири, използвани в апокрифа. Струва си обаче да се спрем и на „любопитната дреболия” с опразнената от римляни и елини Карвунска земя. Тези въпроси се споменават още преди да се е заговорило за цар Слав и неговата държава. Защото колкото и второстепенни и маловажни да изглеждат на пръв поглед, тяхното решение е наложително във всички случаи, когато се обсъжда автентичността и достоверността на Летописа. И неговата тежест на исторически извор. Затова нека като начало да започнем изследването си от споменатите географски дадености.

Да започнем с името на Рим. Още в самото начало на текста то се споменава на два пъти. От тук светият пророк трябвало да вземе „третата част от куманите, наречени българи” и да ги отведе в земята Карвунска. По-конкретно те са локализираны „на запад от най-горните страни на Рим” и „на лявата страна на Рим”. Това, както виждаме, са крайно неопределени

понятия, на които не е обърнал внимание дори и Йордан Иванов като автор на бележките към Летописа. Затова никъде не е посочено, какво е означено с наименованието Рим. Днес това име се използва единствено за обозначаването на известната столица на Италия, но някога с него или с близките му Рум, Ром, Романия и пр. е била записвана Източната Римска империя – Византия, но се е ползвало и за самата Римска империя.

Ако приемем казаното за изходна точка и отчетем времето на действието, то под Рим следва да разбираме именно Византия. Тогава как би следвало да тълкуваме израза „най-горните страни на Рим“? В българската топонимия определенията „горен“ и „долен“ се срещат твърде често и като по правило се ползват за географски ориентери „северен“ и „южен“. При това положение изразът „най-горните страни на Рим“ би следвало да означава най-северните страни на Византия. В случая понятието „страна“, използвано в множествено число при първия израз би следвало да означава съседна „земя“, „област“ или „страна“, ако и да не става дума за държава. Тогава целият израз би следвало да означава „на запад от най-северните части на Византия“.

Нека се обърнем и към втория израз: „лявата страна на Рим“ като се опитаме да го ползваме и него в качеството му на определение. Известно е, че съвременната картография не се отличава по географските си ориентери от тези, ползвани от римските и византийски картографи. Затова в географските карти с „горе“ и „долу“ означават обикновено север и юг, а „дясно“ и „ляво“ – съответно изток и запад. При това положение „лявата страна на Рим“ би следвало да се разбира западно от Рим или на запад от Византия. Това означава, че двата израза: „на запад от най-горните страни на Рим“ и „лявата страна на Рим“, си съвпадат, бележейки западните съседни на империята покрайнини. Първият обаче допълва казаното с това, че става дума за страни, разположени не точно на запад, а на северозапад от Византия. А това ще рече област някаде по Среден Дунав – Панония, Банат или в близост около тях.

Сега, след тези уточнения, ако се върнем към текста за „третата част от куманите, наречени българи“, които пророк Исайа трябвало да засели в Карвунската земя, няма как да не приемем, че тези кумани, заселени в Добруджа, са обитавали дотогава Панония и светият пророк ги е изселил именно от там. И това е напълно естествено, след като вече сме идентифицирали загадъчния Слав от Летописа с българския Ирник и с хунския Ирнах (Хернак). Нали последният бе заселил своя народ тъкмо в Малка Скития? Нали бяха тръгнали точно от Панония – центъра на Хунската империя? И нали Малка Скития беше същата земя Карвунска от Летописа? Тази идентификация на Карвунската земя с Добруджа ни предоставя самият Йордан Иванов в още първата си бележка след текста на Летописа.

Държа да отбележа, че този извод намирам за особено ценен за историята ни, защото „Български апокрифен летопис“ се оказва единственият засега известен източник, който дава сведения за придвижването на народа на Атиловия син Ирна (Ирнах, Хернак) от Панония към Малка Скития. Но най-важното е определянето на този народ като „третата част от куманите, наречени българи“. Защото това означава, ни повече, ни по-малко, че хунският вожд Ирнах още в Панония е бил начело на българите, а не на някой друг народ. Че точно той ги заселва по нашите земи. И че хунският Ирнах е българският Ирник. Досега науката разполагаше само с косвени аргументи за тяхната идентичност. Сега вече разполага със свидетелството на писмен извор. При това средновековен, ако и да е писан 5-6 века след бурните събития, съпроводили края на Атила и Хунската империя. Само това да бяхме научили от Летописа смятам, че е достатъчно, за да го приемем не само за благонадежден, но и за изключително ценен.

След казаното за Рим и „земята Карвунска“ срещата с река Дунав и неназованото по име море до нея, са достатъчно ясни като географски понятия и без допълнителни ориентери. Не така обаче стои положението с реките Затиуса и Ереуса, които се приемат за легендарни. Въпреки наложилото се мнение те бяха идентифицирани в наше време от И.Венедиков. И това за пореден път показва, че и те не са празна измислица на неизвестния автор на Летописа,

а носят автентично съдържание. Още по-любопитен става въпросът, предвид изказаното отношение на И.Венедиков към апокрифа, като свидетелство за неговата безспорна ерудиция и коректно, професионално отношение.

Според текста, след като пророк Исаия отделил третата част от куманите, наречени българи, той ги повел и довел до реките Затиуса и Ереуса. Тук вниманието на проф. Венедиков привлича изречението „И тогава имаше три големи реки.“, в което той вижда потвърждение свидетелствата на Теофан Изповедник и на патриарх Никифор, които също говорят в съобщенията си за трите големи реки по пътя на българите: Дунав, Днепър и Днестър.

Но съвпаденията между текста на апокрифа и известията на Теофан не свършват дотук. Теофан описва Огъла (онгъла), където се заселил Аспарух по следния начин: ” ... мястото е „отпред бластисто, а от другите страни е оградено като венец от реките.” Срещу това пророк Исай казва: „И го доведох до река, която се нарича Затиуса и до друга река, наречена Ереуса.” Така според византийския извор българите достигат до реки, които обкръжават като венец Огъла, докато в апокрифа те стигат до междуречието на посочените реки. ... Но двете известия съвпадат. При това те се допълват. Съставителят на апокрифа знае имената на реките около Огъла, които явно са запазени от домашната българска традиция, и не знае или не смята за необходимо да даде имената на трите големи реки. Обратно, Теофан дава имената на големите реки: Дунав, Днепър и Днестър, и не знае имената на реките, които опасват като венец Огъла”.

Сега, попаднал на позната следа, оценил я с висока степен на правдоподобност, И. Венедиков ни отправя към Свещената планина на Залмоксис Когайнон, описана от Страбон и на едноименната река, минавала тук. На гръцки език имената и на планината, и на реката са записани Хиерасос – (“свят”, „свещен” – от хиерос). С това име обаче гърците са наричали река Серет, а устието, което се отделя между р.Серет и Дунав – Хиерон стома. В заключение авторът отбелязва: „ Известно е, че Хиерасос се нарича реката Серет. И веднага се хвърля на очи приликата между Хиерасос, произнасяно в късния гръцки Иерасос, и Ереуса.” В подкрепа на тезата си той обръща внимание на езиковата особеност в старобългарския език, според която много думи, започващи с гласен звук могат да получат пред него „Й”. И дава за пример двете форми на думата „свещеник” – „ерей” и „йерей”. Така Ереуса може да се запише и като Йереуса. „Приемем ли веднъж Ереуса като име на Серет, то Затиуса ще е друга река, която заграждала Огъла (вероятно Прут) и получила същото окончание в името си”, завършва изтъкнатият ни изследовател /57/.

Така стигаме до извода, че описаната в самото начало на Летописа картина ни води в Огъла. Това разбираме от почти всички географски ориентири, използвани в апокрифа. За това свидетелстват имената на известните ни р.Дунав, земята Карвунска и морето. А сега вече и на неизвестните ни и идентифицирани от И.Венедиков реки Затиуса и Ереуса. Огъла, за който пише Теофан обаче е от времето на Исперих и в този смисъл е по-късен с близо две столетие от времето на цар Слав. Днес той се свързва изключително с Добруджа, докато онгъла, за който говори пророк Исаия, там, където той заселил водените от него българи, е разположен между реките Серет и Прут, т.е. северно от р.Дунав. Независимо от това обаче Летописът освен за двете реки, говори и за земята Карвунска. Днес, тя се идентифицира с Добруджа, но някога тя е записвана от старите хронисти с името Малка Скития. Тук беше заселил народа си Ирнах – малкият син на Атила. Сега пък Летописът свидетелстваше, че тук българите бяха приели своя пръв цар Слав. В Именника същият носеше името Ирник. Така отново стигаме до идентичността между Ирнах, Слав и Ирник.

Краткият текст, посветен на цар Слав предлага още една загадка, чакаща своето решение. По-конкретно говоря за Божието наставление към пророк Исаия да насели куманите в „земята Карвунска, която опразниха римляни и елини.” и за твърдението на пророка: „И населих земята Карвунска, наречена българска; беше опустяла от елини за(през) 130 години.”

За всекиго е ясно, че формулировката: „беше опустяла от елини през 130 години” е трудна за възприемане и интерпретация и причината за това е представката „през”. Как така нещо е опустяло през 130 години? Би било ясно ако се казва „за 130 г.”, „от 130 г.” или „преди 130 г.”, но предлогът „през” би могъл да се използва в смисъла на „през 130-та година”, както приема това Й.Вълчев /58/. Най-вероятно проблемът да е в превода на използвания предлог. И ние виждаме, че в том 1 на изданието „Стара българска литература” в седем тома (1983 г.) под редакцията на Донка Петканова, предлогът „през” е заменен със „за” /59/.

Налице е и друг аргумент, който поставя под съмнение хипотезата на Й.Вълчев. Става дума за изречението: „Няколко време тези люде бяха езичници.” От него разбираме, че куманите първоначално са били езичници. Ако се опрем на естествената логика бихме могли да допуснем, че по-късно куманите са приели христовата вяра. Както и това, че докато са били езичници, други и по-специално римляните и елините не са били такива, а са били вече покръстени. Известно е, че християнството се налага като официална религия в Римската империя от Константин I Велики (306-337 г.), когато той вече е бил на смъртния си одър, т.е. през 337 г. И ние добре знаем, че през 130-та или през 129-та година то със сигурност не е било прието в империята. Напротив, точно по това време то е било подложено на най-големите гонения. Следователно няма как, ако куманите са се заселили в Малка Скития през 129/130 г., те да са били езичници, а завареното население да е било покръстено. Самото понятие „езичници” влиза в обръщение едва след налагането на християнството. Затова ми се струва, че появата му в текста на апокрифа следва да се приеме за свидетелство, че времето, за което се говори трябва да е било след като римляни и елини са били вече покръстени.

Потърсим ли сега, кои са тези 130 години, за които земята Карвунска се е опразнила от римляни и елини и това е позволило куманите на цар Слав да я населят, бихме могли лесно да съобразим, че тези 130 г. трябва да са предшествали времето на цар Слав. Защото те хем са свързани със заселването на куманите на Слав, хем пък заселването е в опустялата Карвунска земя. Т.е. навместо „през” би следвало да разбираме „преди”. Тогава нека извадим от началото на този период, т.е. от 453 година споменатите 130 г. и да проверим, говорят ли ни нещо пресметнатите години за българската история. И така, ако от 453/454 извадим 130 г. ще получим 323/324 г. Тогава попадаме в година от царуването на император Константин I Велики (306-337 г.) И за нас е любопитно да проверим знае ли нещо историята по въпроса за запустялата от елини и римляни Карвунската земя (Малка Скития) в тия далечни времена.

Знаменателни са бележките по този въпрос, които намираме в историята на Спиридон йеросхимонах в главите посветени на императорите Траян и Константин I Велики. Така например текстът за Траян завършва по следния начин: „И построи Траян над река Прут палати и постави стража, сиреч предел или граница. И постави там 20 хилядна войска, ... И от тогава остана Иллирик или България роб на римляните чак до великия Константин.” Или с други думи, след като император Траян поставил границата си на р.Прут, Иллирик или България останала зависима от Рим и това продължило чак до времето на Константин Велики.

А главата за самия Константин започва с историята на Ликиний (Лициний) – зет на Констанций Хлор, женен за дъщеря му Констанция – сестра на Константин. Той се сблизил с Максимиан Еркулий – дядо на жена му по майчина линия и последният го поставил за началник на българите. След време обаче помежду им пламнала война, в която победил младият Ликиний. Така той станал самостоятелен владетел над България и Гречия. По-късно обаче, след като Константин отстранил от властта съперника си Максенций, дошъл ред и на Ликиний и той също бил разбит и убит. Така България отново останала под римска власт. „В това време дойдоха сармати и скити на Дунав и Константин воюва с тях и ги победи.” /60/.

Така стоят нещата според самоукия ни летописец - поп Спиридон – наскоро след отстраняването на Ликиний – владетелят на източните провинции, на Дунава дошли сармати и скити. А сега нека да проследим какво знае историята по въпроса.



За Лициний е известно, че той е римски император в периода 307-324 г. – съимператор на Константин I, управлявал балканските провинции на Рим. Бил разбит от Константин през 321 г., но паднал убит чак след 3 години. По повод казаното от поп Спиридон за България и българите по времето на Лициний историята мълчи и ние трябва да бъдем много внимателни, за да не се подведем по грешна следа.

Нещо друго е обаче по-важното в случая за работата ни - появата на варвари (сармати и скити) на Дунав по това време. Струва си да направим справка по въпроса с известните ни извори. Така например от „Нова история” на Зосим (V в.) научаваме за нашествие на сармати, записани с името „савромати” през 322 г., което той обръква с това на готите от следната 323 г. Тогава император Константин I разбил нашествениците и ги отблъснал оттатък Дунав. Тук той им нанесъл повторно и по-голямо поражение и се завърнал с голям брой пленници /61/.

За същия набег на готи през 323 г. „Велезиевият аноним”, писан от съвременник на Константин Велики уточнява, че нашествениците опустошили земите на Тракия и Мизия, докато императорът бил в Солун. Наред с това разкрива и обстоятелството, че във войската на Лицинии служели и много готи /62/.

Може би в близките години след тези събития е имало известно затишие, но не са били изминали и 10 г., когато се появяват нови свидетелства за нашествия на готи и сармати отсам Дунава. По този повод Изидор Севилски отбелязва: „През двадесет и шестата година от управлението на Константин I (т.е. в 332 г.) готите нападнали областта на сарматите и връхлетели с многобройни войски срещу римляните ... Константин едва ги победил” /63/.

Отново от „Велезиевия аноним” научаваме, че в същата 332 г. „цезар Константин – синът на Константин Велики, след като разбил готите, изпратил помощ на молещите се сармати. В сраженията готите загубили близо 100000 души от студ и глад. „Така той сключил мир с готите и се насочил срещу сарматите, които били смятани за вероломни. Но робите на сарматите, въстанали срещу всички господари и ги изгонили. Константин приел прогонените на драго сърце и ги разпределил по Тракия, Скития, Македония и Италия, над триста хиляди души от различна възраст и пол.” А малко по-долу неизвестният автор завършва така: „Скоро той унищожил най-силните и многолюдни племена в самото сърце на варварската земя, т.е. в областта на сарматите” /64/.

Почти същата картина, включително и същите думи четем и в „Константинополски летописи” – произведение, включващо събития до 395 г. Тук срещу 334 г. е отбелязано: „По време на тези консули (Оплат и Павлин) цялото племе на сарматите-роби прогонило своите господари в Романия” – т.е. южно от Дунав, в Малка Скития и Долна Мизия /65/.

Трето свидетелство за събитията от 334 г. дължим на Амиан Марцелин. По неговите думи: „... дукът на Мизия, младият Теодосий ... разбил и прогонил на няколко пъти свободните сармати, които били наречени така за разлика от въстаналите срещу тях техни роби и които нападали нашата граница от другата страна.” /66/

Следва да доуточним, че голямата заселническа вълна на сарматите е датирана за 334 г. и тя се оказва наскоро след римските действия срещу готите. Казаното от Изидор Севилски, Амиан Марцелин и автора на „Велезиевия аноним” дава основание тези две събития да бъдат свързани. Готите нахлуват в крайдунавските провинции, откъдето са изтласкани, а след това военните действия продължават вече отвъд Дунав, на сарматска територия. Кой са обаче робите на сарматите, „сарматите-роби” и „молещите се сармати” тъй и не става ясно. Крайният резултат обаче е ясен – 300000 бежанци-салмати, които Константин заселил на Балканите, а част от тях и в Италия.

И все пак, загадката с робите-сармати намира своето решение. Предоставя ни го „Джагфар тарихи”. Още в началото на първия летопис – „Гази Барадж тарихи”, там, където се говори за хунското нашествие в Европа, се казва, че когато хуните достигнали р.Итил, т.е. Волга, те прогонили местните кара-масгути, т.е. западни масагети, саклани или сармати на запад, към Дон. Тогава зависимите до този момент от кара-масгутите българи, се обявили

срещу своите доскорошни господари и се присъединили към хуните /67/. Така разбираме, че неназованите от европейските хронисти роби на сарматите или сармати-роби са на практика българите на Волга. Както и причината и времето, когато реката приема това име. Твърде на изток, на границата между Европа и Азия, европейските хронисти не са ги познавали по име.

Потвърждение на казаното в по-общ план откриваме и в „Против езичниците” на Павел Орозий: „Константин разгромил храбрите и многочислени готски племена и то всред самата варварска земя, т.е. в областта на сарматите” /68/.

Същото събитие е отразено и от Аврелиан Виктор в „Книга за императорите”, завършила с времето на Констанций II, т.е. до 360 г. „По-това време (334 г.) били разбити сарматите и готите и най-малкият от синовете му (на Константин Велики) станал цезар /69/ .

За тези заселници Д.Ангелов пише: „Много преселвания били извършени при Константин Велики и неговите приемници. През 334 г. в провинция Македония, Тракия и Малка Скития били заселени язиги, сармати и готи, чийто брой според писателя Евсевий достигал до 300000 души. Само по себе си това огромно количество, дори и известието на Евсевий да е преувеличено, свидетелства колко силно обезлюдени по това време са били посочените области и колко многолюден, „варварски” елемент придошъл към тях.” /70/. И с това авторът набляга точно на запустялата Карвунска земя, за което говори и Летописа.

Друг български историк, писал по въпроса е Велизар Велков. В книгата си „Градът в Тракия и Дакия през късната античност той отбелязва: „През 334 г. Константин Велики дал жилища в Тракия, Скития и Македония на язиги-сармати, готи и др. Според Евсевий те наброявали повече от 300000 души ... В 323 г. Константин Велики разбил готите и разпределил пленените из градовете, по сведения на Зосим ... Дошлите в помощ на Прокопий готи били задържани като заложници в крайдунавските градове.” /71/.

Така научаваме, че по времето на Константин Велики, части от североизточните Балкани са били опразнени от римляни и елини - „опустели от елини”. А на мястото им се заселили сармати, скити и готи. Затова елинска реч не можела да се чуе. И описаната картина свидетелства, че летописът и сега отразява по-пълно и достоверно историческите събития от съвременната ни историография. Той добре знае опразнената от римляни и елини Карвунска земя. Знае добре и заселването на ордата на Ирник тук. Не става ясно къде е обаче мястото на българите в цялата картина? Защото възможностите са две. Те да идват с Ирник от Панония и това ние вече го знаем със сигурност. Не е изключено обаче, идвайки в Малка Скития, той да е заварил заедно с останалите обитаващи я варвари и българи.

Повдигайки този въпрос, следва да сме наясно, че според историците ни най-ранната поява на българското име е отбелязана в т.нар. „Анонимен римски хронограф”, писан в 354 г. А краткият текст гласи: „Zieze ex quo Vulgares” в превод „Зиези, от които са българите.” /72/. В случая от решаваща важност е окончанието „es”, защото то показва, че става въпрос конкретно за българите в отличие от окончанието „is”, с което се пише определението „vulgaris”, даващо обобщената представа за „народ”, „обикновен”, „простонароден”. Днес се приема, че съобщението в Латинския аноним касае българското присъствие в Средна Азия, а не на Балканите, както това допуска Ганчо Ценов. Знаем и за българите в Малка Скития от времето на Ирник. Затова е особено важно да си изясним срещали ли са се българи тук и в по-ранен период.

Откъде е черпал сведенията си Спиридон йеросхимонах, едва ли някога ще имаме пълна представа. Важното е да не забравяме, че той обвързва появата на името ни с времето на императорите Лициний и Константин I. Интересно в това отношение е съобщението на Ганчо Ценов за „Готските игри” и по-специално – главата, където се описват коледните празненства във византийския двор. На шестия ден на празника се устройвала закуска, на която се поканвали сините, зелените, българите и разни чужденци /73/.

Колкото и интересен да е този текст, аз искрено се съмнявам в неговия коректен превод и тълкуване, доколкото мястото, което заемат българите, след сините и зелените, и

преди чужденците, като че ли подсказва нещо друго. Известно е, че сините и зелените са привържниците на две от партиите в древен Рим. При това положение името на българите би могло да се е появило в резултат на грешка при записа или превода му и в действителност да не се говори за българи (*vulgares*), а за обикновения народ (*vulgaris*). Тогава е естествено народът, *vulgaris* - плебосът да бъде записан след привилегированите аристократи - сините и зелените и да предхожда единствено поставената на последно място група на чужденците.

Независимо обаче от крайното решение на повдигнатата дискусия, образът на Константин Велики води към проблема с българското присъствие на Балканите по един втори, ако и да е косвен път. Известно е, че той приема своето кръщение на смъртния си одър и легендата говори, че е бил покръстен от епископ Евсевий Кесарийски /74/. Известно е, че последният е автора на „Църковна история” и „Житие на император Константин” и е роден някъде между 260 и 270 г., а е починал само година-две след своя именит кръщелник – в 338 или 339 г. /75/. Известно е, че сред разностранното му творчество се намират и няколко географски карти, както и това, че самите те не са достигнали до нас, но са били прерисувани от преводача на Светото писание – Библията – св.Иероним (331-420 г.) /76/. Това обаче, което историците знаят, но отбягват да коментират е появата на българското име върху една от картите с надпис, който гласи: „*Mesia hec et Vulgaria*”, превеждано като „Мизия тук и България” или „Мизия, т.е. България” /77/. А важното за нас е самата поява на името България и то не някъде другаде, а върху територията на Мизия, т.е. на Балканския полуостров. Както и безапелационният запис на името *Vulgaria*, т.е. България, с главна буква, изключващо всякакви съмнения и спекулации.

Някои историци могат и да се съмняват в автентичността на записа с името *Vulgaria* и без каквито и да са сериозни основания да го оспорват. Колкото и кресливо обаче да отричат той да е дело на Евсевий Кесарийски, малко ще се затруднят да го отхвърлят и от картата на свети Иероним. И то не от уважение пред канонизирания светец, а защото тъкмо той наред с оспорваната *Vulgaria*, се бе обезсмъртил пред целия свят и със своята *Vulgata* – латинския превод на Библията /78/.

Сега можем да приемем с голяма степен на достоверност, че българското име е било познато не само на автора на „Анонимния римски хронограф”, но и от св.Иероним, а много вероятно и от „бащата на църковната история” – епископ Евсевий. То е било познато не само в средата на IV век, но и през първата му половина, по времето на император Константин I. И не само в Средна Азия, но и на Балканите и по-точно – в Мизия. А това означава – и в Малка Скития. Но дори и сега, някой скептично да поклати глава в несъгласие, то нека да се обърне към хрониките на Йоан Никиуски и неговата „провинция България”, днешна Добруджа, на един ден път от Одесос, т.е. от Варна. А кога тя е населена с хуни, т.е. с българи, научаваме от съобщенията на Клаудиан, Йоан Антиохийски и Созомен. Те различават не едно, а цели три заселвания на хуни тук – двете - през управленията на императорите Теодосий I, а третото при Аркадий, второто и третото от които са датирани през 393/4 и 408 г. А това означава, че Малка Скития или Добруджа и Мизия са били заселени с хуно-българи повече от половин век преди идването на Ирнах. Последното, по сведението на Созомен и оценката на Ото Менхен-Хелфен, е представлявало едно масово заселване на хуно-българи – федерати /79/.

Връщайки се сега към историята на Спиридон йеросхимонах можем да приемем, че казаното за българите в Илирик или Болгария по времето на Ликиний и на Константин Велики се оказва твърде вероятно. Но е вярно и твърдението в „Български апокрифен летопис” за опразнената от римляни и елини Карвунска земя. Тук пророк Исаия е заселил куманите-българи. Тук той е поставил за техен владетел цар Слав. Слав пък се оказва идентичен с хунския вожд Ирнах и българския Ирник. Сега обаче разбираме, че българите са обитавали Карвунската земя повече от век преди появата на Ирник тук. И когато Ирнах е заселил ордата си в Малка Скития, той вероятно е заварил немалобройно българско население. Така е станал владетел освен на българите от хунската орда, която е водил -

„третата част от куманите, наречени българи”, но и на заварените българи. Сега разбираме защо той е бил наречен Българският Ирник – Бел Кермек или Влах-Ерни. И защо държавата му вече не носи хунското име, а става известна като Стара Велика България. Най-ценното обаче си остава това, че „Български апокрифен летопис” се оказва единственият средновековен извор, който коментира миграцията на българите, т.е. на куманите-уногури, начело с Хернак, от Панония и заселването им в онгъла в Карвунската земя, между реките Серет и Прут. И категорично доказва връзката на Атиловия син Ирнах (Ирна, Хернак) с българския кан Ирник, след като допълва хронологичния показател с географския. Но Летописът е особено ценен и поради още нещо. Той става повод за изясняване връзката на българите към сарматските племена.

С това нека приключим работата си по първия период от българската история според Летописа, наречен с името Слав. В „Именника” той носи името на великия български кан Ирник. Разбираме, че началото му съвпада с фаталната за Атила 453 година. Но съвпада и с възшествието на хунския принц Ирнах начело на неговата орда, след подялбата на бащината империя между Атиловите наследници. Разбираме логиката и механизмът, по които хунският Ирнах става българския Ирник. Разбираме как и защо именно тази 453 г. става паметна за раждането на Ирникова България, записвана от ромейските хронисти с името Стара Велика България. 453-та, а не 465-та, както се опитват да ни внушат. И как изпод руините и пепелището на рухналата Хунска империя на Бича Божи Атила възниква една нова велика държава. Тя обаче не носи хунското име. Тя вече носи българското име.

## ИСПОР И ИСПЕРИХ

По-горе вече се спряхме накратко на образа на българския цар Испор, както е представен в Летописа и тук само ще припомним, че той до голяма степен се припокрива с този на кан Исперих. Испор, подобно на цар Слав, бе преминал Дунав и заселил Карвунската земя, създавайки тук градове като Дръстър (Сицистра) и Плюска (Плиска). А наред с тях бе издигнал и „голям зид от Дунава до морето”. Много години воювал той с измаилтяните (т.е. с хазарите) на Дунава и накрая бил погубен от тях. Дотук, като че ли всичко е ясно – Испор не би могъл да е никой друг освен известният ни Исперих. Проблемни са обаче някои твърдения, отнесени към Испор цар, като например това, което го представя като „...дете, носено в кошница 3 години”, както и последните няколко изречения, отредени за него. В тях се появяват някои неясни подробности и първата безспорно касае продължителността на царуването му – цели 172 г. Втора неяснота внася пояснението за етиопите, които Испор заварил при идването си в Карвунската земя. Много и противоречиви размисли буди името Изот на неговото „отроче” и наследник. Вече се спрях и предложих тълкуване на последното изречение: „И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи ...” и не бива да го пропускаме, когато говорим за загадките, предлагани в текста за цар Испор.

Да започнем работата си с неестествено голямата продължителност на управлението му. Явно е, че, подобно на Авитохол и Ирник от „Именника” и на Слав от Летописа, и в този случай трябва да става дума не за някаква мистична продължителност на живота на един владетел, а за определен исторически период. Затова оттук нататък и във всички други подобни случаи на неестествено продължителни царувания, срещани в Летописа, като тези на Изот и Симеон, ще подхождаме като към периоди, обозначени с конкретен епоним.

Ясно е, че самият 172-годишен период не съвпада нито с началото от управлението на основателя на Дунавска България, нито с края на неговото царуване. Дотук изяснихме, че началото му съответства на падането на Стара Велика България под аварска и тюркска

зависимости и по-точно на 572/3 г., когато Византия признава аварите и сключва първия си договор с тях. Нека сега потърсим историческото съдържание на втория период. Какво включва той? И фиксира ли и неговият край важна за историята ни годишнина, подобно на периода „Слав“?

Ние знаем началото на периода „Испор“ – фаталната за Ирникова България 572/3 година. Известна е и неговата обща продължителност – 172 г. Оттук  $572/3 + 172 = 744/5$  година и за нас не е проблем да съобразим, че така попадаме в управлението на кан Кормисош (Кормесий), царувал в периода 739 – 756 г. Известните ни византийски хронисти не са оставили много за този български владетел, но дори и лаконичният „Именник“ ни е достатъчен, за да сме наясно за мястото му в българската история.

Преди обаче да стигнем до царуването на Кормисош, няма как да не забележим, че периода Испор включва освен Исперих, също и великия му баща – кан Кубрат и не по-малко известния кан Тервел. Разбира се, че включва управленията и на други царе, но те като че ли не са оставили ярка следа в историята ни, ние знаем малко за тях и няма да ги коментираме. И нека за по-голяма яснота да се придържаме в изследването си към хронологията на събитията.

Пристъпвайки към периода „Испор“, няма да сгрешим ако започнем с казаното за етиопите в Карвунската земя. Защото от текста разбираме, че тяхната поява тук предхожда тази на Испор. Същевременно, в текста за цар Слав никъде не се говори за етиопи. Това ни дава основание да приемем, че появата на етиопите е станала преди заселването на Испор тук, но не и преди самия период Испор. Ако обобщим, стигаме до извода, че етиопите са заселили Добруджа след периода Слав и преди идването на Испор, т.е. във времето между 572 и 680 г.

И още нещо, което следва да уточним, преди да сме тръгнали да търсим загадъчните етиопи. В текста освен името им не се споменава нищо по-конкретно. Затова ние не можем да сме сигурни какво точно е вложено в това понятие. Ако изходим от народните представи за етиопите, те следва да се разглеждат най-общо като чуждо, тъмнокожо население. Тази е най-специфичната му особеност и по това то следва да се отличава от останалите местни жители в Добруджа - бели европеиди. А доколкото то наистина е дошло от Етиопия и е принадлежало към т.нар. етиопска раса – струва ми се, че на тези въпроси едва ли някой може да отговори.

И така, кои са етиопите? Кога и откъде се появяват по нашите земи? Връщайки се към падането на Стара Велика България под властта на аварите (хионити и вари) и тюрките, нека припомним, че първите се бяха намесили в конфликта между утигури и кутригури през 558-559 г. Обединили се с кутригурите, аварите продължават своя път на запад, разбиват в Прикарпатието антите и в 565 г. са в Тюрингия. През 568 г. аварите се установяват трайно в Панония, а в 573 г. са вече признати от Византия и според мирният договор, тя им става данъкоплатец. В следващите десетилетия историята свързва аварите с походите им срещу империята, но евентуални етнически размествания би било по-вероятно да се свържат с погрома им над антите. В този смисъл проникването на тъмнокожо население в Добруджа би могло да е резултат от аварските действия срещу антите единствено ако това население е обитавало териториите, заселени и от антите и е станало косвен обект на аварските насилия. Но би могло да е свързано и с действията на българите-кутригури, водени от кан Заберган.

Историческата справка сочи, че първите славянски грабителски нашествия на Балканите започват от 534 г., но най-ранните заселвания, под аварски натиск, са чак половин столетие по-късно, в периода 581-584 г., когато хронистите засвидетелстват ежегодни нахлувания с отсядане. Тогава е и първата славянска обсада на Солун, а в 586 г. авари и славяни предприемат втората му обсада. Аварите покоряват антите някъде в началото на 60-те години на VI в., но след изтеглянето им в Панония, вече им е трудно да ги контролират и възлагат тая задача на васалните им българи. Така по времето на император Маврикий (592-602 г.) много анти преминават на служба във войските му. Според „Джагфар тарихи“ те дори предприели опит за бунт срещу аварите-завоеватели. Известно е, че именно през тази 602 г. аварите предприемат наказателен поход срещу антите, след който името им изчезва от

страниците на историята. Смята се, че в резултат на тези събития, много анти преминали на Балканите и във вътрешността на Източна Европа /80/.

И така, в последните три-четири десетилетия на VI в. и в първите едно-две на VII в. аварите упражняват истински натиск върху народите в северното Причерноморие, довел до заселването на анти и славини на Балканите. Тогава, заедно с тях би могло да се засели и друго по етнически и расов вид население, в това число и по-тъмнокожо. Изворите обаче не казват нищо по въпроса. Затова и ние нека засега не прибързваме с конкретен отговор.

Колкото до появата на тюрките и налагането на властта им над утигурския вожд Синдилх, С.Рънсман датира събитието за 568 г. По-горе го датирах в периода 571-576, но М.Артамонов е по-конкретен и говори за 576 г., когато те превземат Боспор (Керч). Натискът им обаче продължава и през 581 г. тюрките обсаждат Херсон /81/.

Сега, ако се опитаме да свържем известието за етиопи в Добруджа със споменатите събития и появата им след периода Слав, т.е. след 572/3 г., следва да заключим, че това най-вероятно се е случило след излаза на тюрките на Черно море, т.е. след 576 г. И тука има две възможности. Първата е да приемем, че с названието „етиопи” е обозначено население, дошло със завоевателите тюрки. Доколко това би могло да бъде тюркско население, няма яснота, но е малко вероятно. По-възможно е да се касае до тъмнокожо средноазиатско население, увлечено от тюрките след похода им в Средна Азия и разгрома на ефталитската държава, преди появата им на Черно море. Във всеки случай памиро-ферганският расов тип в Средна Азия представлява точно такова население от европоиди-меланхрои /82/. Възможен е обаче и трети вариант.

Съвременните генетични изследвания на човешкия геном свидетелстват за значително присъствие на население от африкански расов тип в Южна Европа, включително в Украйна и Южна Русия, в това число и по Долна Волга /83/. Резултатите, свързани с Южна Европа не ни изненадват, доколкото двустранните влияния от двата противоположни бряга на Средиземно море са известни още от най-дълбока древност. Проблемът е с африканския геном в Украйна и в Южна Русия. Историята мълчи откъде иде той и единствено името Ра, давано от незапомнени времена на р.Волга, дискретно повдига завесата /84/. Защото се твърди, че това най-ранно име голямата река на Европа дължи на едноименния египетски слънцебог, донесено от неизвестни древни преселници тук. Как се е стигнало до това, историята ревниво пази тайните си и едва в наши дни сборникът волжко-български летописи за пръв път хвърли светлина по въпроса. Тази тема вече съм я обсъждал в не една от книгите си, но ето, че сега „неблагонадеждният” Летопис ни връща отново на нея.

Разгневен на хората за това, че замърсили водата Бог Тангра със страховит глас ги предупредил, че ще ги накаже и ще предизвика на земята потоп. С такъв мощен глас избоботил той заканата си, че чак листата на дърветата попадали на земята. Тези от хората, които най-много се изплашили, набързо взели най-необходимото за из път и забягнали надалеч от родния Самар. Затова били наречени „хората от дърветата” – агачери или агачири. Тези агачери стигнали чак до Египет и се заселили там. Минали много години, повече от хилядолетие и те били прогонени от нахлулите от юг по долината на Нил негърски племена. Тогава агачерите напуснали земята, която толкова дълго време ги приютявала и отново поели на път, сега в обратната посока. Прекосили Близкия Изток, Мала Азия и Кавказ и достигнали р.Волга и отседнали тук като й дали името на техния бог Ра /85/.

По-късно агачерите станали известни като „скитите”-агатирси по името на Агатирс – единият от братя-родоначалници според два от скитските генеалогични митове /86/. Още по-късно, по хунско време, те били записвани от хронистите като „големия и силен хунски народ акацири” /87/. По-сетне, когато Хунската империя рухнала, хуните-сарагури разгромили в 463 г. акацирите в Припонтийска Скития, заели земите им и ги принудили да се заселят на север, свидетелстват Приск и Йорданес /88/. Тук, в Полесието, в Дяснобрежна Украйна, прогонените попаднали в славянска среда и през VI-X в. те станали известни с името си, представяни вече

не за египтяни, скити или хуни, а като „славянското племе” древляне /89/. Но и с това странстванията им не приключили и ние ги виждаме в състава на миграционната вълна водена от Шамбат (Само), отседнали под името „древане” на запад, край р.Елба, където дали името си на германската провинция Шлезвиг-Холщайн, от немското „holz” – „дърво” /90/.

Това е историята на т.нар. „хора от дърветата” – агачирите, на скитите-агатюрси, на хуните-акацири и на славяните древляни и древани, като се започне от времето преди потопа и се стигне до X в. След завръщането си от Египет и отсядането им на Волга до прогонването им от сарагурите към Северна Украйна и Беларусия, през цялото това време, те са обитавали земите на Прикавказието и Северното Причерноморие. И естествено са представлявали вече метисизирано население, носещо в себе си гена на тъмнокожите африканци. Това е причината днес да се коментира присъствието на значителен негроиден елемент точно в областта на Украйна и на Южна Русия. А ние имаме сериозни основания да приемем, че части от това население се е преселило на запад към Малка Скития и из територията на съвременна България.

Следва да отбележим, че името на агачирите доскоро се е срещало и у нас под формата на топоними. Такива са повече от дузина селища на територията на страната с названия от рода на Караагач, Карагач, Караач, Кара агач, Кара агадж, Караагадж. Досега имената на тези селища са преведжани изключително на турски език от кара = черно и агач = дърво и са свързвани най-вече с наличието на тъмни брястови гори, поради което съвременните названия на тези селища са все свързани с бряста: Бряст, Брястово, Брестица, Брестак, Брястовене, Брестино, Брестовец, Брестник. В статията си „Произход на населението от село Български Караагач днешното село Тотлебен, Плевенска околия” Весела Младенова прави обстоен анализ на името и селищата от този кръг, включително и на тяхното население /91/. Така например, спирайки се на цялата пъстрота на това население авторката отбелязва някои особености, с които то е било обрисувано: мургава кожа, тъмнокосо, тъмно-кафяви очи, изпъкнали скули. Мъжете ходели с бръснати глави и плетени плитки перчемчета – чомбас. Плитки на главите си имали и малките момченца. Така името Кара агач ни отправя към хората от дърветата - агачирите, но към завърналите се от Египет по-тъмнокожи агачири.

Обобщавайки оскъдните си сведения В.Младенова стига до извода, че нито името Кара агач, нито населението на тези селища са турски. За името тя допуска, че то е или старо българско или има кумански произход. Колкото до населението, то обикновено е съставено от две или повече компоненти с компактни групи на българи, „кебири”, т.е. друговерци, ромъни, каракачани, татари. Така се изправяме пред въпроса, поради каква причина щом нито името, нито населението са турски, превода на името им да се прави на турски език?

Свидетели сме на едно масирано преекспониране на турския езиков корен в названията на много думи и имена, включително и на топоними в българския език като например, името Иджик. Порочната практика у нас е всичко, което няма ясен български произход да бъде представяно за турско и отстранявано. Така обаче навместо да скъсаме с натрапеното турско присъствие в речника си, ние обезкървяваме и обезбългаряваме родния си български език. Тогава, имаме ли някакви гаранции, че приетата етимология на името Кара агач, изведена от турски език е достоверна? И след като нямаме, защо то да не бъде преведжано на български. Защото от „Джагфар тарихи” вече знаем, че „агач” в езика на старите българи също означава „дърво”, но кара не е „черно”, а е „запад”. Тогава топонимите от вида Караагач би могло да се свържат с известните ни „хора от дърветата” – агачерите, но представени в смисъл на „западните агачери” или с други думи – агачерите, мигрирали на запад от първоначалните им територии по Долното Поволжие, Прикавказието, Приазовието и Северното Причерноморие.

Разбира се, това е само едно предположение, но важното е, че и двата превода ни водят право към предпотопните агачири. Струва си да се запитаем, защо турската дума за бряст веднъж е записвана като една дума – караагач, а друг път като две – кара агач. И защо името на с.Боз агач, Бургаско, също е преименувано в Брястово, а след 1906 г. – в Брестово. Изобщо

какво означава думата „боз“ на турски език и има ли въобще такава? Защото знаем, че някога в езика на дедите ни такава е имало и тя е означавала „момиче“ или „дева,“, „девица“, откъдето Боз агач би следвало да е Девича гора, подобно на Дедеагач – Дядовата гора. Този пример нагледно показва, че Боз агач най-вероятно не е турско, а е по-вероятно българско име. Но ако то е старобългарско, защо останалите трябва да са турски?

Името на Боз агач е интересно, доколкото думата „боз“ представлява не само езиков, но и географски ориентир. Познаваме я от известния старобългарски епос „Сказание за дъщерята на кана“ и знаем, че тя е свързана с българското присъствие в Кавказ. Известни са ни земите, обитавани от скитите-агатирси и „големия хунски народ“ – акацирите и сега ако продължим все по тая географска следа, струва си да проверим, как селищата от вида Кара агач са разпространени на територията на страната. Данните намираме систематизирани в същата статия на В. Младенова и тя описва общо 14 селища с имена от този вид, съществували преди Освобождението на днешните български земи. Две от тях са на територията на бившата Разградска област, едно - в Силистренско, едно има в Русенско, две в Добричко, две във Варненско, две в Плевенско, две на юг по Черноморието – в Бургаско и по едно в Хасковско и Пловдивско. Така се оказва, че осем от всичките четиринадесет селища, т.е. повече от половината се намират на територията на СИ.България, в Карвунската земя и близките и крайнини, две са на запад – в Плевенско, две маркират проникването им на юг, към южното ни Черноморие и по едно се откриват в Хасковско и Пловдивско. Тази картина твърде нагледно чертае пътя на разпространение на името Караагач по българските земи и видимото му доминиране в СИ.България като налага мнението, че то е проникнало именно през нея, а не от някъде другаде. Това потвърждава хипотезата ни, че населението донесло по земите ни името Караагач иде от Северното Причерноморие и съседното му Прикавказие, т.е. точно оттам, където някога са обитавали представените в „Джагфар тарихи“ агачери-агачири.

Описанието на външния вид на населението, колкото и частични да са познанията ни понастоящем - мургани, чернокоси и чернооки хора, може би подсказва точно наличието на африканската съставка в генома на това метисизирано население, не типично негроиден, а близък по-скоро на етиопската раса от европиди-меланхрой /92/. Колкото до чомбаса, той само допълва антроположкия аргумент и с етнографски. Така хипотезата ни не е вече толкова безпочвена, а заслужава внимание.

Сега нещата си идват по местата и ние разбираме произхода на името Караагач по българската земя, свързвайки го с уседналите в Източна Европа, забегнали от Египет агачери. По този начин намираме обяснението за появата на негроидните африканци в Украйна и Южна Русия и на етиопите в земята Карвунска. Вече казахме, че заселването им тук най-вероятно е станало в резултат на аварския или тюркския натист, оказан с появата им в степите на Северното Причерноморие в последната четвърт от VI в. Днес едва ли можем да имаме пълна яснота по въпроса, но за нас важното е, че и в този случай Летописът разкрива оригинални обстоятелства и събития за някои, от които досега дори не сме и подозирали.

Освен казаното за етиопите друго интересно свидетелство, което Летописът свързва с цар Испор, касае ранните му години, представен като „дете, носено в кошница 3 години“. На пръв поглед то, като че ли е лишено от смисъл, но досега вече се убедихме да не вярваме на тези, които го определят за неблагоприятен. Още повече, че опит за тълкуването му съм правил в книгата си „Шамбат – братът на Кубрат“ и насъбраните аргументи досега поддържат жизнена изказаната хипотеза. Според „Именникът“ Исперих има за предшественик Безмер. Историците обикновено го идентифицират с Батбаян – първородният Кубратов син, но не са малко и тия като Петър Добрев и Данаил Стойчев-Хърст, отхвърлящи това мнение. Според последният автор Батбаян никъде не е представен за господар („кириос“) на Стара България като баща си. Той е записван с титлата „архонт“, подобно на останалите си братя. Липсват данни някой от тях да му е бил подвластен и като свободни и самостоятелни владетели всички те го напускат с хората си в близките години след Кубратовата смърт. Тъкмо поради



това Стара Велика България отслабва и губи независимостта си, а той от самостоятелен владетел се превръща в хазарски васал. Поради всичко това, авторът стига до заключението, че Батбаян няма място в „Именника на българските владетели” и не би могъл да бъде Безмер. И като подходящ за ролята на независим владетел, той вижда Шамбат /93/, още повече, след това което научаваме за него от летописите „Джагфар тарихи”, за нерушимия му съюз с Исперих и тригодишното му управление в Бащу-Киев преди да почине /94/. Както изглежда и този път Летописът е по-добре осведомен и от нас, и от благонадеждните историци.

В самия финал на статията за Испор научаваме, че „...след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи...” Това уточнение е интересно за нас защото то повдига въпроса за българския етноним по един своеобразен начин като свидетелства, че името българи се е наложило в обръщение сравнително късно, едва след смъртта на Испор, а преди това дедите ни са били известни с името кумани. По-горе се запознахме с тезите на Д.Маркварт и Карл Менгес по въпроса. Достатъчно ни е да си припомним идентификацията, която те правят на кумиджите с белите хуни-ефталити и с известните уногури-хуногундури.

В контекста на казаното, твърдението става лесно за тълкуване. До времето на Испор българите били наричани кумани, т.е. уногундури, хуногундури (Йорданес) или просто хуни. И това ни най-малко не ни учудва. Добре известно е, че в тия ранни времена българите рядко се записват с това си име и много по-често се появяват като хуни или уногундури. Дори ордата на Исперих, а преди него и на Кубрат, е записана с името уногундури /95/. Налагането на имената „българи” и „България” сред хронистите, писали на гръцки език, става може би след намесата на кан Тервел в делата на Византия. Връщането на престола на Юстиниан II и бляскавата победа на българите над сарацините, свалила обсадата им на Константинопол, явно, са принудили византийските хронисти да опознаят по-добре новите си съседи, тъй както ги бяха опознали готските след събитията по Долен Дунав, два века по-рано.

Във връзка с повдигнатия въпрос нека допълним, че Прокопий Кесарийски (VI в.) на няколко места говори за хуните при Азовско море, които някога били наричани кимерийци. Точно той ни е оставил известието за братята Утигур и Кутригур, по чиито имена старите кимерийци, започнали да се наричат утигури и кутригури. И пак от него научаваме за младите кимерийци (утигури и кутригури), на които кошутата показала пътя през езерото Меотида (Азовско море) /96/. Така византийският хронист свързва в едно кимерийци, хуни, утигури и кутригури. Наистина той нищо не пише за българите, като че те изобщо не съществуват. Ние обаче знаем генеалогииите, които ги свързват с първородния син на Яфет – Гомер и с неговия син Тогарма. Освен това си спомняме за тяхната прамайка Камир Аби – вълшебната риба Бойгала, родила от любимия Боян Имен Иджик - родоначалника на хунобългарите.

А версията записана от Ербело дьо Моленвил само показва, че произхода си българите дължат не само на един, а на двама от Яфетовите синове – на Гомер и на Гоз. Това се случило при срещата на народите им край бреговете на р.Волга /97/. Според „Джагфар тарихи” хотраги/котраги, кутригури/, утиги/утигури/ и кимер били все водещи български родове /98/. Да си припомним и казаното за сарматите роби, идентифицирани от Летописа с българите. За сарматската и аланската династии, начело на българите, царували преди хунската. А ето, че сега „Български апокрифен летопис” изяснява картината като твърди, че дедите ни са били част от голямата и древна кимерийска общност, станали известни с името „българи” чак след гибелта на Испора царя. И това твърдение съвсем не е нещо маловажно, защото то ни разкрива причината, поради която българското име в историческата литература се установява сравнително късно. Кое то обаче съвсем не му пречи да се появява епизодично и многократно в многобройни съобщения и от по-древни времена.

Разгледали всички тези любопитни казуси в текста за цар Испор неусетно стигаме до последния владетел на този 172 годишен период. Обръщайки се към оскъдните данни от източниците, И.Венедиков отбелязва, че името на Кормикош се появява за пръв път върху един от скалните надписи при Мадарския конник. Наистина, този надпис се свързва с

управлението и делата на кан Тервел и Курмесион е наречен с титлата архонт, т.е. тук не се говори за кан, но някои историци приемат, че архонтът от времето на Тервел е идентичен с по-късния едноименен български владетел. Основание за увереността си те виждат в известен запис на Теофан Изповедник, отнесен към управлението на кан Крум, в който обаче се споменава мирния договор от 717 г. на император Теодосий III (715-717 г.), подписан от българска страна от някой си Кормесий, наречен „господар на България” /99/. Така Теофан, въпреки и по-късно и по друг повод потвърждава съобщението от Мадарския надпис и ние разбираме, че определението „господар на България” би могло да се оправдае единствено ако приемем някогашният български архонт от времето на Тервел, сам по-късно да е станал кан /100/. Това, като че ли хронологически е малко вероятно и затова други автори говорят за един кан Кормесий, наследил престола на Тервел и за втори – Кормисош.

За управлението на кан Кормисош не се знае много. Известно е, че то е преминало в мир с Византия и едва в последната година от царуването си, той бил нападнат от император Константин V Копроним (741-775 г.) Това ни дава кратката историческа справка за управлението на петия по реда си български владетел на Аспарухова България. Царуването му 16 или 17 години не е нито кратко, мимолетно, нито особено продължително. Не се споменават войни или външни някакви катаклизми и затова буди недоумение, че точно неговото царуване съвпада с края на втория – началото на третия период от българската история съгласно периодизацията на „Българския апокрифен летопис”. И все пак, мистерия няма, защото още в „Именника” е записано, че именно Кормисош полага края в управлението на рода Дуло – династията на Атила, на Ирник, Кубрат и Испор-Исперих. Затова четем: „Кормисош (17) лет. Род ему Вокил, а лет ему шегор твирем. Сы князь измени родъдуловъ рекше вихтунъ”. Или на ноавобългарски: „Кормисошъ 17 години. А родът му Вокил. Годината му шегорътвиремъ. Този княз измени (измести) рода Дулов сиреч вихтунъ” .

Излишно е да казвам какво е представлявала смяната на династия за консервативното и традиционалистко общество по онова време, когато царската власт произтичала направо от Бога. Още повече, когато става дума за династия от ранга на Дуло, посочена като първа в „Именника”, управлявала близо шест столетия и в която откриваме имена като „Бича Божи” – Атила, като Баламер, Алип-би, Кубрат, Шамбат и Исперих. Династия митологизирана, дала името на легендарната река Дулосу, персонализирана като съпругата на алпа-вълк Бури и майка на известната ни вече Камир Аби – родоначалничката на българите. Династия дала имената на племето дулеби по границите на Украйна, Беларус и Полша, а може би и на известните дулу в западен Тянь Шан. Значението на династичната промяна за тогавашното българско общество разкрива самия „Именник”. В него са упоменати общо тринадесет български владетели в толкова на брой статии, по една и съща лаконична формула: име, продължителност на управлението в години, династичен род и накрая - годината и месеца на възшествие. Прави впечатление, че само в три от всичките тринадесет случая след този стандартен текст са правени някакви допълнения. Така след статията за Безмер откриваме пояснението за първите петима от посочените владетели царували оттатък Дунав общо 515 г. А след статиите за Кормисош и Телец, е отбелязано, че техните възшествия са довели до промяна в царстващата династия. При Кормисош Дуло се заменя с Вокил /Уокил, Бакил или Бояндур/, а при Телец - на последната с династията Угаин /101/.

В случая обаче с Кормисош, „Именникът” предлага и втори акцент, засвидетелстващ отделеното внимание на династийната промяна, което при Телец, не се открива. Говоря за израза „сиреч вихтунгъ”, с който завършва допълнението. На това място е редно да се запознаем с езиковия анализ на П.Добрев върху името на Кормисош и думата „вихтунгъ”. Той открива, че в келтските езици думата ВИХТТУН означава „изконно установен, традиционен, вечен”. ВИХТ на шотландски е „силен”, „достоеен”, а ВИХТ ТУН – „достойният род”. ВИКЕТ на езика кимру е „завинаги”, „навеки”, а ВИК ТУН в някои от памирските езици означава „ВЕЛИКИЯТ РОД”. Впечатляващо е, че този израз – „сиреч вихтунгъ” се среща

единствено като оценка за рода Дуло, докато при втората династийна промяна той не се споменава. Лично аз си мисля, че няма да сгрешим ако казаното допълним и с нашето ВЕХТ, т.е. „стар”, носещо привкуса на нещо достолепно и утвърдено и използвано за обозначаване на Вехтия, т.е. на Стария завет от Библията.

Косвени свидетелства за оценката на династичната криза долавяме в кратките царувания на българските канове след Кормисош до края на „Именника”, а и в годините след него; в периода на дестабилизация на държавата, продължил близо половин век, както и в поврата на политиката на Византия и в постоянните ѝ войни срещу Българското царство, чак до времето на кан Крум Страшни.

Интересен анализ на името Кормисош предлага популярния изследовател П.Добрев. Корена му той намира в именните системи на родеещите се с езика на дедите ни езици на келти, кавказци и памирци. КОРМ на келтски означава „горчив”, „лош”, КУРМУДЖОС на шотландски е „алчен”, „порочен човек”, а КОЙРМ у ирландците – „горчилка”. ХОРМИС на езика на кавказките аварци – остатък от някогашните страшни авари е „зъл”, „хищен”, а ХУРУМСАШ – „подлец”. Изреждайки тези езикови примери, авторът се пита: „Как е станало така, че един български владетел е влязъл в Именника с подобно неугледно име?” И си отговаря сам: „Кормисош е премахнал насилствено Дуловия род. Т.е. съставителят или съставителите на Именника са считали единствено рода Дуло за достоен да бъде начело на България. И затова владетелят, който го е подменил, е влязъл в Именника със своя прякор КУРМУДЖОС (свидлив, алчен за пари и власт човек), а не със собственото си име.”

Безспорно, повдигнатата хипотеза е интересна и не може да ѝ се отрече, че е и логична. Тя обаче едва ли е достоверна. Защото едва ли един писар или който и да е било, би проявил подобно отношение на неуважение към един български канас ювиги, т.е. „от Бога поставен владетел”, съгласно тогавашните обществени норми и порядки.

Съществува обаче и втори сериозен аргумент, поставящ под съмнение хипотезата на П.Добрев. Тя обяснява името Кормисош като прозвище на натрапилия се узурпатор на престола, но как да си обясним името на споменатия от Теофан Изповедник Кормесий? Действително той е наречен „господар на България”, но византийските хронисти не са знаели името на българския владетел, с когото е бил сключен договора? А и военни действия и мирни договори между Византия и България по времето на Кормисош не са известни. Но дори и да допуснем, че дотук сме в грешка с казаното, то как да си обясним името на архонта Курмесион в Мадарския скален надпис? Може ли един доверен пратеник на кан като Тервел да носи подобен прякор навместо име?

А и сам П.Добрев се опровергава с превода, предложен за името на кан Телец. Защото той също променя управляващата династия с нова и действията му съвсем не целят да възстанови старата Дуло. Поради това не виждам логиката Кормисош да е наричан зъл и алчен, а Телец - войнствен и достоен /102/. При това той царува само три години, загубил е безславно битката с император Константин V при Анхиало и бил убит от собствените си боляри. Та дори и Теофан – хронистът на противниковата страна го нарича „злонравен”. Поради всичките тези причини, по-правдоподобно би било името Кормисош да е водело началото си от друга някоя представа в българския език. Лично на мен ми се струва, че то би могло да произлиза от старата дума КОРМЧИЯ/КЪРМЧИЯ/ със значението „водач”, което звучи далеч по-правдоподобно и не води до противоречия.

Вероятно могат да се изкажат и други предположения относно произхода на името Кормисош. Във всеки случай, не това е най-важното за работата ни. Много по-важно дело, извършено от Кормисош е епохалната за времето си детронация на прославената династия Дуло. Събитие като това, наистина, би следвало да намери място на страниците на българската история и, както се уверяваме, то е изрично указано в Именника. В този смисъл, склонен съм да приема, че периодът „Испор” включва времето от падането на Стара Велика България под зависимостта на авари и тюрки до края в управлението на българската династия

Дуло. Казано по друг начин и този втори по реда си период начева и приключва с подчертано значими за историята ни събития. Името си обаче е приел от Испор (Исперих) - владетелят, заселил българите отсам Дунав – също изключително за историята ни събитие, станало през този 172-годишен период. Събитие, намерило специално място в Именника, но отсъстващо сред приписките в Манасиевата хроника. Събитие, което „Българския апокрифен летопис” засвидетелства без да го отбелязва изрично, а единствено чрез името на цар Испор.

## ИЗОТ – ЦОК, ЦОКА, ТУК ИЛИ ЗОК?

С това изчерпих коментарите си по по-интересните податки за периода Испор. Така достигаме до третия период от писаната в Летописа българска история, носещ името на никому неизвестния цар Изот. Името му е истински проблем за всеки изследовател. Още по-голям проблем представлява то предвид крайно неясния и кратък текст, който му е отреден. Кой са Озий и Голиат, за които се пише, тъй и не се разбира и единственото известно е продължителността на периода – 100 години и три месеца, до четвъртия по реда си български цар от списъка в Летописа – Борис. Това означава, че периодът Изот обхваща времето от 744/5 до 845/6 година и затова нека започнем изследването си с неговия преглед.

Както констатирахме по-горе, началото на този период попада в управлението на кан Кормисош (740-756 г. според приетата историография или 737-754 г. по датирането на Моско Москов) и свалянето на прославената династия Дуло. Добре известно е, че първата част от последвалия период съвпада с видима дестабилизация и кризата в българската държавност, упадък във върховната власт и държавната централизация. Набързо започват да се изреждат канове от различни родове, като Паган (772 г.) управлява по-малко от година, а за Умор са отбелязани едва 40 дни. Още от управлението на Винех (756-761 г.) болярството се разделя на партии и започват открити междуособици, при които трима кана падат убити от разбунтували се боляри-заговорници: Телец (761-764 г.), Токту (767-772 г.) и Паган (772 г.) Сабин (765-767 г.) и Телериг (772-777 г.) са принудени да се спасяват чрез бягство във Византия. През този период империята се намесва открито срещу българската държава, изгражда своя мрежа за вътрешното ѝ ерозиране посредством тайна партия от привържници, а император Константин V Копроним нарушава мирния договор от времето на кан Тервел и предприема цели девет военни похода срещу България, през близо 20-годишното си управление (756-775 г.) Дори умира при последния от мозъчен инсулт, след като научил как българският кан Телериг с хитрост успял да узнае и ликвидира доверените византийски поддръжници и предатели сред болярството.

Едва след тези събития, при новия кан Кардам (777-802 г.) започва стабилизацията на българската държава и за всекиго е ясно, че точно описаните години на държавен упадък едва ли ще са били отразени по някакъв специален начин в периода „Изот”. Напротив, според Летописа периодът се определя от победите на българския кан над Озий – царят на изтока и над Голиат – владетелят на поморските франки. Ние не знаем какво точно е имал предвид анонимният автор, споменавайки тези имена, но сме наясно, че за победи можем да говорим едва във времето от втората половина на периода. Още повече, че тук се пада управлението на Крум, наречен Страшний поради бляскавите си победи над авари и византийци. За историята това е владетелят на българите, ликвидирал Аварския каганат от лицето на земята и армията на Никифор I Логотет, от чийто череп, накарал да изковат чаша, с която вдигал своите наздрависи и черпил гостите си с вино.

Явно, тези данни не се покриват напълно с казаното в Летописа, а само донякъде. Защото дори и да приемем, че източният владетел Озий съответства на византийския император Никифор няма как да говорим за аварския каган като за франка поморски Голиат. Тук думата „погуби”, отнесена към Озий би могла да ни ориентира, ако ѝ се доверим. Защото добре знаем кой източен владетел е погубил кан Крум. Колкото до Аварския каганат, той е разгромен от франките на Карл Велики и най-малко аварите или техния каган биха могли да се сравняват с библейския исполин Голиат. А освен всичко друго, този Голиат е определен като „франка поморски” и би следвало да е свързан не с аварите, а с франките от Поморието.

Следва да отбележа, че освен Крум, втората част на периода Изот включва също и царуването на Омуртаг (814-831 г.), както и на Маламир (831-835 г.), и Пресиян (836-853 г.) Безспорно от тях тримата най-изявен държавник е Омуртаг. Той единствен от тях е воювал успешно срещу франките (827-831 г.) на Луи Благочестиви (778-840 г.) и Людвиг Немски (817-876 г.) Нещо повече, Омуртаг върнал отново под скиптъра си потърсилите при немците покровителство славянски племена: тимочани, ободрити и браничевци. Затова единствено той е подходящ за образа на владетеля, победил „...и Голиат, франка поморски.”

Към Омуртаг насочва и казаното за многото велики градове при цар Изот. Защото точно той е известен и с мащабната си строителна дейност на дворци, крепости, мостове и на други военни съоръжения като големия окоп в Тракия. Пак той полага основите на бъдещия Преслав. А Търновският надпис, известен под № 56, с написаното за двата „преславни дома” на кана и с издигнатата по средата на разстоянието помежду им „всеславна могила”, разкрива за вечни времена тази особеност от управлението му. И показва, че Преслав – рождбата на Омуртаг - води името си по новия преславен дом на кана.

Пристъпвайки към българската история от епохата на Крум обикновено си мислим, че всичко около нея е ясно, след като знаем за бляскавата му победа над император Никифор I и популярния оттогава поздрав: „Наздраве дружина с Никифорова кратуна!” Истината обаче налага да признаем, че спорните въпроси около управлението на кан Крум съвсем не са малко, като се започне с неговия произход, мини се през спорното място на устроената от него засада на Никифоровата войска и се стигне до легендите около смъртта му. Неясноти покриват и времето след смъртта на Крум и възшествието на сина му Омуртаг. Проблеми повдига и останалите владетели от периода. От учебниците знаем, че той е син на Пресиян, внук на Звиница и правнук на Омуртаг, но ето, че С.Рънсман се съмнява Пресиян да е бил изобщо кан, а Дж.Бъри смята Маламир и Пресиян за един и същ български владетел /103/. Както се убедихме, проблемна е и годината на възцаряване на княз Борис.

Неяснотите и загадките около следващите представители на Крумовата династия не отминават нито един неин представител, но за настоящата ни работа нека се ограничим около историята на българска Брегалница и тази на най-югозападните територии на българската държава. Тази част от българската история крие много неясноти и има много празноти, а отношението на историците ни към нея – обидно пренебрежително и nihilistisch. А тя не представлява нещо формално и незначително. Напротив, свързана е с най-големия възход на Първото българско царство и с неговия крах - падането му под византийска власт. Преди обаче да се спрем на историята на югозападните български покрайнини – „третата част от българската държава, наричана от някои с името Котокий, нека се върнем накратко към предисторията на събитията от третото и четвъртото десетилетие на бурния IX в.

Без да навлизаме в излишни подробности, можем със сигурност да кажем, че Крум, както никой друг български владетел, респектирал Империята. Добре знаем за обсадата му на Константинопол и за коварния опит да бъде убит, устроен му пред Влахерните. До нас са достигнали множество свидетелства за страшния гняв и тежкото му отмъщение, стоварило се върху ромейското население от Източна Тракия. Чували сме за опустошения и обезлюден Адрианопол (Одрин), чието оцеляло население било откарано в плен и заселено в Бесарабия, между долните течения на реките Прут и Серет. Кервани от пленници се отправили към

вътрешността на българската държава от околностите на планината Ган край Дарданелите. А през зимата на 813 г. нови 50000 пленници напуснали областта на Аркадиопол (Люлебургас).

Интересна за работата ни е съдбата на това население, защото тя се спряга с поредица събития, водещи към интересуващия ни период. Преди обаче да сме ги проследили, следва да отбележа, че новият владетел Омуртаг – наследникът на Крум, колкото и млад да е бил, както предполагат изследвачите, когато поема управлението над държавата, се е оказал мъдър и далновиден държавник. Първата му работа, дори и неочаквано да изглежда за един „варварски“ владетел, била да сключи дълготраен мир с Византия. И това той сторил още в първата година от царуването си. Така през зимата на 815-816 г. кан Омуртаг и респектирания Льв V Арменин подписали тридесетгодишен мирен договор между България и Византия, за което научаваме от Омуртаговия надпис на колона от двореца в Плиска. По този начин Омуртаг си осигурявал спокойствието на юг, за да може да реши граничните си проблеми с франки, хазари и маджари, надвиснали над страната от север.

Като владетел Омуртаг успял да управлява едва половината от времето, предвидено в договора и през 831 г. се споминал. Десетилетие преди него, през декември 819 г. бил убит и император Льв V, така че продължението на договора било при управлението на техните наследници. Според официалната ни историография Омуртаг бил наследен от сина си Маламир (831-836 г.), а той – от племенника си Пресиян (836-852 г.) – бащата на Борис I (845-889 г.) Вече споменах за неяснотите в изворите около идентичността на последните двама владетели, за становището на Джон Бъри, който отъждествява Маламир и Пресиян, както и за мнението на Стивън Рънсиман, според който Пресиян не е бил кан, а единствения владетел за периода 831-852 г. е бил Маламир. Да не забравяме, че основното свидетелство от средновековието по въпроса дължим на Теофилакт Охридски, писал повече от два века след коментиранията събития. Той със сигурност не е бил техен съвременник и свидетел. Знаем го и като ловък манипулатор на българската история, унищожил житието и надгробния паметник на св. Кримент Охридски (I век) – ученика на апостол Павел и пръв глава на Илирийската църква. А това означава да не се предверяваме на казаното от него. Затова струва си да се запознаем с мнението на Й. Вълчев, което изглежда по-правдоподобно.

Й. Вълчев изхожда от представите си за т.нар. „календарни прозвища“ и мястото им в българската именна система, както и тези за съвладетелската институция. Титлите използвани в нея за старшия и за младшия съвладетел са съответно Бат и Бал, записвани самостоятелно или пък свързано с имената, независимо преди или след самото име. Така в името на първия от синовете на Омуртаг – Енравота, той вижда името Ерна, подобно на Ирник и титлата за старши съвладетел - Бота или Бат, откъдето се е получило Ерна Бота, Ерна Бат или Бат Ерна. Възшествената му година е 831 – смъртта на Омуртаг, а тя пък е година Свиня. Затова и календарното му прозвище следва да е било производно от годината и би могло да бъде Свиница. Това календарно прозвище Свиница, авторът смята, че е по погрешка прието за име на втори син на Омуртаг, според написаното от архиепископ Теофилакт. Той обаче е грък и не само, че не е бил наясно с календарните ни прозвища, но и го и погърчил, записвайки го като Звиница, навместо българското Свиница.

За името на Маламир, като изхожда от други византийски източници, където той е наречен Валдемер, Владимир или Владимир, Й. Вълчев приема, че началното Мал или Вал представлява титлата за младши съвладетел Бал. Неговото възшествие като младши съвладетел би следвало да е било същата 831 г., когато баща му е починал и той е възшествовал заедно с брат си Бат Ерна. Оттук и календарно прозвище Пресиян, т.е. година Прасе или Свиня, но записан с прозвището Пресиян, за да се различава от прозвището на брат си Свиница (Енравота) /104/.

Следва да допълним, че Маламир е имал сериозни основания да смени това си име. След присъдата над брат му Енравота за това, че е приел Христовата вяра и неговата екзекуция, той автоматично е преминал от младши в старши съвладетел и името Маламир не

само, че вече не било актуално, но и погрешно. Затова се налагало да бъде сменено. Така в употреба влязло неговото календарно прозвище Пресиян. В този смисъл изчезването на името Маламир и появата това на Пресиян върху останалите от времето му надписи не може да представлява доказателство, че става въпрос за нов владетел. И следва да сме наясно, че казаното почти напълно решава проблема „Маламир-Пресиян” в българската история, като дава удовлетворителни отговори на доводи и контрадоводи в мненията на Дж.Бъри и на В.Златарски. Още повече, че прозвището Пресиян съответства на календарната година Свиня, каквато се оказва възшестваната година на Маламир (831-ва), но не и на приетата за Пресиян – 836-та година – година Змей.

Идеята на Й.Вълчев да се опре на титулната система на българските владетели и на използваните от тях календарни прозвища е наистина перспективна, ако и той да е допуснал грешка. Защото ако Енравота е Звиница, а Маламир - Пресиан, то Борис в единия случай се явява син на Звиница според Теофилакт, а според Константин Багренородни е син на Пресиан. Така стигаме до противоречието Борис да е син и на Звиница (Енравота), и на Пресиян (Маламир), което е невъзможно.

Решение обаче съществува. И то е ако приемем, че календарните прозвища Звиница (Свиница) и Пресиян се отнасят до един владетел и съобразим, че малкият син на Омуртаг – Маламир е възствал след баща си в годината Свиня. Тогава стигаме до идентичността на Маламир с Пресиян и Звиница. Така потвърждаваме хипотезата на Дж.Бъри и разбираме защо Борис е син на Пресиян и защо Маламир е наследен от сина на Звиница. Това означава, че Маламир е наследен от собствения си син, както и че Борис заема престола след баща си Пресиян, който е Звиница и Маламир.

Връщайки се към историята с адрианополските пленници, заселени в Бесарабия, редно е да посочим, че тя има и продължение. Независимо от стратегическите цели, преследвани от Крум със заселването им във вътрешността на страната, като компактна етническа и религиозно обособена група, те са създавали непредвидени за българските управници проблеми. Така например, ученият Кинам, станал един от приближените на кан Омуртаг и след смъртта му именно той се превърнал в основната причина за християнската ориентация на Енравота, довела до неговата екзекуция и династичната криза в България.

Гръцката колония в Бесарабия станала обект на особено внимание и натиск от страна на приемниците на Крум. Според различни източници, Диценг наредил да отсекаят ръцете на митрополит Мануил – духовния водач на заселниците, а коравосърдечният Цок, извършил различни насилия, като накрая наредил цялото население да бъде избито.

Това, разбира се, е напълно невярно, но религиозни гонения със сигурност е имало и не напразно Константинополската църква е обявила 22 януари за ден, в който да се честват избитите 377 христови мъченици, во главе с митрополит Мануил. Така в гръцката колония се стига до брожения, до заговор и бягството на водача й Кордил в Константинопол с молба до император Теофил за помощ. Последвало тайното дебаркиране на императорския флот при устието на Дунав и, в края на краищата, до бягството на изтормозените заселници след продължил 23 годишен плен.

Такава е накратко историята на адрианополските пленници и тя едва би станала обект на коментари, ако не бяха настъпилите сериозни последствия. Тези събития във всички случаи представляват враждебен акт на Византия срещу България. От друга страна и най-грубите пресмятания показват, че те са се случили докато е бил в сила 30-годишния мирен договор на кан Омуртаг. При това положение Византия, явно е нарушила договора и би било естествено да очакваме ответната реакция от българска страна. И тя не закъсняла.

Важно е да сме наясно, кога точно е станало бягството на т.нар. „македонци”, т.е. на пленниците адрианополци от България. Липсват точни данни за това и съвременните източници не са единодушни в оценките си. Сочат се различни години между 834 и 837, като най-крайните датирания са през 831 и 838 г. Добре е обаче да отбележим, че най-често се

споменава годината 836, което потвърждава и единственият древен източник, който се занимава с въпроса - биографията на император Василий I свидетелства, че пленничеството в Бесарабия е продължило общо 23 г. Като имаме предвид, че Крум е превзел Адрианопол и отвел в плен населението му през 813 г., приемем ли посочената продължителност на пленничеството, стигаме до същата 836 г., за която говорят Дж.Бъри и С.Рънсима. Затова най-редно би било именно тя да бъде призната, след като и единственият извор от времето на събитието, свидетелства за нея /105 /.

В заключение нека отбележа, че 836-та е най-вероятната година на бягството на византийските пленници от България. Същата 836 г. е интересна за българската история и с похода на кан Маламир и кавхан Исбул срещу Византия - свидетелство за дългата поредица процеси, последвали нарушаването на 30 годишния договор от страна на Империята. Точно по същото време изчезва и името на кан Маламир и се появява кан Пресиян.

В.Златарски има малко по-друго мнение по въпроса. Той приема, че влизането на Исбул във Филипопол по времето на кан Маламир, не е било резултат на военни действия, а на стария 30 годишен мирен договор. Освен това бягството на византийските пленници от Бесарабия той датира за 837 г. и то след похода на Исбул в Южна Тракия и Беломорието в същата 837 г. Тази хронология на събитията обаче има едно съществено препятствие и това е явното нарушаване на мирния договор. До този момент историята не знае случай българите първи да са нарушавали договор, па дори и само да е бил даден от българския владетеля в устна форма. Докато същото не може да се каже за „цивилизованите” нрави на ромеите. Да не забравяме клопката на Крум при Влахерните. Да не забравяме и действията на неблагодарния Юстиниан II, посегнал срещу българите и кан Тервел, след това което те направили за завръщането му на престола и свалянето на сарацинската обсада на Константинопол. Ето защо, малко вероятно е Пресиян сам да е нарушил договора, без да е бил предизвикан. Затова и днес, съвременните изследвачи виждат в похода на Исбул към Солун ответната българска реакция на действията на император Теофил по освобождаването на византийските пленници, а не нещо друго. И свидетелството за това ни го дават самият Пресиян и неговият полководец с т.нар. „Пресиянов надпис” от Филипи, който гласи: „Ако някой търси истината, бог вижда и ако който лъже, бог вижда... Българите сториха много добрини на християните (ромеите), а християните ги забравиха. Но бог вижда.” /106/

Намирам, че надписът може да бъде разбран дословно единствено в контекста на разглежданите събития. Българският кан Крум, при цялото му ожесточение от византийското коварство, не пристъпва към избиването на многохилядните адрианополски жители, след превземането на града-крепост. Той не само ги пощадява, но ги и заселва всички заедно, без да ги разпръсква из цялата страна. Явно, че проблемите с тях възникват след смъртта му във връзка с изповядваната от тях християнска вяра. Това е наложило определени действия от верните му военачалници Диценг и Цок и в края на краищата – до бягството на пленниците с помощта на императорската флотилия. Дотогава в старата българска история не е описан друг подобен случай на неподчинение.

В какво точно се е състояло провинението на наказаните 377 души ние не знаем, но е ясно, че едва ли е било свързано с нещо друго, освен с действията им на религиозни фанатици. Всички източници, които коментират тези събития са изключително византийски и затова не бива да се учудваме на тяхното единодушие в оценките. Естествено е обаче те да са пристрастни, каквато е добре познатата практика и нещо да премълчават, а друго да преиначават. И надписът на Пресиян свидетелства, че в очите на българските владетели византийските пленници носят съществена вина. Самото определение „християни” само говори за характера на вината. Но и за нейните носители. Защото в това „християни” най-точно проличава християнската общност на пленените ромеи в Бесарабия. Те са виновни за нарушаването на договора от император Теофил. Но още по-виновни са за възникналата драма в дома на Крум и Омуртаг с християнския уклон на Енравота, последвалия съд и



екзекуцията му. В този смисъл надписът от Филипи вероятно представлява свидетелство за конфликта между българи и ромеи като отразява и българското отношение към него.

Ние едва ли някога ще разберем цялата истина за настъпилния конфликт, но дори и нищичко да не знаем, погазването на мирния договор от византийска страна е достатъчно основание за действията на Маламир и Пресиян. Показателни в това отношение са отправните точки на надписа, насочени към истината, лъжата и Бога. Бог вижда и истината, и лъжата, и доброто, и несправедливостта. Пресиян е сигурен в това и няма никакви колебания във вината на християните. Същото разбираме и от старателно заличената част от текста, дело на местните християни, останали да се разпореждат със съдбата на надписа, след изтеглянето на българските войски. Разбираме го и от двата военни похода на българските войски, водени от кавхан Исбул – към Одринско, Странджа и Филипопол и към земите на смолянците в Родопите, по поречието на Места и Струма, до Филипи на Бяло море, към Сяр и Солун.

Васил Златарски може да датира обсъжданите събития година по-късно, но той също не е чужд на причинната връзка между бягството на ромеите-християни и похода на Исбул към Родопите и Солун. Ето и хронологията на събитията, свързани с християните, тъй както ги вижда той. Кан Омуртаг умира в 831 г. и властта му е взета от Маламир. Наскоро след това Енравота иска от Маламир да освободи затворения по времето на Омуртаг христороубец и благородник Кинам, благодарение на който се приобщава към христовата вяра. Според Теофилакт Охридски Маламир надживял брат си Енравота с три години, от където следва, че Енравота е екзекутиран в 834 г. Кордил – водачът на ромеите-пленници в Бесарабия бяга в Константинопол през 836 г., когато начело на българската държава стоял Владимир, т.е. Маламир. А бягството им било, когато „Михаил Български излязъл против Солун” /107/

От тези съобщения на Симеон Метафраст и Логотет Васил Златарски стига до заключението, че бягството на Кордил е било през 836 г., докато все още Маламир е бил жив, а бягството на основната група християни – на следната година, при новия български владетел. През същата 837 г. се е състоял и похода на Исбул към Солун и ако човек се довери на византийските хронисти, би могъл да се заблуди, че бягството е било след като българските войски са навлезли във Византия. Самото бягство обаче се е проточило значително време, за да се говори, че първоначално българските сили, не успели да възпрат бегълците, а след това те преодолели и изпратените им срещу тях маджари.

Тъй или иначе сагата с византийските пленници-бегълци завършила с нарушаването на 30-годишния мирен договор, сключен между Омуртаг и Византия. Затова действията на кавхан Исбул са логични и могат да бъдат разбрани единствено като ответна реакция от българска страна. Анексията на значителни части от Тракия между Одрин и Филипопол, както и на Западните Родопи с прилежащото им Беломорие представлява де факто териториално разширение на българската държава. И то е поредното подобно разширение, последвало управленията на Крум и Омуртаг. Адрианопол (Одрин), Филипопол (Пловдив) и Сердика (София) и още много други по-малки градове и селища били завладени от българските войски. И може би именно този процес иде да засвидетелства Летописа с изречението: „И в годините на българския цар Изот имаше много велики градове.”

В интерес на истината трябва да се каже, че тези военни успехи на Пресиян имали за резултат реалното разширяване на България. Факт е обаче, че разширяването продължило и в следващите години. Само че това било вече без военни действия и източните, и северни части на Македония, както и Южна Албания били присъединени към Българската държава, докато Византия трябвало да се справя с арабската опасност от изток.

Ето как В.Златарски отразява този процес и как описва новите български граници по времето на Пресиян: „При такива благоприятни обстоятелства е вървяло мирното разширение на границите на българската държава в началото на Пресияновото управление и постепенно се закрепвала властта на българския владетел. Що се отнася до въпроса, кои именно области били присъединени към България в това време, то нито един от византийските хронисти

нищо не споменава както за българската окупация, тъй и за окупираните земи, защото от страна на Византия не бил оказан никакъв активен отпор нито в едното, нито в другото и поради това мъчно е да се определят точно. Но и при все това, като имаме предвид: 1/ че след присъединяването на Поморавието и след завоюването на Сердика и нейната област при Крум властта на българския господар се здраво закрепил в Северна и Североизточна днешна Македония, 2/ че при приемника на Пресиян – Борис, границите на българската държава вече се простирали далеч във вътрешна Македония, чак отвъд Охрид, а пък за някои завоевания на тоя български владетел в тая посока нищо не се знае и 3/ че още през първите години от царуването на Борис границата между българи и сърби била Раса (сег. Нови пазар) на р.Рашка – ние мислим, че към даденото време се отнася присъединяването на днешна Централна и Западна Македония, областта между Горни и Средни Вардар и Черни Дрин, заедно с Косово поле и на юг до Охрид и Прилеп, а също и част от областта на племето стримонци или струмци по средното течение на р.Струма. Във всеки случай известието във видението на прор. Исая, което има своя извор несъмнено в местното предание, че Борис е приел българското царство на река Брегалница и разглежда областта като център на държавата, ни дава доста основание да твърдим, че посочените области са влизали вече в състава на българската държава при Пресиян.” /108/.

Следващото изречение от Летописа: „И роди цар Изот две отрочета; едното назова Борис, а другото Симеон.” иде да потвърди родовата принадлежност на Борис и Симеон към Крумовата династия. А последното: „Цар Изот царува 100 години и 3 месеца и в града, наречен Плюска, почина.”, освен че определя продължителността на периода Изот, свидетелства, че владетелите му са останали да живеят в Плиска, независимо от разрушенията, причинени от похода на Никифор, което историята добре знае.

Сега вече сме наясно, че сборния образ на Изот включва елементи от царуванията на великия Крум и на неговия син Омуртаг. Отделен въпрос е, че по време те съответстват на датирането на периода. Защо обаче името му е Изот засега си остава неясно и за работата ни би било важно да намерим отговора и на този въпрос. Затова нека се върнем към известните управници през периода и то през неговата успешна втора половина.

Вече знаем, че периодът „Изот” включва като цяло безвремието на междуособиците, последвали края в управлението на прославените Дуло, вътрешната стабилизация на страната при Телериг и Кардам и възхода ѝ при Крум Страшни, погубил царя на изтока - Озий и синът му Омуртаг, сразил с войските си франка поморски – Голиат и принудил Луи Благочестиви и Людвик Немски да подпишат искания от него мирен договор. Той включва и управлението на Маламир и Пресиян. Името Изот обаче не само, че не е известно от друг източник, но досега, като че ли не е било и сериозно коментирано в научните среди. И в създалата се безпътица, тъкмо около управлението на Крум и Омуртаг се появява мимолетно името на някой си болярин Цок. Сведенията за Цок се срещат неясни и в мрачни краски само в един единствен средновековен източник – „Менология на Василий II”, където името му се свързва с насието над ромеите-християни, заселени от кан Крум в Бесарабия. Твърди се, че Цок, като приемник на Крум, им заповядал да се отрекат от Христовата вяра и след като те отказали, той ги избил /109/. Както разбрахме обаче твърдението е силно преувеличено – напълно в стила на вечно преиначаващите истината гръцки хронисти. В действителност избитите духовни и светски първенци са били 377 души, като за част от тях е известно, че са избити по нареждането на младия Омуртаг, а не от Цок.

Тъй или иначе Цок се появява в българската история по времето на Крум и се смята, че заедно с Дукум и Диценг, са били боляри, които след смъртта на Крум за кратко са се изредили на българския престол. Доколко обаче са били истински владетели с качеството на канове историците единодушно се съмняват.

На това място не може да не споменем за допускането на Йосиф Асемани, че Цок вероятно е самият Омуртаг, който имал две имена, второто от които е било Цок. В същото

време той подлага на критика казаното от Ш.Дюканж за наследниците на Крум като поставя под съмнение достоверността на свидетелствата в Менология на Василий и Синаксара на Цариградската църква /110/.

Не е безинтересно, че същият Цок С.Рънсиман идентифицира с ичиргу боила Тук от Хамбарлийския скален надпис край Плиска дело на Омуртаг, датиран за 823-824 г. и свързан със събития от 813 г. /111/. Според тълкуването на надписа, направено от Йордан Венедиков, текстът увековечава заповедта на кан Крум, с която той урежда статута на капитулиралите византийски стратегии и войските им като съставни части в структурата на българската войска /112/. Ако допускането е вярно, то Цок или Тук, дори и да не е бил истински владетел, явно е играл определена роля в българската история от епохата на Крум и Омуртаг, т.е. точно в периода Изот. Нещо повече, тази роля е била определяща за края на езическата епоха.

Беглата справка върху някои наши възрожденски източници показва, че Цок съвсем не им е бил толкова непознат, колкото изглежда днес. Например, Поп Йовчо го е записал като Цока под № 15 в списъка „Имена на българските царе” и го е поставил между имената Дукум и Виценг, от една страна и на последвалия го Доик на 16-то място. Царуването му е датирано за периода 836-839 г. Под № 14 в списъка е записан кан Крум, а след него без да е отреден номер са допълнени имената „Дукум, Виценг”. Кан Омуртаг под името Муртагон е номериран на 17-то място едва след Доик /113/.

Цок се оказва известен и на Блазиус Клайнер. На страница 60-та от неговата „История на България” (1761 г.) авторът отбелязва: „След като умрял (кан Крум) било през тази (815), било през следната 816 г. на негово място от българите бил издигнат Цок. Този най-нечестив измежду всички смъртни, събрал всички пленени християни: пълководци, свещеници, дякони и миряни и след като ги предупредил да се отрекат от Христовата вяра и те не се съгласили, жестоко ги избил чрез различни и най-изтънчени мъчения. Този тиранин обаче не царувал дълго, тъй като към 822 г. или бил свален, или бил убит от своите, или умрял от естествена смърт и го наследил в царството Муртагон.” Пред този текст авторът е извел по-съществената информация: „Цок наследява Крум през 816 г. /Мнозина биват предадени на мъченичество от него /Не управлява дълго /Наследява го Муртагон” /114/.

А ето как ни го представя Спиридон йеросхимонах. „След смъртта на Лъв Арменин, цар на гърците стана Михаил Балбо, а в България Зок. Този Зок, същи поганин, като видя, че много българи се обръщат към учението и христовата вяра на свети Василий и прочие свещеници и християни, заповяда да мъчат християните или да се отрекат от Христа. Като видя, че не искат да се отрекат, заповяда да ги избият в лято господне 825. ... След горчивата смърт на Зок, българският цар, ослепен и удавен от своите, Бог му отмъсти за невинно пролятата християнска кръв. Български цар стана Богарис или Вогарис, брат на великия Крум в лето господне 845.” /115/. И Спиридоновия Зок звучи още по-близо на Изот от Летописа.

Оказва се, че Цок е известен и на Шарл Дюканж. Той го поставя за 14-ти по ред български владетел след 12-тия – Крум и 13-тия – Дуком като накратко отбелязва: „Наследил го Диценг или Цок, владетел с необуздан и жесток характер. Той убил Адрианополския архиепископ Мануил и твърде много християни, възпоминание на които гърците правят на 22 януари. Но когато ослепял, бил убит от своите.” /116/. За тези сведения авторът цитира известната Менология на Василий II, но е критикуван от Й.Асемани, че не е посочил и втория си източник – Синаксара на Цариградската църква. Ако все пак обаче Дюканж е прав, сега можем да разберем произхода на слуха за насилствената смърт на Крум, уж убит от своите приближени след като ослепял. Защото това може би се отнася не за Крум, а за слепия Цок.

Като се позовава на Ш.Дюканж, почти същото ни предава и Йован Раич. Но той обръща внимание на разногласието между последния и Мавро Орбини, който не знае нищо за Докум, Диценг и Цок като наследници на Крум и веднага след него е записал сина му Муртагон /117/.

И така, оказва се, че неизвестният Цок, записван наравно с официално признатите ни български канове, се открива в три от възрожденските ни и в поне още толкова европейски източници от късния XVIII в. И в повечето случаи данните за него водят от Менологията на император Василий. Не съм наясно би ли могла да се обсъжда някаква връзка между историите на Спиридон йеросхимонах и Блазиус Клайнер с европейските източници, но връзка между който и да е от тези източници с Летописа на поп Йовчо от Трявна, не би следвало да има. Защото той не ги е познавал. Както не е познавал и Менологията на Василий II. А Летописът му е съставян изцяло от книги, съхранявани в царската и патриаршеската библиотеки в престолнината Търново. И това ни е достатъчно, за да сме наясно, че името на Цок е фигурирало в някоя от книгите, които родолюбивият отец тайно е ползвал. В този смисъл ние можем да сме сигурни, че кан Цок е исторически засвидетелстван освен във византийската Менология на Василий II, но и в наш книжовен източник от преди падането ни под турско робство, както и от Хамбарлийския надпис.

Сега можем да сме сигурни, че данните за кан Цок, Цока, Зок или Тук не произлизат от един източник. Важното обаче е, че от колкото и различни източника те да водят началото си, образът му е описан твърде еднотипно. Навсякъде данните са твърде лаконични като управлението му е поставяно винаги между царуванията на Крум Страшни и сина му кан Омуртаг. Някъде източниците го свързват с имената и на още двама и дори на трима непризнати от историята ни български владетели, вероятно боляри: Дукум, Диценг или Виценг и Доик. Еднотипна е и характеристиката за управлението на Цок. Единственото нещо, с което то е белязано е неговото нечестие и жестокостта, проявена срещу християните, които след като не се отказали да се отрекат от Христа, той заповядал да бъдат избити. Затова и божието наказание не закъснява и след кратко управление той бил ослепен и убит от своите, без да са сигурни, са записали коментаторите.

Нищо друго за управлението му не е отбелязано и това ме кара да допусна, че този му образ, първоначално изграден от византийския хронист, се налага в нашата книжнина по-късно, след приемането на християнството в България, когато темата придобива нова актуалност и звучене. Ясно е, че гонението на християнството по времето на Цок, а и в следващите десетилетия е било напълно в съгласие с вътрешната уредба на страната. Това население обаче освен, че е изповядвало христовата вяра, не бива да забравяме, че е и ромейско и проблемите, които то създава на българската държава едва ли се свеждат единствено до неговото вероизповедание. Не бива да се забравя, за неговото бягството с помощта на императорската флотилия повече от двадесет години по-късно и настъпилите последствия в отношенията между двете държави. В този смисъл едва ли християнството е било единствената причина за насилието срещу него, още повече, че това насилие е силно преувеличено, а и част от информацията е явно недостоверна. Може би е по-правилно да се мисли за дезинформация, целяща да прехвърли вината и отговорността за настъпилите двустранни конфликти изцяло на българската „варварщина“.

Както и да са стояли в действителност нещата, то като събитие, те са имали своя отзвук за времето си и той със сигурност е бил значителен. Бихме могли да допуснем, че значимостта на споменатите събития е била достатъчна, за да бележи Летописа с името на Цок целия период. Да не забравяме, че този 100 годишен период започва за България с упадък, продължил цели четири десетилетия. А е завършил с една династична драма, интригата около която е било християнството на ромеите-пленници. И тук името на коравосърдечния езичник Цок става изразител на опита на българската власт да реагира и да се предпази от византийската намеса. Затова не е изключено точно неговото име да се е оказало най-подходящо за име на бурното столетие на упадък, възход и начална християнизация, последвали края на династия Дуло. А освен всичко друго името му Цок, Цока, Тук или Зок малко или повече се доближава до името на Изот. То става символ на езичеството и суровите езически нрави и ярко контрастира с последвалия го христоролюбив

български княз Борис. Може би именно този видим контраст прави името му синоним на цялата епоха, последвала подмяната на старата династия Дуло до покръстването на България.

Това е последното столетие от езическата ни история и в този смисъл името на езичника Цок е твърде подходящо като символ на реакцията на управляващите в България. Наистина, неизвестният автор на Летописа не споменава и думичка за някакви гонения, но за него самото име на Цок със своята мрачна слава, явно е било достатъчно. Защото независимо от мълчанието му, източниците достигнали до нас твърде настойчиво искат да ни внушат тази зла слава, говорейки за безславната му смърт от ръката на свои. А преди това, че е бил ослепял, т.е. е бил наказан от Бог. Тези подробности обаче, може би вмъкнати в житието на Цок много по-късно, са била чужда за непознатия хронист и той не си е позволил открито да говори за безчестие или насилие, тъй както срещаме обрисуван Цок или Зок във византийския и в късните ни възрожденски източници. За човек, писал през XI в. достатъчно е било името му. Цок още не е бил забравен и затова авторът е можел да си позволи да бъде дискретен. А може би и по-правдив. Защото освен християнин, той явно е бил и добър българин и не случайно обрисова периода в неговото величие било на бойното поле, било с многобройните си градежи. И този път Летописът не ни подвежда. И този път той говори за малко известни или напълно неизвестни епизоди от българската история. И този път има какво да научим от него за древното си минало.

## БОРИС ПОКРЪСТИТЕЛ

Така стигаме до четвъртия българска владетел, посочен в „Български апокрифен летопис“ – кан Борис и виждаме, че царуването му вече не е представено като продължителен стогодишен период, а само от скромните 16 години. Или с други думи Борис представлява първия случай на индивидуално царуване, за разлика от предхождащите го три периода. Нещо повече, виждаме, че то се разминава с известната продължителност на царуването му, което според официалната историография е било 36 или 37 г., а по мое мнение дори и повече - 43 или 44 години. Независимо обаче от това кой е прав и в двата случая разминаването е твърде осезателно и го прави проблем, който налага да бъде изяснен. Но преди да сме потърсили решението му, нека проследим основните моменти белязали управлението на кан Борис, тъй както ни го описва Летописа, колкото и лаконична да е посветената му статия.

На първо място Борис е представен като син на цар Изот, а единствената особеност за царуването му е неговата праведност. И това, че „...покръсти цялата българска земя и създаде църкви...“ Определен интерес представлява и допълнението, според което сред създадените църкви има такава и на река Брегалница „...и там прие царството“, пояснява неизвестният ни автор. Както всеки може да се увери, за някакви военни действия не се споменава нито думичка. Не е отбелязано нищо и за приемането на писмеността. Вече посочих неточната продължителност на царуването му, но сега с почуда научаваме, че Борис е починал след второто си уединяване в манастир в Добрич. Нека да разгледаме всяко едно от посочените твърдения и потърсим, доколко е достоверна изнесената от апокрифа информация. Струва си да проверим има ли нещо неизвестно за нас, което да научаваме за пръв път от него.

Въпросът за роднинството между Изот и Борис не би могъл да е проблем след като ни е известно, че съгласно официалната историография Борис е представян за син на Пресиян, внук на Званица и правнук на Омуртаг. По-горе установихме, че периодът Изот включва във

втората си част линията на кан Крум: Омуртаг, Маламир и Пресиян, независимо от неяснотите около царуването на последния.

Налагането на християнството за официална религия в България е всепризнато дело на Борис, дало основание някъде в литературата да бъде назоваван Борис Покръстител. Като акт, покръстването на България е събитие от първостепенно значение не само за страната, но и с дълбок отзвук из цяла средновековна Европа. Във вътрешен план то представлява значима и невъзвратима реформа във вътрешната структура и организация на България, поставило я на нови начала. Отражението на това събитие във външен план е още по-осезателно. Брилянтният кадрил на Борисовата дипломация между двата съперничаещи си за власт и духовно влияние центъра – Рим и Константинопол има за последица голямата схизма и най-първото разцепление в християнския свят, това на източно-православен и на римо-католишки. Неоспорим факт е, че на изток България става входната врата за христовата вяра сред славянските и източно-европейските народи. В същото време, на запад българското богомилство се изправя като мощен коректив на злоупотребата с църковната и светска власт. На първо време това води до възникването на „светата инквизиция”, влече цял кръстоносен поход срещу бугрите-албигойци, до стотиците кладни из цяла Европа и Вартоломеевата нощ, за да стигне до второто църковно делене - на католици и протестанти, до появата на Хусисткото движение и Реформацията.

Какво точно е означавало покръстването за българската държава, нека дадем думата на един от най-изявените британски историци Стивън Рънсман: „Борис бил доволен. Той бил превел страната си през най-големия прелом в дотогавашната ѝ история. Когато я наследил, тя вече била велика сила: той я превърнал във велика цивилизована сила”/118/. Затова и не бива да се изненадваме, че за неизвестния автор на апокрифа покръстването е единственото събитие, с което той е белязал Борисовото управление. Както и на явното изопачаване на действителността, че той е царувал „без да има грях, ни жена” и, че Симеон не му бил син, а роден брат. Именно този текст в съзвучие с етиката на богомилското учение, изследователите приемат като свидетелство за богомилския уклон на автора на Летописа.

Колкото и да е всеизвестен и неоспорим фактът за приемането на христовата вяра, толкова и мъгляв и потаен остава той за историята ни. Обикновената представа го рисува като еднократен акт, помрачен единствено от бунта на болярите-езичници и пролятата кръв. Дали обаче наистина е било така може да се съмняваме, познавайки Борис от преговорите му с Константинопол и Рим. Широко популярна е тезата за тайното покръстване на българския глава, много преди официалното приемане на християнството. Други автори допускат, че година преди самия акт на покръстването, то е било гласувано от съвета на великите боили. Известно е пратеничеството на Борис при император Михаил III за сключването на „дълбок мир” година-две преди самото покръстване. Всичко това свидетелства, че актът на покръстването има дълга предистория, продължила с години и, че би било по-редно да се говори за процес, отколкото за еднократен акт. Да не забравяме и казаното от Й.Асеманий по повод етапите на покръстването.

Обръщам внимание на това обстоятелство за да решим проблема с датирането. Според едни автори то е станало през 866 г./119/, според втори – в 865/120/, според трети – в 864 /121/ или в 863 г. /122/, като няма да обсъждам най-екзотичните. Верижният процес, какъвто безспорно представлява покръстването, предполага всеки един негов етап да се е извършвал в определено време и в някои от случаите разликата във времето е била от порядъка на години. При това положение отделните автори, говорейки за конкретен етап, погрешно приеман за край на покръстването, биха могли да допуснат грешка в датирането. Оттук и разминаването му в различните източници.

Ето как е представено например покръстването според „История на България по дати” (2003 г.) През пролетта на 863 г. български войски в съюз с Людвиг Немски воюват срещу Великоморавия. Август месец същата година страната е разлюляна от силно земетресение,

продължило цели 40 дни. В края на лятото византийските войски предприемат мощно настъпление срещу България. По същото време братята равноапостоли Кирил и Методий със своите ученици прекосяват българската територия и достигат през есента Българска Моравия. Същата есен Борис изпраща посолство при император Михаил III и започва преговорите за „дълбок мир“ с Империята. През 864 г. се покръства Борис, а патриарх Фотий му изпраща посланието си някъде в края на същата или началото на 865 г. /123/.

Не е много по-различна картината, описвана в „История на България“ в 14 тома (1981 г.) Тук също се говори за споменатите събития от 863 г.: голямото земетресение, византийското нападение срещу България и пратеничеството на Борис във Византия за сключването на „дълбок мир“, като се допълва и това, че в резултат на тези преговори той е принуден да скъса съюза си с Людовик Немски и да обещае да приеме християнството, а в замяна на това да получи от Византия областта Загоре. Става въпрос за документ от архива на Михаил III, чийто кратък текст гласи: „В 863 г. мир с княза на българите Борис. Борис получава областта между Железната врата (Демир-капу) и Дебелт (при днешния Бургас), наричана от българите „Загоре“. Борис преминава към християнството – изпращане на един епископ и няколко свещеници за мисионерстване“ /124/. И за нас най-важното е посочената годината на договарянето – 863.

Така разбираме, че 863 г. е паметна за историята ни с думата на българския кан да се покръсти. Това може да накара някои автори да приемат 863 г. за година на покръстването, но явно, че тази договорка съвсем не изисква самото покръстване да се е състояло в същата година. На това мнение са и авторите на „История на България“. Наред с това обаче те правят още една важна стъпка в осветяването на покръстването, като отбелязват специално, че в същата 863 г. братята Кирил и Методий прекосяват България на път за Великоморавия. И за да бъдат още по-убедителни посочват, че според Чешката легенда (XIII в.) и Моравската легенда (XIV в.), преди отиването си във Великоморавия, те покръстили българите. А според Пространното житие на св.Климент, българите били покръстени от св.Методий. Самото покръстване и посланието на Фотий до Борис, авторите отнасят към 864 г. /125/.

Безспорно, ценно за нас е мнението на В.Златарски. Като се позовава на надписа на Борис при с.Балши (Албания) той приема, че покръстването е станало в 865 г. Забележително е изследването му на договора за сключването на „дълбок мир“ между България и Византия, като за целта той се позовава на съобщения на Генезий, на продължителя на Теофан, Георги Хамартол и Симеон Логотет. Следва да сме наясно, че договорът освен условията за мир обсъжда и границите между България и Империята и тях В.Златарски описва подробно. На този въпрос ние ще се спрем малко по-надолу, но тук е важно да кажем, че той обсъжда и бъдещото териториално деление на страната на църковни области. Отделен интерес представлява съобщението за покръстването на българските пратеници в Константинопол още докато са били там, т.е. в 864 г., по датирането на автора. Изобщо цялото пратеничество В.Златарски определя за 864 г. /126/.

Разглеждайки въпроса с покръстването П.Юхас се спира на същия договор, но той го датира през 863 г., както и съвременните изследователи, като цяло. По-интересно за нас е становището за 863 г. като година за начало на покръстването. А колкото до териториалната организация на църквата, той я датира през 865 г. като я свързва с пристигането през 864 г. в България на предвиденото църковно пратеничество по договора за мир. Целта на гръцкия епископ и свещениците, които е водел със себе си той, не е била покръстването на България, а полагане основите на организацията на българската църква, смята автора. Колкото до самото покръстване, то според П.Юхас е станало най-вероятно през 865 г. Пак тогава се бил покръстил и Борис /127/.

Последователи на В.Златарски по отношение на датирание покръстването през 865 г. са и такива изтъкнати историци като И.Венедиков, С.Рънсиман и други.

В интерес на истината обаче трябва да кажем, че посочената в надписа от с.Балши година от сътворението е 6374, която в действителност не е 865, а 866 г. Същата 866 г. следва и от приписката на Тудор Доксов от 907 г. Според нея покръстването е станало на Ехт Бехти по българския календар. Това се оказва на практика петия месец от годината на Кучето, т.е. отново 866 г. и по-точно в неделя на 28 април 866 г., уточнява Й.Вълчев /128/. Същата година е посочена и в Бертинските анали. А тя изглежда правдоподобна и във връзка с бунта на болярите, датиран от В.Златарски пак през същата 866 г./129/.

Може би най-задълбоченото разглеждане на въпроса относно покръстването на България дължим на Йосиф Асемани и на неговия труд „Календари на Вселенската църква” (1755 г.) Той, както никой друг, събира на едно място всички известни му по въпроса източници и установява, че за датирането на самото покръстване, всички те се опират на все една група съпътстващи събития: Посолството на Борис до императрица Теодора и мирния договор помежду им. Последвалата размяна на знатните пленници Теодор Куфара и сестрата на Борис. Легендата за живописеца Методий. Избора на Варда за кесар. Победата на византийците над гладуващите българи. Покръстването на Борис през четвъртата година от самостоятелното царуване на Михаил III. Бунта на болярите и победата на Борис. Отстъпването на областта Загоре и пр. В зависимост от подредбата им обаче се получават различия между отделните автори, в основата на които стоят две различни отправни точки. Това касае най-вече византийските източници и според автори като Константин Багренородни, Йоан Скилица, Георги Кедрин и Зонара покръстването се е случило през четвъртата година от съвместното управление на Теодора и малолетния Михаил III. Според втората група византийски автори: Симеон Магистър и Логотет, Льв Граматик, Псевдо-Симеон, продължителя на Георги Монах и Никита това се е случило през четвъртата година от самостоятелното управление на Михаил III. Така според първите българите са били покръстени в 845 г., а според вторите – в 861 г. Като трета група Асемани разглежда латинските извори и установява, че според тях покръстването е в края на 865 или началото на 866 г. Освен изброените летописи на средновековни гръцки и латински хронисти той ползва и два автентични документа: писмото на патриарх Фотий до Людвиг Немски относно пратеничеството на Борис до Людвиг за сключването на съюз и приемане на християнството, както и на посланието на Фотий до патриарсите на Изтока. А в случая тези два документа са точно датирани и първият е от 864 г., а вторият – от 866.

Накрая Асемани разглежда работите и на останалите известни изследователи, негови предшественици и съвременници. Обобщавайки всичките тези данни и като се стреми да се абстрахира от допуснатите грешки, авторът намира, че всички те имат своите основания и така стига до идеята, че покръстването трябва да се разглежда не като едноактно действие, а като продължил в годините многоетапен процес. В заключение Й.Асемани стига до извода, че покръстването на българите и България е преминало през три етапа. Първият етап е свързан с проникване на християнските идеи в България и е обхванал ограничен брой българи. Той е възникнал в резултат от влиянието на хилядите християни пленници от Адрианопол, и Източна Тракия, заточени от кан Крум във вътрешността на страната, начевайки от 814 г. Вторият етап също не е бил с масов характер и той е свързан с мисионерската дейност на Теодор Куфара и сестрата на Борис, след завръщането ѝ в България. Той се отнася към 845 г. – четвъртата година от общото управление на Теодора и сина ѝ Михаил III. Третото покръстване – „всеобщото” е станало в 865 г. и е започнало с покръстването на Борис и приближените му, като е продължило след бунта на болярите /130/.

Това е мнението на Й.С.Асемани и то е изказано преди повече от 250 г. Казахме, че за времето си той се е позовавал на два точно датирани източника от канцеларията на Фотий. Днес ние разполагаме и с още някои други източници, до които той е нямал достъп. Става дума за други два документа, свързани с Борис, само че този път от архива на император Михаил III. Те са публикувани от Франц Дьолгер през 1965 г. и у нас стават достояние



благодарение на Михаил Маргаритов и Ангелика Елде фон Сулмтал. По-горе вече разгледахме тези документи и сега само ще припомним, че единият беше писмо до Борис от 844 г., с което се иска да бъде освободен от плен Теодор Куфара. Вторият пък говори за мира с българите, преотстъпването на областта Загоре на българите и покръстването на Борис които отнася в 863 г. Споменахме и два от българските източници: надписът на самия св. княз Борис от с.Балши (Албания) и приписката на Тудор Досков от 907 г., като и двата са единодушни и датират покръстването в 866 г.

Накрая нека не забравяме и добавката към българския превод на „Манасиевата хроника” (XIV в.), който гласи: „При този цар Михаил (синът на Теофил) и при неговата майка българите се покръстиха. Оттогава досега са изминали 511 г.” /131/. Защото тя ни връща към времето на императрица Теодора (842-857 г.) и свидетелства, че според приписките в Манасиевата хроника покръстването е станало в периода между 1353 и 1368 г. А това за пореден път илюстрира големия разнобой не само между авторите, но и между посоченото от документите. И още веднъж ни убеждава, че покръстването на България е било продължителен и многоактов процес.

Ето защо, не бива да забравяме и пренебрегваме казаното от Симеон Логотет, Лъв Граматик, Георги Монах и Никита, датиращи покръстването или по-вероятно поредната стъпка в неговия ход, включително и тази, свързващи го с четвъртата година от самостоятелното управление на Михаил. Това беше 861 г. А Симеон – Магистър и Логотет уточнява, че в четвъртата година от самостоятелното царуване на император Михаил III (в 861 г.), след като повел войските си срещу съсипаните от глад българи, те поискали да станат християни. По тоя повод записва: „А пък Михаил, като ги въвел в Града, обдарил всички със спасителния купел, а техния владетел нарекъл на своето име Михаил.” Така научаваме, че Барис се е покръстил в 861 г. А за изследването ни точно тази година представлява особен интерес, защото до нея достигахме, когато прибавим към началото на Борисовото управление, което определихме за 844-845 г., посочените в Летописа 16 г. царуване на Борис. Това, разбира се, не е годината на покръстване на България. Това е годината на покръстване на Борис. Точно като такава, тя би могла да стане ключов белег за царуването му, разделяйки го на две части. Първата, на кана езичник. И втората, на покръстения княз. Склонен съм да допусна, че точно това е имал предвид автора на Летописа, записвайки, че кан Борис е управлявал 16 г. Любопитно, и този път ли „ненадеждният” апокриф иска да ни каже нещо, което самите ние не знаем? Във всеки случай нека не приемаме 16-годишното му управление за поредната досадна грешка.

Вторият основен момент, отбелязан в Летописа за Борис освен покръстването касае неговото управление. Любопитен акцент, свързан с царуването му е насочеността към най-югозападните предели на българската държава. Човек няма как да не забележи, че когато говори за църквите по българската земя, изградени от Борис, Летописът отбелязва: „... и създаде църкви по българската земя, и на река Брегалница, и там прие царството. На Овче поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот.” Така в краткият текст откриваме три топонима, двата от които са свързани с Македония: р.Брегалница с едноименния град и Овче поле и като че ли само Добрич е по-близо до столицата Плиска.

Град Брегалница не е неизвестен за българската история, но истинското му значение се коментира рядко или пък направо се подминава и премълчава. Затова всяко негово споменаване е интересно за нас. В случая Летописът го споменава като място, където Борис е издигнал църква, но и където е поел властта на държавата. Т.е. град Брегалница е свързан с две различни, но важни за държавата събития. Сведението, че името на Брегалница се споменава във връзка с издигнатата от Борис църква се потвърждава и от Теофилакт Български (XII в.) В житието му, посветено на Климент Охридски той отбелязва: „Борис основа българска епископия на Брегалница и там постави клир, който да извършва богослужението на български език” /132/.

Строителството на споменатата църква по р.Брегалница, за която говорят Летописът и архиепископът на Охрид, става след идването на Климент Охридски в Македония (886 г.) и по мнението на С.Рънсиман тя вероятно се е намирала в град Брегалница. Не случайно при създаването на първите епархии, подчинени на българския архиепископ през 889 г. е бил основан Брегалнишки диоцез. И това бил последният държавен акт на Борис преди да напусне българския престол и да се замонаши /133/. Пак за същото по-късно датиране свидетелства и споменаването на клира, обслужващ я на български език, което говори, че тя се е появила няколко години след разкриването на Охридската школа на Климент, за да има вече подготвени кадри за богослужение на български език.

Посочените съобщения пряко обвързват Борис с църковното и просветителското дело, разгорели се по долината на Брегалница и на цялата територия на т.нар. Котокий – „западната част от държавата” в края на неговото царуване и със създаването на културния център в Охрид. Ролята на областта около Брегалница в покръстването и приемането на българската писменост съвсем не се изчерпва само с това. Брегалница съвсем не е известна единствено с дейността на св. Климент и неговата школа. Още по-славна прави историята и ранната работа в областта на братята-равноапостоли. Именно тук е била първата покръстителска и просветителска мисия на младия Константин-Философ, която историците ни пренебрегват и премълчават. И ако вярваме на „Солунската легенда” и на „Краткото свети Кирилово житие”, свързано с авторството на св.Климент Охридски, то следва да приемем, че покръстването на България, а най-вероятно и най-ранното проникване на българската писменост, би следвало да е започнало именно в областта на Брегалница.

Ето как е отразено събитието в т.нар. „Солунска легенда”, известна още и с названието „Слово на Кирил Философ как покръсти българите”: „И узнаха българите за мене. Великият княз Десимир Моравски и Радивой, княз Преславски, и всички български князе се събраха около Солун и се сражаваха за Солун; три години проливаха изобилно кръв. И казваха: „Дайте ни човека, който бог ни е изпратил.” Така ме и дадоха. Българите ме взеха с голяма радост и ме заведоха в града Равен, на река Брегалница. Аз им съставих 32 букви.” /134/.

За дейността на Кирил Философ по долината на р.Брегалница свидетелства и неговото Кратко житие. В него четем: „... отиде на р.Брегалница и там намери няколко от славянското племе покръстени. А които намери непокръстени, той ги покръсти и ги обърна в православната вяра, бяха 54000 души /135/.

И така, Житието, чието авторство се преписва на Климент Охридски, свидетелства, че Кирил е покръстил в христовата вяра 54000 души в земята около р.Брегалница. Солунската легенда пък говори, че Кирил, когато го взели в град Равен, на р.Брегалница, създал за българите азбука от 32 букви. Ако сега обобщим двете съобщения, оказва се, че мисията на Кирил по Брегалница е имала за цел да покръсти местното славянско население, като заедно с това той му е създал и азбука. Едва ли някой би оспорил, че единствената цел на азбуката, при подобно положение, би била да обслужва богослужението на родния език на това население. От това следва, че мисията на Константин Философ по Брегалница е имала апостолически характер. И тъй като знаем, че по това време областта вече е влизала в границите на българската държава, следва, че най-първата мисия на Кирил е била не някъде другаде, а именно в България. Това се е случило преди хазарската мисия от 860-861 година, във втората част на „тъмния” петгодишен период между 855-860 година.

И забележете, твърди се, че именно, на Брегалница Борис е издигнал „бели църкви” и е поставил основите на българския духовен клир. Че тук Кирил е покръстил повече от 50 хиляди души. И отново тук е съставил азбуката си, чието предназначение е не нещо друго, а да служи за богослужение на родния български език. А накрая се изтъква, че пак на това място, на р.Брегалница българският кан Борис „прие царството”, каквото и да би означавал този израз. Само да допълня, че казаното за „белите църкви” около р.Брегалница съвсем не са

празни думи, а археологически факт. Защото тук бяха разкрити не една, както историците ни приемат, а останките на цели седем църкви, строени в периода IX-X в. /136/.

Изненадващо, но името на р.Брегалница откриваме да заема централно място в четири български средновековни източника: „Български апокрифен летопис”(XI в.), Житието на Климент Охридски от Теофилакт Охридски (XI в.), „Солунската легенда” (XI-XII в.) и Краткото свети Кирилово житие (IX-X в.) В първите два от тях името ѝ се свързва с дейността на Борис, а в останалите два – с тази на св.Кирил. Първият и четвъртият от източниците имат отношение към покръстването на българите, вторият – се занимава с подготовката на българския клир, а третият - с въвеждането на Кириловата азбука. Но Летописът предлага единственото свидетелство, че Борис е приел царството на Брегалница. Обикновено това твърдение се свързва със самото възшествие на Борис и се търсят възможните обяснения, как така е станало това тъкмо тук. За мен обаче неизвестният автор на Летописа е имал предвид нещо съвсем друго в израза „... и там прие царството.” По-вероятно е по този начин той да е искал да съобщи на своите читатели, живели 2-3 столетия след времето на Борис, не нещо друго, а че това е българският цар, при когото долината на река Брегалница и Овче поле или т.нар. Котокий са влезли в състава на Българската държава. Борис приел царството там, както българите по времето на Анастасий бяха поели „долната земя Охридска” /137/. Сякаш е предчувствал, че това ще си остане една от загадките пред идните поколения.

Дали всичко това е било точно така, не бих могъл да съм напълно сигурен, но и няма да се правя, подобно на професионалните историци, че не го забелязвам и не му придавам значение. Да не забравяме, че става въпрос за български средновековни източници от IX-XI в., т.е. писани в самата епоха на събитията. За родните нихилисти нека поясня, че Теофилакт Охридски може да се е водил на българска служба и дори да е представян като Теофилакт Български, но си е чист византиец, тъй че нека не посягат към клишето с патриотарското пристрастие, както обичат да правят. Напротив, на съвестта му тежат поругаването с гроба и св.Климент Охридски – ученикът на апостол Павел и патриарх на Илирийската църква и подмяната на житието му с това на известния ни св.Климент Охридски – ученикът на братята равноапостоли. На любознателните читатели обаче искам да заостря вниманието, че тези четири извора, в които срещаме името на р.Брегалница ни разкриват някои нови и интересни моменти от българската история.

Далеч по-знаменателно намирам съобщението, според което св.Кирил е провел покръстване на местното население. Защото вярно ли е това, следва, че Кирил сам, още преди да тръгне с брат си, т.е. преди Хазарската мисия, е провел покръстване на българска територия. Това е т.нар. „мисия по Брегалница”, за която писах в книгата си „Българската писменост известна и непозната”. Вярна ли е „Солунската легенда”, то излиза, че първото пробно разпространение на Кириловата азбука е станало не някъде другаде, а отново на българска територия и пак на Брегалница. Но това свидетелства и за още нещо особено важно, че азбуката и писмеността не са самоцелно занимание на буквояди, както разпалено ни убеждават. Те са били създадени за да обслужват дейността на братята равноапостоли като християнски мисионери. Защото и до днес на тях се гледа единствено като на книжовници и се пренебрегва обстоятелството, че на първо място те са духовници. Така съобщението относно Борисовото възшествие на Брегалница вече не е нещо изолирано, а следва общата линия, обрисувана в изворите. И е редно, да се спрем по-внимателно на въпроса предвид слабото му осветяване от историографите у нас, значимостта му за българската история и грубите манипулации и фалшификации, на които той е подложен от страна на сръбската и македонска пропаганда.

Позволих си тази кратка ретроспекция защото е любопитно и поучително човек да проследи веригата от събития, наченали с коварния опит за убийство на кан Крум Страшни пред византийската столица и неговия гняв, с разширяването на българската държава и случилото се повече от 20 г. след смъртта му. Говаря за разширяването ѝ от времето на кан

Пресиян, т.е. след управленията на Омуртаг и Маламир, ако последният е бил самостоятелен български владетел и не е идентичен със самия Пресиян. Специално за Девол – град-крепост, превърнала се в център на комитат в Първото българско царство и на хора – във Второто, се приема, че бил включен в българската територия около 842-843 г./138/. Оттук можем да допуснем, че цялото това разширяване е станало през периода 838-843 г. То обаче било узаконено с договора за „дълбок мир”, сключен от Борис и Михаил III в 863 г.

Този договор превръщал България в стратегически съюзник на Византия като предвиждал и нейното покръстване. За него историците обикновено споменават и териториалните отстъпки на Империята, която предава на България областта Загоре. Тук В. Златарски е на друго мнение. Договорът, според него, е много по-общ и решавал всички погранични спорове между двете държави. В този смисъл той е връщал на Византия беломорското крайбрежие, завоювано от Пресиян, а е давал на България или по-точно е узаконявал мирното присъединяване на югозападните територии на Македония и Албания. Така границата между България и Византия той представя по следния начин: „...Тоя излаз на Адриатика несъмнено се намира във връзка с условията на мира в 864 г. и то не като териториална отстъпка, а в замяна на територията между долните течения и устията на реките Места и Струма, заета още от Пресиян, но сега повърнатата на Византия като необходима на нея за връзка по суша със Солун. По тоя начин в условията на мира от 864 г. било точно и окончателно определена границата между България и Византия, която ние приблизително прокарваме така от изток към запад: от началото по пограничния окоп Еркесия на запад до Девелт, който останал като пограничен византийски град, тя отивала на юг по вододелните гърбелци на Страж баир, Каракуш баир, Керван баир и Къна баир към върха Демир капу, оттам повръщала към запад по вододела между Странджа и Сакар планина, южно от Каваклий, отдето според линията на договора 814/815 г. се спускала право на югозапад между Агатоники (с.Саранлий) и Балзена (местност близо при с.Главен), достигала до Марица северно от Харманли към Констанция (местност близо южно от с. Оваджик) и оттам отивала право на запад към Макроливада (с.Узунджово); оттука тя вървяла по северните склонове на Източните Родопи до върха Кекезтепе, после до главния вододел на Централните Родопи, пресичала р.Места при с.Ракищен и по малкия вододел през връх Черкова между селата Либяхово и Везде, минавала по Алиботуш и по билото на планината Ченгел, спущала се към Рупелския проход и р.Струма и по-нататък отивала до планината Беласица до Демиркапия на р.Вардар, отдето повръщала на югозапад по вододела на планините Мариинска, Блатец и Кожух и оттам в посока на югозапад покрай Островското езеро; оттука на югозапад пресичала Нереченската планина и южно от Костур повръщала на запад, обхващала планината Грамос към средното течение на р.Воюса, по нея до брега на Адриатическо море, по него до устието на р.Семени, по нея нагоре, после на североизток по билото на планината Крабе и по вододела на реките Мати и Черни Дрин и по него до съединението със сръбската граница.” /139/.

С.Рънсиман споделя становището на В.Златарски, но смята, че мирният договор между Борис и Михаил III е година по-рано – в 863 г. и че този мирен договор е друг и няма нищо общо с договора между Борис и Теодора. И ако при последния Византия е отстъпила областта Загоре, то по-късно става договоряне, при което българите оттеглят войските си от Беломорието, а империята възстановява връзката си със Солун. В замяна на това България получава части от Македония и Южна Албания с излаз на Адриатика /140/. И мнението му е логично предвид обстоятелството, че Теодора е била регент на сина си Михаил III до 857 г., когато е отстранена. Защото от това следва, че договор с нейно участие е бил възможен до 857 г., а тъкмо за него ние знаем, че синът ѝ - император Михаил III по това време е бил малолетен. Ето защо, ако през 863 или 864 г. е имало договор между България и Византия, то той със сигурност е бил друг, нов и без участието на отстранената императрица. И навярно тъкмо този втори договор на Борис с Империята, който придава Котокий, т.е. Македония и

Южна Албания към България, намира място в Летописа с израза „...и там прие (Борис – б.а.) царството”.

Спрях се по-подробно на разширяването на българската държава в югозападна посока при кан Пресиян и на новите ѝ граници с Византия при Борис, защото тази официално призната територия заема твърде особено място в българската история през следващите векове и със завръщането на Кирило-Методиевите ученици в България, придобива статута на обетована земя за българската книжовност и държава. Защото и досега тегне неяснота над времето и обстоятелствата, довели до включването ѝ в границите на България. А Летописът се оказва може би един от малкото, ако не и единственият български източник, осветяващ събитията. Именно в тези нови земи тече река Брегалница. И пак тука се намира известното Овче поле. Затова за нас е интересно да се запознаем с тяхното историческо минало малко по-отблизо. Преди да сторим обаче това, редно е да се спрем на втората част от изречението, в което се споменават издигнатите бели черкви на Овче поле и което завършва с констатацията: „...и отиде (Борис – б.а.) на Добрич и там завърши своя живот.”

Появата името на Добрич като място, където Борис се е оттеглил в последните години от живота си изненадва и вероятно не са малко тия, виждащи в нея поредния компрометиращ текст в Летописа. От друга страна това може да изглежда за някои излишна подробност, но „Български апокрифен летопис” се оказва единственият извор, даващ някакво сведение по въпроса и тъкмо поради това казаното не е за пренебрегване. От една страна е любопитно човек да разбере, докъде би ни отвела тази следа. Ние обаче можем да гледаме на казаното като на поредната проверка относно автентичността на Летописа.

Казах, че историята не познава други източници, коментиращи къде точно се е оттеглил Борис, след като се е замонашил. Това позволява на В.Златарски да приеме, че застарелият Борис се е уединил в построения от него манастир „Св.Пантелеймон”, известен с името Патлейна, наблизо до издигнатия наскоро Преслав. Като изхожда от съобщението, че при замонашването си в 889 г. Борис е отишъл в манастира при „устието на Тича”, т.е. в манастира „Св. Пантелеймон”, на р.Камчия, срещу Преслав, той приема, че и през 893 г., след като е отстранил Владимир (889-893 г.) и е поставил на престола Симеон (893-927 г.), Борис се е завърнал отново тук. И това е напълно естествено, след като знаем, че „Св.Пантелеймон” е издигнат от него, че тук е била настанена книжовната школа на „брата Наум” и, че тъкмо тук е пребивавал до този момент, готвения за висш духовник Симеон /141/. Нещо повече, С.Рънсиман допуска, че именно тази близост го е накарала да наложи на великия събор решението за изместването на столицата в Преслав, за да може той хем да е в уединение, хем да следи събитията отблизо /142/. Изказаното мнение е напълно логично и като такова се приема дори и от критици на Златарски в лицето на Дж.Бъри. Но по-интересното е явното разминаване на общоприетото мнение с твърдението на Летописа. Не крия и изненадата от посоченото място, защото името Добрич буди недоумение и изисква разяснение.

Кое е Добрич? За известното ни селище ли става въпрос или за областта? Справката по въпроса показва, че днешният град Добрич възниква като селище много по-късно от обсъжданите събития, едва през XV в., по времето, когато България е била под турско робство. Поради тази причина първото му име – Хаджиоглу Пазарджик е турско, а Добрич се налага едва след освобождението, чак в 1882 г.

От друга страна се приема, че името Добрич градът носи по това на областта Добруджа, а те пък и двете – и Добрич, и Добруджа, водели произхода си от името на местния феодал Добротич. Известно е, че популярният болярин е живял през XIV в. Това е обаче значително по-късно, с цели шест века, от времето на Борис и разбираме, че посоченият в Летописа Добрич няма как да е свързан с известните ни топоними. Следователно, обяснението е някъде другаде.

Беглата справка показва, че близки до Добрич топоними се срещат на много места из цялата територия на някогашната българска държава. Едно от тях обаче ни се натрапва на

вниманието – името на средновековната българска крепост Дебрица, днес с.Дебрище, северно от Прилеп и от Битоля. И то се набива на очи поради обстоятелството, че това помашко сега селце, някога е било център на Климентовата епископия. Както твърди Георги Баласчев това Дебърца е име на планинска област в бивша Кутмичевица, но самата идентификация на крепостта с днешното с.Дебрище или Дебреще дължим на Иван Йорданов /143/.

Връщайки се към тези най-славни за българската история времена, следва да поясним, че година след посрещането на Кирило-Методиевите ученици в Белград, Климент е изпратен през 886 г. в Кутмичевица, където остава цели 30 години до кончината си в 916 г. За бъдещата му работа Борис предприема старателна подготовка като дори сменя управителя на областта. За нуждите на мисията, князът му осигурява три къщи в административния център Девол, а освен това и в Охрид и Главиница. Наблизо край Охрид Климент издига манастира „Св.Пантелеймон”. И именно този втори „Св.Пантелеймон” става средището на знаменитата му Охридска школа. Случайно или не, но се оказва, че и двата книжовни центъра, организирани от княз Борис – и този при Преслав, и другият – край Охрид, носят все едно и също име. За седем години тук Климент обучава 3500 души и създава нисшия църковен клир на България: свещеници, дякони, поддякони и четци. След това, в 893 г. той е назначен за епископ на специално създадената за него Дебричко-Беличка епископия, а мястото му в Охрид заема отколешния му съратник Св.Наум. Така в края на жизнения си път двамата събратя по дело и съдба отново се събират. Това става през 893 г. не къде и да е, а тъкмо в Кутмичевица: единият отива в Охрид, а другият в Дебрич /144/.

Забележете, Дебрич като Добрич. Затова се питам, не е ли това споменатия в Летописа Добрич, станал убежище в последните години на Борис? Отдаден изцяло на Господа Бога и надалеч от светските дела, след като е отстранил Владимир и поставил начело на държавата учения Симеон. Близко до най-верните и изявени ученици на Солунските първоучители - Климент и Наум. И това съвсем не е било нещо мимолетно. От 893 г. до края на живота си те се събират, като че ли да продължат общото си дело и в отвъдното: Борис почива в 907 г., след като е прекарал с двамата бележити книжовници цели 14 години. Да се чудим ли тогава на забележителното църковно строителство тук? Време, явно, е имало. Наум почива в 910 г., а Климент през 916 г. Вижте само известните църкви издигнати от Борис – в Охрид, Преспа, Девол и Брегалница – четири от общо седемте църкви, построени от българския княз, по мнението на Иван Снегаров, се намират в Кутмичевица /145/. Случайно ли е това? Дори манастирът край Охрид носи еднакво с манастира край Преслав име – и двата са все „Св. Пантелеймон”. И това ли е случайно? А какво ли да кажем за ограденото от р.Брегалница Овче поле. Случайно ли е и неговото име, след като се оказва едно и също с името на полето, върху което се е намирала столицата Плиска? За историците ни това вероятно нищо не говори. Но едва ли е било така и за самия Борис? Тъй или иначе, за мен проблемът „Добрич” е решен и отпада. И решението му разкрива нови и неизвестни страници от пренебрегваната българска история.

Целият този въпрос повдигам във връзка с трите споменати топонима: имената на река Брегалница и на едноименния град, на Овче поле и на Дебрица – градът-крепост, приютил тленните останки на княз Борис – „Добрич”, според Летописа. Защото и трите попадат в земите, за които се приема, че са присъединени към България при кан Пресиян, но вероятно с договора от 863 г. Той обаче не може да бъде разбран докато не разясним други две географски понятия.

Първото понятие е т.нар. Котокий. Днес историците са раздвоени в мнението си, име на област или на човек е Котокий, но аз ще се възползвам от логиката на В.Златарски, че щом Кутмичевица е област, която княз Борис е отделил от Котокий, то и самото Котокий трябва също да е област. Търсейки произхода на това име той приема версията на Н.Туницки, че то няма тюрко-български произход, а че става дума за географски термин от византийския речник. В този смисъл той намира близки понятия, използвани в географията със значение:

1/”долен” в смисъл на „южен”, какъвто е смисъла на думата в българския народен език или 2/”груб”, „селски”. В подкрепа на становището си той представя примери, в които Македония е означавана като „Долна земя” (например, в славянския превод на „Манасиевата хроника” или в грамотата на цар Константин Асен във Вирпинския манастир). Същата формулировка на Македония открива авторът и в българския фолклор, където „Долна земя” – Македония се противопоставя с „Горна земя” – Придунавска България. Това дава основание на В.Златарски да допусне с първо приближение, че Котокий е Македония.

Същевременно, в по-общ план като изхожда от представата за „третата част от българската държава”, каквато се среща в Дюканжовия списък, той приема, че под името Котокий по времето на Борис са разбирали Югозападна България, т.е. не само Македония, но и онези части от Албания с адриатическото крайбрежие, които са били включени в Борисовата държава /146/. И естествено, поречието на р.Брегалница също е влизало в „третата част от държавата” – Котокий, както и прилежащото ѝ Овче поле. И споменатото териториално деление на българската държава ни най-малко не бива да ни учудва предвид традиционното ѝ делене на три части с точно същото географско разпределение: централна, източна и западна орди, управлявани съответно от кана, кавхана и канартикина.

Дълги години след В.Златарски българските историци, с малки изключения, не са се и сещали за Котокий, докато едва в наши дни Милош Сидоров не се върна към нея. Като изхожда от съобщението на Теофилакт Охридски, според което княз Борис „отнел” областта Кутмичевица от Котокий, авторът приема тезата на В.Златарски за Котокий като име на област от българската държава. Той дори идентифицира нейната централна, т.е. „вътрешна” част с известната от Теофан Изповедник Березития и с Долната земя Охридска от бележките в хрониката на Константин Манаси. Така поставя знака на равенството между Котокий, Березития и Долната земя Охридска. А името на последната му дава основанията да приеме, че българското заселване тук е станало по времето на император Анастасий (491-518 г.) или някъде в далечното начало на VI в. и да свърже възникването ѝ със съобщението на Паисий Хилендарски за похода на Драгич в Илирик през 495 г., когато той разбил гръцката войска и „Този Драгич пръв взел данък от гръцкия цар Анастасий.”

Но М.Сидоров прави и още една важна стъпка като изяснява, че заселниците, водени от Драгич идват от района на Дунав, записван като Сремско-Банатска България. В действителност това са българи-кутригури, известни и с името псевдоавари, които със заселването си в Македония създават т.нар. от Г.Ценов „Илирийска България”. Обобщавайки тези данни авторът отбелязва: „Държавата Котокий (Березития) най-вероятно е създадена от панонските българи котраги след тяхното нахлуване в Илирик по време на византийския император Анастасий през 495 и 507 г., когато се заселват под водачеството на българина Драго. Нови прииждания на българи-кутригури тук има през 540 и 586 г., а през 674-678 г. при своите родственици в Македония, Епир и Илирик пристигат българите и „сермесияните” предвождани от княз Кубер. С по-голяма или по-малка зависимост от Византия, включително и през периоди на цялостна независимост, тази племенна или държавна организация просъществува през цялото време до покръстването и включването ѝ в разширената оногундурска мизийска българска държава на княз Борис I Покръстител.” /147/.

С това Милош Сидоров е казал всичко. От края на V в. почти до края на IX в., заселената от българите кутригури област Котокий е гравитирала към българската държава, независимо от зависимостта си от Византия. Сега можем да разберем и причината, поради която Михаил III я отстъпва на Борис в замяна на Беломорските завоевания на кан Пресиян. Разбираме и причината, поради която Борис и Симеон превръщат Кутмичевица във втори основен център на България – и държавен, и духовен, и книжовен. Както и ролята ѝ на българска твърдина по времето на цар Самуил.

Тук може да отбележим, че връзката, която прави М.Сидоров между Котокий и Долната земя Охридска е в съзвучие с хипотезата на В.Златарски. Името Котокий би могло да

произлиза от представата за Илирик като Долна, в смисъл на Южна българска земя. То обаче може да води произхода си и от съвсем другаде. Не може да се изключи Котокий да е съставна дума и началното „кото“ да отразява етническото име на своите създатели – котрагите. Защото в записките на волжките българи името им се записва като „хот“ или „хотраг“. А „кий“ пак те превеждаха като „откъснат“, „отделен“, „отцепил се“/148/. И тогава името Котокий би могло да означава „откъснатите или отделените се кутригури“.

След Котокий следва да хвърлим светлина и върху втория топоним – Кутмичевица. Разбираме, че става дума за област и по-точно – западната част от Котокий с център града-крепост Девол, както и това, че Кутмичевица не е териториална единица, свързана с административното или църковно делене на страната, а като че ли повече на просветен център, т.е. това е областта, където трябва за пръв път да е било въведено богослужението в църквите на славянски език и славянското обучение в училището. Т.е. става дума за отделяне на чисто учителска, т.е. просветно-преподавателска и книжовна основа, без да се късат връзките с местния митрополит. Тук Климент е обучавал кадрите от нисшия духовен клир: свещеници, дякони, иподякони и четци, но тяхното ръкополагане е извършвал не той, а местният архиерей. С изпращането на Климент в Девол, градът става първия център на българската книжнина. Тук Борис издига една от своите седем съборни църкви и пак тук възниква първото славянобългарско училище. Девол бил град-крепост в средата на Кутмичевица и Борис дал на Климент три къщи в града, където да организира знаменитата си школа. Освен тези къщи князът дал на Климент и още два имота за уединение и отмора – край Охрид – манастира „Св. Пантелеймон“ и край друг град-крепост - Главиница – манастира „Св. Димитър“. Именно в областта на Главиница се намира с.Балши с известния надпис за покръстването на България при княз Борис. Духовните кадри, подготвяни в Кутмичевица не са били предназначени единствено за областта. Знаем, че Климент е учителствал тук цели седем години между 886 и 893 г. и подготвил 3500 низши български духовници. А след него делото му продължил друг известен книжовник и негов съратник – Наум.

Специално изследване за връзката между заселените през VI в. българи-кутригури и имената Котокий и Кутмичевица предлага Антон Съботинов в работата си „Епископия Котия – Котрагия в църковната структура на Ромейската империя (VIII-IX в.) и българите“ (2009 г.) Той дори отива още по-далеч като включва в наблюдаваната верига от имена, производни от това на кутригурите и учредената по тия места през VIII в. епископия Котия-Котрагия, и цяла поредица от топоними и антропоними. По тази линия той извежда и името „кудугери“ на богомилите в Босна и Южна Македония през XV в. /149/.

Още в самото начало на царуването си, в 893 г. Симеон издига Климент за епископ, а на негово място в Кутмичевица изпраща неговия близък съратник Наум. Така двамата Кирилово-Методиеви ученици се събират отново в края на жизнения си път. Седалището на епископията вече било извън Кутмичевица, но в Котокий, близо до Охрид. По-конкретно то се намирало в споменатия по-горе град-крепост Дебърца, северно от Битоля и Прилеп. Той обаче става известен и с прозвището „епископ Велички“ по името на с.Белица (Кичовска Белица), южно от гр.Кичево, по средата на пътя между Охрид и Дебрица. Тук Климент се уединявал, тъй както правел това край Охрид и Главиница. Така имената на Дебрица и Белица (Велица) се слели и той станал епископ на създадената за него Дебричко-Величка епископия. На този си пост прекарал цели 23 г., до края на живота си през 916 г. А след смъртта си бил погребан в любимия му манастир край Охрид – „Св.Пантелеймон“. Епископията му не го надживяла. Климент бил първият ѝ и единствен Дебричко-Велички епископ /150/.

Така Симеон демонстрирал приемствеността в политиката на своя баща. Един от последните държавнически актове за Борис било основаването на Брегалнишкия диоцез в 889 г., броени месеци преди да се замонаши за първи път. Поел щафетата в управлението от своя баща, още с възкачването си на престола Симеон основава специално за Климент новата



Дебричко-Величка епископия. Жестът е показателен – съдбата на българската църква е заемала централно място за новия български владетел. По това той се е отличавал от детронирания Владимир. И това е искал той да засвидетелства пред баща си. И да му вдъхне спокойствие в края на жизнения му път.

Внимание заслужава и още нещо любопитно. Казахме, че Климент става епископ на Дебричко-Величката епархия през 893 г., а мястото му в Девол заема Наум. Всичко това става едновременно, в годината, когато Борис отстранява от властта Владимир и поставя начело на българската държава по-малкия си син Симеон. Но това е годината и когато той се покалугерява за втори път. А Летописът твърди, че последните си дни големият реформатор прекарва в „Добрич”. Но това, както допуснах по-горе, не е днешният град Добрич, а Дебърца или Дебрич. Това е същият град-крепост Дебърца, станал център на Климентовата епископия. Така разбираме, че с повторното си оттегляне от престола княз Борис се е оттеглил в Котокий като се заселил в Дебърца. Тук дошъл и Климент. А тръгвайки от Плиска, той взел със себе си Наум. Него поставил на мястото на Климент. Така тримата се събрали в най-западните предели на България, в Котокий – Борис и Климент в Дебърца, а Наум – в Девол.

Сега, след като се запознахме с Котокий – третата (югозападната) част от държавата и образователния център Кутмичевица нека за пореден път да се върнем към името на Брегалница. Явно е, че тя попада в Котокий, но е извън Кутмичевица. Това обаче не пречи точно тук Борис да издигне друга от своите църкви и да я направи център на епископия. Любопитно е да погледнем географското разпределение на първите епископства в България, уточнени още с договора от 863(864) г. Те били общо седем на брой (забележете – седем епископства, седем съборни църкви): 1/североизточно - Доростолско или Дръстърско; 2/южно – Филипополско; 3/западно – Сердикийско(Средечко); 4/югозападно – Охридско; 5/централно – Брегалнишко; 6/северозападно - Моравско и 7/източно – Проватско или Овечко /151/.

Специално за Брегалнишката епископия Златарски предполага, че е просъществувала кратко време, защото след Борис, тя повече не се споменава като на мястото и се появяват две нови епископства – Струмишкото и Моровиздкото. Имала е за център гр.Брегалница по горното течение на едноименната река, където до XVIII в. е съществувало село Брегалница. Важното за нас е, че точно по времето на Борис селището е съществувало и се е радвало на особено внимание. И нещо още по-показателно – Брегалнишката епархия (в днешна Македония) географски е заемала мястото на средищен център в църковната структура на страната. И се е радвала на особено внимание, за да бъде спомената в четирите посочени източника. И това вероятно ѝ е давало определени предимства, защото единствено нейното име се появява в книжнината, свързана с Борис, но и на Кирил Философ по повод и на покръстването, и на първата поява на българската писменост.

В по-общ план, впечатлява водещото място на „третата част от държавата” – Котокий като цяло в духовния, културния и просветен живот на страната по времето на Борис. Именно тук възниква първият учебен център, подготвящ младшия църковен клир. Тук се оказва първата просветителска, а вероятно и покръстителска мисия на младия Кирил. Тук са създадени две от седемте епископии (Охридска и Брегалнишка) и четири от общо седемте съборни църкви на Борис (в Охрид, Девол, Брегалница и Преспа). Тук археологическите проучвания са открили общо седем църкви от IX-X в. Издигнатият от Борис на брега на Охридското езеро манастир носи името на „Св.Пантелеймон”, каквото име носи и манастира при Преслав, известен още и като Патлейна. Тук е Овче поле, чието име отпраща към името на областта, където е била издигната Плиска - първата столица на Исперихова България. В с.Балши край Главиница се открива единствения Борисов надпис, посветен на покръстването. Специално за Климент цар Симеон основава и нова епископия – Дебричко-Беличката. А от Летописа научаваме, че след като оставя престола на сина си, престарелият Борис се оттегля точно в Дебърца, в „Добрич”, както е записал името на селището неизвестния му автор. И забележете, тук Борис е прекарал последните си години в уединение и тук той почива в 907 г.

Тук Симеон изпраща просветителя Климент и го издига за епископ в специално направената за него епископия. В Девол пък изпраща Наум. Твърде многобройни като че ли станаха примерите, свидетелстващи, че тази най-нова част от българската държава е играла водеща роля в духовния и културен живот на Борисова България. Но и не само на Борис, а и на сина му Симеон. И дори на внука му цар Петър, доверявайки се на съобщението пак на Летописа, че в края на царуването си той отишъл също на запад. Трудно е да приемем тълкуванието, че Борис е приел царството си на Брегалница, но мястото на Брегалница в живота му играе важна роля. Както и в живота на Борисова България. А ето, че името ѝ ни води към поредната загадка в родната история. Защото в незапомнени времена то е звучало като Баргала /152/. А Баргала ни води към собствения ни етноним – БЪЛГАРИ. Засега само можем да се чудим, от кога ли името ни се е появило по тия места? От времето на Борис? На Крум? На Кубер? Или на Драгич? Във всеки случай античното ѝ име Астибус се е отличавало съществено и е предшествовало името Баргала. Може би ключът на загадката трябва да търсим в историята на Долната земя Охридска, заселена с българи още по времето на Анастасий I (491-517 г.) и на старата Илирийска църква, от която историците се плашат и бягат като дяволи от тамян. Да не забравяме и глинената икона от Винаца с надписа „Болгар”, датирана за VI в. /153/.

Няма да крия, че поне за мен тази картина е твърде неочаквана. Едва с нейна помощ разбираме защо единственият надпис, посветен на покръстването е точно в с.Балши. Къде е прекарал последните години от живота си българският княз-реформатор Борис. И че той е избрал да бъде надалеч от суетата на светския живот и наблизил до първото духовно училище, до самия Климент. Известно е, че Св.Климент е погребан в манастира „Св.Пантелеймон” край Охрид. Край Охрид, в манастира Св.Наум” е погребан и самият Св.Наум. Българската история не знае нищо по въпроса, къде е погребан най-великият български владетел-реформатор, но сега разбираме къде е починал и кой се е грижел в последните му мигове приживе, а и за духовното му успокоение след това. Затова тук, край Охрид, Дебърца и с.Беличка, в някой усамотен манастир трябва да търсим и неговите тленни останки. А може би и тленните останки на цар Петър Благочестиви. Тепърва обаче предстои да опознаем истинското място, играла „третата част на държавата” – известната ни Котокий не само в духовния и културния живот на страната, но и в административно-управленски план. Защото точно Котокий става център на съпротивата и на самата българска държава след руския погром на Преслав и завладяването на Източна България от Византия. Едва ли Борис е предчувствал предстоящите събития, за да съгради тази нова българска твърдина. И тъкмо това го прави не само голям реформатор, но и далновиден държавник.

## ЕПОХАТА „СИМЕОН”

Следва епохата „Симеон”. Това е наистина цяла епоха след като неизвестният автор на Летописа ни уверява, че тя била продължила цели 130 години. Известно е, че Симеон Велики има продължително управление - от 893 до 927 г., което прави 34 г., но записаните 130 г. са не само много, а и неестествено голям период за управлението на който и да е цар. Затова без да драматизираме излишно, нека приемем, че и той, подобно на Слав, Испор и Изот представлява определен период от българската история. А ние тепърва следва да разкрием какво включва и какво представлява този 130 годишен период.

На практика статията за Симеон в Летописа не предлага нещо ново и неизвестно. Той е представен за брат на княз Борис Покръстител, зад което личи едничката цел на неизвестния хронист да подчертае светостта на последния, живял „без да има грях ни жена”. Текстът дискретно отбелязва пределите на Симеонова България, простряла се от Звечан чак до Солун

и акцентира върху преместването на столицата от Плиска в Преслав. Във вътрешен план се споменават ниските данъци и изобилието за народа.

Това са най-общо отправните точки в представянето на Симеоновото царуване. Колкото до 130 годишното му управление, следва да сме наясно, че то включва и голямата част от царуването на Борис и по-точно времето от управлението му след покръстването на България. Затова и замерването на 130 годишния период следва да се прави не от възшествената за Симеон 893 г., а от 861 или 862 г. – край в Борисовото царуване според апокрифа. А за да бъдем коректни, редно е всички пресмятания да правим от приетата за опорна точка в работата ни възшествена годна на Борис – 845/846 г. Така крайт на Симеоновия период достига 991/992 г. ( $845/6 + 16 + 130 = 991/2$ ). Сега следва да си отговорим, има ли нещо, с което тази година да е от по-особено значение за историята ни.

Като че ли и този път официалната историография не ни помага да се ориентираме в обстановката и позоваването ни на нея води към безпътица. Справката с царуванията на българските владетели от Симеон насетне до интересувашата ни 991 г. включва: Симеон (893-927 г.), Петър (927-969 г.), Борис II (969-972 г.), Никола (972-980 г.) и част от управлението на Самуил. Или с други думи списъкът на българските царе не предлага удобен ключ за обяснението на периода Симеон, с крайна 991 година. Тогава не ни остава никаква друга възможност освен да продължим търсенията си. Така разбираме, че историческата истина не е съвсем такава, каквато ни е представяна, а значително по-друга.

Драматичен е крайт на царуването на Борис II, както е драматичен и целият му живот. Той има безспорно знатен произход и е роден от брака на младия български цар Петър и Мария, преименувана в Ирина - внучката на император Роман I Лакапин, сключен заедно с мирния договор между двамата владетели в началото на октомври 927 г. Това бил първият династичен брак между представители на двете съседни империи - неоспорим успех и признание за нарастналия авторитет на българската държава. Като такъв бил многообещаващ.

Точната година на раждането на Борис II не е известна, но се знае, че със смъртта на царица Мария-Ирина в 965 г. настъпило влошаване в отношенията с империята. Това наложило кроткия Петър да изпрати двамата си синове - Борис и Роман в Константинопол като заложници. Оттук започнала и тяхната лична драма. Твърди се, че братята тъй и не видели повече баща си, докато е жив, защото били пуснати и се завърнали в Преслав няколко месеца след неговата смърт. Със завръщането си Борис бил признат за цар под името Борис II. Но това като че ли било единственото хубаво нещо, което се било случвало през живота му. Управлението му продължило кратко време – само три години и се оказало особено зловещо, както за него, така и за България.

Още при царуването на баща му – цар Петър България навлязла в период на упадък. Централната власт отслабнала за сметка властта на болярите-феодали и колкото те се намирали по-далеч от столицата Преслав, толкова били по-недоволни от безликото управление на царя и се чувствали по-независими. Особено силно подчертани били тези тенденции в Котокий и Кутмичевица, където властта била в ръцете на комит Никола и на четиримата му сина, известни по-късно с прозвището „комитопули”. Съгласно официалната версия на родната историография, след смъртта на баща им те се разбунтували срещу избрания нов владетел като отказали повече да му се подчиняват и когато малко по-късно той потърсил помощта им срещу руския нашественик, те не му дали подкрепата си.

Такова било вътрешното състояние в страната, но и външното не било по-добро. Засегнат от данъка, който Империята плащала ежегодно на България според мирния договор от 927 г., новият император Никифор II Фока, отказал да го праща повече и заплатил цяло състояние на Киевския княз Светослав за да нападне България от север, докато той я напада от юг. Така през 967 г. Светослав предприел първото си нахлуване в България, минал Дунава навлязъл в североизточните ѝ части и превзел 24 града. Зимувал в онгъла, при делтата на реката, обитаван навремето от Аспарух и през пролетта подновил нападенията си. Тогава

българите склонили печенегите да ударят в гръб руснаците и те обсадили Киев. Старата княгиня Олга веднага потърсила помощ от Светослав и това го принудило да се завърне. След като преодолял надвисналата опасност той искал час по-скоро да поднови похода си срещу България и единствено тежкото здравословно състояние на майка му го задържало в Киев.

През лятото на 969 г. престарялата княгиня починала и Светослав веднага се отправил на нов поход. Междувременно през януари починал и цар Петър и младият Борис II трябвало да се справя с непосилна задача. Този път той не можел да разчита на печенезите защото те били привлечени във войската на Светослав като наемници. Не можел да разчита и на помощ от западните предели на страната, тъй като болярите му отказали такава. Никифор, обезпокоен за съдбата на империята от силата на северните нашественици, обещал помощ, но събитията го изпреварили и Светослав почти безпрепятствено достигнал до Преслав и независимо от ожесточената съпротива, го превзел. След това той навлязъл в Тракия, където потушил всяка съпротива в крайни жестокости. Лъв Дякон свидетелства, че след превземането на Филипопол 20 хиляди души били набити на кол, заради оказаната съпротива /154/. Тъй или иначе руснаците останали да презимуват в Тракия, но събитията продължили. След смъртта на цар Петър и на княгиня Олга, годината се оказала фатална и за император Никифор. През нощта на 10 декември 969 г. той бил убит от най-способния си военачалник – Йоан Цимисхий в съзаклатие с императрица Теофано, на която бил любовник.

След убийството и с нейно съдействие Йоан узурпирал властта и станал император. През пролетта и лятото на новата 970 г. бойните действия между руси и ромеи се подновили под формата на леки сражения и до решителна битка се стигнало едва при Аркадиопол (Люлебургаз). Тук руснаците претърпели поражение, но по-важното били значителните загуби, които те получили. Това ги принудило да напуснат Тракия и да се завърнат в България. Контранастъплението на византийците се забавило повече, отколкото се искало на новия им император, но в пълно бойно снаряжение и с подкрепата на целия си флот през пролетта на 972 г. той навлязъл на българска територия. Силите си ромеите разделили на две като едната част оставил в Преслав, а самият той продължил към Дръстър (Силистра). За Великден византийците превзели столицата Преслав като голямата част от руските войски била избита, а българският цар и семейството му, както и брат му Роман, след двугодишен плен на руснаците, сега станали пленници на Йоан Цимисхий. Първоначално той се отнесъл благосклонна с тях, но когато се завърнал от Дръстър, където сломил последните сили на Светослав, те били арестувани. Заедно с това императорът обявил страната за окупирана.

На практика това били източните територии, останали верни на Борис II. Те се простирали от двете страни на Източна и Средна Стара планина от Черно море, на изток, до Ихтиманската планина, на запад, като включвали окупираните от русите области около Дръстър, Преслав и Филипопол. Така Борис станал свидетел на това как България загубила политическата си независимост и станала част от Империята. Но не само това, а и на загубата на духовната си независимост, след като още тук Цимисхий лишил от патриаршески права българския патриарх Дамян Дръстърски и ликвидирал българската автокефална църква като я подчинил на Константинополската патриаршия. Накрая императорът-узурпатор заграбил българските царски регалии и всички църковни светини и отвел със себе си своите знатни пленници – българският цар със семейството и брат му Роман. Всичко това се случило през лятото на фаталната 972 г., но съвсем не било всичкото, което имало да му се случва на злочастния Борис. Триумфалното посрещане на Йоан Цимисхий в Константинопол включвало и унижението с публичното му отказване от царския сан, със снемането на всички знаци на царската власт и замяната им с магистърска титла. Колкото до Роман, след отвеждането му в Константинопол той бил скопен, напълно според византийските разбирания и норми за „цивилизовани” отношения, за християнско „смирение” и „човеколюбие”.

Как са преминали годините в плен на двамата братя липсва яснота. Според арабския хронист Яхия Антиохийски на осмата година от техния плен братята успели да избягат от

своя затвор в двореца, което по пресмятанията на В.Златарски е станало през 979 г. Бягството обаче се оказало фатално за Борис, който на българската граница не бил разпознат в своите византийски одежди и бил смъртоносно прострелян. Подобна версия за бягството на двамата братя и убийството на Борис обстойно разказва и Скилица в своята Хронология. Роман бил откаран направо при Самуил във Воден и тук, за изненада на мнозина, той бил признат и провъзгласен за български цар. Историците обичат да говорят за „номиналната му власт”, имайки предвид, че истинската изпълнителна власт била в ръцете на Самуил, но не бива да пренебрегваме, че през следващите години в действията на комитопулите и царя имало пълно съгласие и ние ги виждаме така при разгрома на византийската войска край Ихтиман през 986 г. Това продължило и по-късно, след смъртта на Арон, до повторното пленяване на Роман през 991 г. и връщането му в тъмницата, откъдето били избягали братята. Тук, по думите на Яхъя, той починал в 997 г. /155/.

Така изглеждат по-важните годишнини от живота на последния официално признат български владетел от Крумовата династия – Борис II и на неговия брат Роман. Вижда се, че съдбата ги е свързвала през целия им нелек житейски път. Проследявайки житията им по години, ние откриваме търсената 991 г., само че свързана не с последния известен монарх от династията, а с неговия брат. Тя действително се оказва съвсем неслучайна – годината, когато Роман е повторно пленен от византийците. И не само пленен, но в която той изчезва от историята въобще. Пита се тогава, случайно ли периодът „Симеон” от „Българския апокрифен летопис” завършва точно в тази година? Защото тя не се свързва с други никакви събития, освен с посоченото. А историята ни, оттогава, та и досега, я отбягва, тъй както отбягва и царуването на Роман, поради злощастие да бъде скопен.

Оказва се, че периодът „Симеон” завършва точно в годината, когато последният жив наследник от Симеоновата династия изчезва от живота на България. И забележете, според Йоан Скилица той също е известен с името Симеон. Само че за разлика от дядо си Симеон Велики, е наричан Симеон Роман. И защо да не носи името на дядо си, след като по-големия му брат носи това на великия им прадядо Борис? Възможно ли е обаче пленяването на един член от бившата царска династия да е такова събитие, че да намери то ключово място в летопис от средата на XI в.? Аз изключвам подобна възможност. Това би било възможно само ако се отнася за една царска особа. Не за брата на царя и още повече за един паднал и опозорен пленник, а за истински цар. Само тогава годината 991-ва придобива историческа значимост, за да попадне в един царски именник. А оттука и извода: Роман, Симеон Роман е бил цар на България. Тъй, както свидетелстват средновековните хронисти арабинът Яхия и арменецът Асохик и както приема В.Златарски.

Това е историческата истина, която ни разкрива края на периода „Симеон”. Жалко ако все още има български историци, които я пренебрегват. Сега обаче разбираме, че освен свидетелствата за това на двамата малко познати у нас хронисти, родната ни книжнина също предлага свидетелство по повдигнатия проблем. Логично е неестествено дългия 130 годишен период „Симеон” да отразява най-вече делата на едноименния велик български цар. Дали в резултат на грешка или по някаква своя логика, но анонимният автор на Летописа включва в продължилния 130 г. период „Симеон” цялото управление на България от времето на Симеон Велики до края на внука му Симеон-Роман. Той включва не само времето на царуване на Симеон Велики, но и на сина му цар Петър I, на внуците му Борис II и Роман, както и по-голямата част от управлението на Борис I след покръстването му през 861 г. В действителност това е периода от покръстването на България до края на Симеоновата династия. И в това логика вече има. Затова следва да приемем, че и този път Летописът не греша и не подвежда.

Не е за подминаване и един чисто хронологичен аргумент, особено за невярващите и критиците. Оказва се, че сборът от времената на царуване на българските владетели от княз Борис, с възшествена година 845, както приехме, до края на царуването на Симеон-Роман (991 г.) е равен на 146 години (991 – 845 = 146 години). Сега, ако съберем годините на

управление на княз Борис (16 г.) и „брат му” Симеон (130 г.), тъй както са посочени те в Летописа, получаваме  $16 + 130 = 146$  години. Т.е. данните от Летописа не се различават от тези на официалната историография, след като бъде отстранена грешката с възшестввената година на княз Борис, която е в 845, а не в 853 г. И това равенство може да се разглежда като сериозно свидетелство, че сме на прав път и всички критици следва да се съобразяват с него.

По същата логика ако от 991 г. извадим сбора от всички, досега разглеждани периоди ( $119 + 172 + 100$  г. и  $3$  мес. +  $16 + 130 = 538$ ), получаваме  $991 - 538 = 453$  г. – възшестввената година на кан Ирник – още едно свидетелство, че не грешим.

Колкото до Борис II, той не се оказва последен български цар от Крумовата династия. Такъв е неговият брат Роман. За нас обаче най-важното е, че описаната картина документално доказва и едновременно с това опровергава всички спекулации за Самуиловата държава като нещо чуждо и извън България – дело на „македонските славяни”. Именно решението на Самуил да признае Роман за български цар, свидетелства най-точно за българското самосъзнание на Самуил. И за това, че Самуиловата държава не е нещо извън България. Тя е остатъкът от българската държава – запазила независимостта си след завладяването на Източна България. С нея България продължава да съществува като самостоятелна, суверенна държава и да води борба за съществуването си. Затова Борис и Роман бягат при Самуил, защото към този момент той е човекът, който я управлява. Дори се говори, че бягството на двамата братя е плод на византийското коварство, стремящо се да всее интриги и раздор сред българите, поставяйки ги в условията на два центъра на държавност. Историята обаче показва, че Самуил е разчел ромейското лукавство и е взел най-правилното държавническо решение по въпроса - решението на държавник, който държи на единството на българската държава повече, отколкото на личната си власт. Това е огромната разлика между българския цар Самуил и жалките съвременни македонисти. От опит знаей, че колкото и да са показателни и доказателствени тези доводи те няма да надвикат шумните лъжливи кръсъци на властващите сърбо-комунисти в Македония. Странно, как досега не са се досетили да преименуват и Василий Българоубиец? И да го нарекат Василий Македоноубиец!

## **ЗАГАДКАТА „ЦАР ПЕТЪР”**

Дотук Фортуна бе благосклонна към работата ни и имяхме шанса да установим, че първите пет имена, записани като български владетели в Летописа, в действителност представляват значими периоди от българската история. Те бяха подредени хронологично последователно и плътно един след друг, свързани помежду си от паметни за историята ни години. Така беше до периода „Симеон”, приключил в 991 г. с повторното попадане в плен на цар Роман и края на Симеоновата династия. Това бяха първите пет периода и те заемаха близо пет века и половина. Известно е, че творбата е писана около средата на XI в. и това показва, че до края ѝ остават пет, шест, но едва ли повече от седем десетилетия. В същото време по-надолу в текста се изброяват още 13 имена, т.е. 13 периода и въпреки, че сред тях няма неестествено дълги по време, то само два от тях - Селевкий и Августинан - изчерпват целия лимит от времето до края на апокрифа. Известно успокоение внася появата имената на поредица византийски императори, управлявали България през първите десетилетия след като тя губи суверенитета си, но и това не решава проблема. Затова, след като знаем периоди, включвали по повече от един владетел, а други - само част от управлението на конкретен владетел, какъвто е случаят с Борис I, логично е да очакваме и случаи, когато едни периоди,

ще бъдат включени или ще се „застъпват“ с други, поради тяхната специфика и значимост, без това да ги обезличава.

Това възмущение ни е необходимо, тъй като по-горе установихме, че периодът „Симеон“ включва голямата част от управлението на Борис I, на Симеон, Петър, Борис II и Роман (Симеон-Роман). Това бе 130-годишен период, наченал в 861/2 г. и приключил с края на Симеоновата династия през 991 г. Затова не сме наясно, кой е този цар Петър, след като времето на цар Петър I вече е било включено в периода Симеон? А и не знаем да е имало втори цар с името Петър по време на Първото българско царство. Не по-малко категорично е и представянето му, което не позволява да бъде объркан с друг. Ето защо нека потърсим отговора на загадката в самия текст.

На първо място разбираме, че цар Петър бил не син, а брат на цар Симеон. Това обаче не ни изненадва, въпреки явното разминаване с историческата действителност. Нали и Симеон бе представен за брат на Борис? Не ни изненадва и текста отнасящ се до неговата святост и праведност, съответстващ на образа на известния цар Петър - канонизиран за светия. Включително и твърдението, че нямал ни грях, ни жена. Тази формула вече познаваме от статията за княз Борис. Знаем, че тя не отговаря на реалността и, че авторът прибегва до нея в случаите, когато говори за праведни и отдадени на Христа Бога владетели.

Дотук всичко е приемливо и не буди съмнения извън интересуващия ни въпрос. И официалната историография, и Летописът говорят за български цар с името Петър, и в двата случая той е представен като близък родственик на цар с името Симеон. И в двата случая той се откроява с изключителна набожност и праведност, като накрая и цар Петър от Летописа, и цар Петър от историята ни са представени за светии. Оттук нататък следват изненадите.

Както пише за свети цар Петър авторът се отклонява и започва да говори за цар Константин, който бил син на някой си Константин Зелени, в чието лице не е трудно да бъде разпознат Констанций Хлор (305-306 г.), наричан така по жълто-зеления цвят на кожата му. Майка му се казвала Елена. Тя живеела, по времето на цар Петър, в българската земя, но от завист и понеже се намерила неправа забягнала във Виза – „град от римските елини“, където родила цар Константин. И забележете, „И томува се яви ангел господен и му благовести за честния кръст на изток.“ – „...честния кръст, на който бил разпнат Христос...“ По-надолу се говори за малък град, на име Византия на „място пусто от море до море“. На това място той да издигнал, след като намери „честния кръст Христов“, Нови Ерусалим – „покоище на светии, и на царе украшение.“

Като знаем казаното за родителите на цар Константин, за това, че той тръгнал да търси кръста Христов и, че на мястото на малкото градче Византия, издигнал нов, голям и красив град - „от море до море“, т.е. между две морета, за никого не е трудно да се досети, че описания цар Константин, в действителност, е Константин I Велики. А възникналото недоразумение, как така по времето на българския цар Петър, т.е. през X в., са живели св.св.Константин и Елена от IV в., набързо се изяснява, като се изтъква, че той бил наречен Багрянородни и че бил съвременник на цар Петър. „Обичаха се цар Петър и цар Константин“, възкликва авторът на Летописа. Сега вече разбираме, че става дума не за император Константин I Велики, а че той е объркан с едноименника му – Константин VII Багрянородни (913-959 г.), който наистина е съвременник на нашия цар Петър (927-969 г.)

Доколко грешката е случайна, поради съвпадението в имената на двамата императори Константиновци и дори в имената на двете Елени – едната майка на първия, а другата съпруга на втория, не е толкова важно. Може и да е напълно съзнателна и да е целяла да свърже произхода на Праведния цар Константин с българската земя (Константин Велики е роден в гр.Ниш, а баща му Констанций Хлор – в Мизия). И това е много вероятно, защото авторът сам я коригира с разясненията си, че е известен с името Багрянородни и че е съвременник на цар Петър. Т.е. той съвсем не е неосведомен, както може и да се помисли. Нима не е знаел откога Виза или Византия, т.е. стария тракийски Бизантион, се е превърнал в столицата

Константинопол? А и Летописът е писан в рамките на столетието, когато е живял Константин VII. Трудно е да се допусне подобно невежество от автор, писал през XI в. за събития от X-XI в., бъркайки ги с такива от IV в. Напротив, много по-вероятно е неизвестният автор да се е „объркал“ съвсем съзнателно, само и само за да подчертае изключителната праведност на нашия св. цар Петър. Известно е, че той се е оженил за византийската княгиня Мария – дъщерята на император Христофор и внучка на император Роман I Лакапин. Затова и най-вече поради кроткия си и миролюбив нрав, Петър е поддържал близки отношения с византийския двор, включително и с император Константин VII Багренородни.

Казаното е от значение за изследването ни, защото то позволява да разпознаем в св. цар Петър от Летописа образа на цар Петър I от българската история. Пак за същото свидетелства и оня пасаж от последното изречение, отделено на Петър в апокрифа, в което се твърди, че: „Но докато отиде цар Константин в Крайниевото място, тогава дойдоха някакви насилници като исполини и погубиха българската земя по морето ...”.

В случая, както малко пъти досега, изследователите са единодушни в тълкуванията си, че насилниците-исполини не могат да бъдат други, освен ордите на киевския княз Светослав. Това не биха могли да бъдат нито печенегите, появили се в Източна Европа и земите на северното Причерноморие през IX в., нито дошлите тук два века по-късно кумани. Затова пък историците добре знаят двете нашествия на Светослав Киевски в България и последствията от това. Самото използване на определението „исполини”, без да е посочен определен етноним свидетелства, че нашествениците не са били от близките и познати на автора български съседи, а хора непознати, което ще рече и по-далечни. Защото, както ще видим по-нататък, печенегите са също споменати като насилници и измамници, но това е във връзка със съвсем други събития и тогава те са посочени поименно. Пояснението, че исполините били погубили българската земя по морето пък указва, че са дошли от североизток, защото от юг биха могли да дойдат само известните ромеи. А бягството на цар Петър на запад показва, че насилниците са дошли откъм Черно море, а не от Адриатика. Същевременно исполини означава едри, стройни, високи хора, отличаващи се от местните балканци антропологично, по външния си нордически тип.

Тъкмо поради изброените съображения спор не може да има – в края на цар Петровото царуване, през 968 г., се е състояло първото руско нашествие в България. То било сравнително кратко, защото българите се обърнали за помощ към печенегите и те нападнали Киевска Рус и обсадили самия Киев, което принудило Светослав набързо да се прибере. Въпреки краткостта си и това, че се развило само в североизточните части на България, то се отличавало с изключителната си жестокост към населението до степен, че тази жестокост изплашила главния виновник за руското нашествие в България – император Никифор II Фока (963-969 г.) „Жестокостта и големите разрушения, с които русите придружавали своето нахлуване в България, и особено настаняването на Светослав в Добруджа с център Преславец като в покорена страна, ясно показали на Никифор завоевателните стремежи на руския княз”, заключава В.Златарски.

Но истинската жестокост на руските нашественици проличала най-пълно при второто им нахлуване (969-972 г.) Тогава по свидетелството на Лъв Дякон, озвереният от съпротивата на Филипопол Светослав заповядал „... жестоко и безчовечно да набият на кол 20 хиляди души от уловените в града и чрез това застрашил всяка съпротива и го турил под договор.” С тая си жестокост – допълва В.Златарски – той довел до ужас изплашените българи и здравата завладял страната.” И мълвата за руската жестокост трябва, наистина, да е сковала от страх народа, защото виждаме този страх като единствения мотив за включването му на страната на руския агресор. Това разбираме от въоръжената съпротива на българите срещу византийската войска при превземането на Преслав, за което ромеите избивали българи наред с руснаците окупатори. Още по-драстична е описаната картина при Дръстър, където в руската войска имало и български части и ромеите с удивление откривали сред трупите на загиналите



защитници немалко жени, облечени в пълно бойно снаряжение да се сражават наред с мъжете си. За да принуди дръстърските граждани на подчинение и за да ги използва срещу византийците, Светослав, верен на „руското безумие“, по думите на Скилица, избил първенците на града – 300 души, свидетелстват единодушно Лъв Дякон, Скилица и Зонара. Така той нагледно искал да докаже собствените си думи, че русите били „мъже на кръвта“. Именно като такива те колели пленници и жени върху телата на техни загинали през деня роднини и другари, които издирвали нощно време пред стените на града. Те били чужди на всякакво човешко състрадание и без капчица жалост пренасяли в жертва и пеленачета, които хвърляла направо във водите на Дунав /156/.

Това е истинската картина на прословутата руска жестокост по време на двукратната окупация на България от киевския княз Светослав. Авторът на Летописа ни е спестил всичките тези ужасяващи подробности, които ние научаваме от Лъв Дякон, Скилица – Кедрин и Зонара. За него е било достатъчно да нарече руските окупатори „насилници исполини“. Не ги е нарекъл обаче „братушки“, тъй както ни учеха някога в училище. И, че това бил първият опит „братушките да ни освободят“. Каква само наглост!? Каква гавра и с истината, и с изстрадалата ни история, и с мъченичеството на хилядите избити българи – мъже, жени и деца!? Колкото и лаконичен и сдържан да е бил авторът на апокрифа, той е потвърдил истинността в живите разкази на византийските хронисти за руските безчинства. И трябва да си истински извратен, за да представяш похода на Светослав като проява на братска помощ и грижа за българската свобода. „Тройните освободители!“, така нашите продажни и безродни даскали-комунисти с академични титли промиваха мозъците ни като ученици в комунистическа България. А че са съзнавали гнусната фалшификация проличава от манипулираното издание на „Манасиевата хроника“ в „Стара българска литература“ от 1983 г./157/. Една от оригиналните бележки към хрониката отразява точно тези описани събития. По-конкретно тя гласи: „При този Никифор (император Никифор Фока – б.а.) русите плениха българската земя два пъти през две години. Когато Никифор изведе Светослав срещу тях.“ /158/. Любопитното е, че точно този текст, който се намира в изданието на Хрониката от 1992 г., в изданието от времето на т.нар. „развит социализъм“ липсва, явно плод на поредната манипулация срещу историческата ни памет.

Накрая нека отбележа нещо любопитно относно името на Светослав. Под това име той е известен и в българската, и в руската, и в световната литература. Едва наскоро, с обнародването на сборника летописи на волжските българи „Джагфар тарихи“, научихме, че истинското му име било Борис (Угор Барис). И няма как да не си зададем въпроса, поради каква причина Борис се е превърнал в Светослав? Интересна и много правдоподобна версия по въпроса ни предлага Боно Шкодров.

Авторът смята, че името Светослав киевският княз-завоевател приема в чест на превземането на българската столица Преслав. За целта той се позовава на известната старинна практика, завоевателите на по-известни градове, крепости или местности да приемат имената им като свое име-прозвище и така да увековечат победата си. В подкрепа на това, позадълбоченото изследване показва, че до времето на Борис–Светослав подобни имена на основата СЛАВ, не се откриват в руската именна система, докато ние наред с Преслав си имаме и „преславен дом“, и „два всеславни дома“, и „могила – всеславна“, видно от Търновския надпис на кан Омуртаг /159/. Светослав е първият руски владетел с име на основата СЛАВ, а след него подобни имена изведнъж наводняват руската история. Такива са внуците му: Изяслав, Мстислав и Ярослав и последвалите ги потомци, откъдето тези имена навлизат широко в по-късната руска именна система /160/.

Хипотезата на Б.Шкодров е интересна не само поради обстоятелството, че правдиво разкрива произхода на популярното име на вероломния киевски княз, но и защото тя като че ли е в състояние да хвърли известна светлина и върху произхода на самия етноним „славяни“.

Или най-малко да обясни руските претенции върху него. Това обаче е съвсем друга тема, която изисква далеч по-задълбочено изследване и тук аз няма да я разглеждам.

В заключение можем само да отбележим, че изборът на Борис Киевски да се нарече с името Светослав не се е оказал удачен. Защото няма как да наречеш СВЯТ и СЛАВЕН един коравосърдечен главорез. И защото да го наричаме СВЯТ и СЛАВЕН би било толкова основателно, колкото да наричаме СВЯТ и СЛАВЕН злочастния византийски император Никифор I. Светослав имал същата печална участ като Никифор, да развеселява с черепа си, превърнат в чаша юнашките наздрависи на своите врагове. Злата участ сполетя император Никифор след като бе превзел българската столица Плиска, на завръщане от похода си. Същата съдба настигнала Светослав, след като превзел българската столица Преслав. И също на завръщане от похода си в България. Когато минавал през земите на печенегите. Аналозиите са показателни. Показателно обаче е и това, че Никифор I Геник никога не е бил прославян от цивилизованите ромей. За разлика от него и днес руснаците тачат техния Борис като СВЯТ и СЛАВЕН владетел. Явно, оттогава и досега СВЯТ и СЛАВЕН за тях е равносилно на „МЪЖ/Е/ НА КРЪВТА”, както сам Борис-Светослав се бе представил пред императора. Въпрос на ценностна система, манталитет и цивилизованост.

И така, всичко казано в Летописа за свети цар Петър отговаря на известното ни за цар Петър – синът на Симеон Велики, канонизиран от църквата за светия, поради своя праведен живот. В предишната глава обаче стигнахме до извода, че периода „Симеон” завършва в 991 г. като включва освен времето на самия Симеон, но още и цялото управление на Петър, и на Борис II, и на брат му Роман. Защо тогава, след като веднъж сме отчели времето на Петър Благочестиви, сега Летописът ни връща към него за втори път? Явно, стигаме до поредния проблем, пред който ни изправя автора му. Лошото в случая е липсата на ярки исторически репери от дългогодишното царуване на Петър.

Известно е, че управлението му започва с бунтовете на родните му братя срещу него (Иван – 928 г. и Михаил – 930 г.) и на непокорния сръбски княз Чеслав – 931 г. Минава през маджарските нашествия, за да стигне в края си до първия поход на Светослав Киевски в 968 г. Летописът обаче не споменава за никое от тези събития. Напротив, всичко в текста за цар Петър е отнесено към неговото благочестие и дружбата му с цар Константин. Дори в „объркването” с имената на Константин I и Константин VII откриваме пак същия намек за неговата праведност. Така авторът го поставя и сравнява с канонизирания св. Константин Велики. Но дори и да става дума за грешка, дружбата на българския монарх с ромейския император е мотив, който не е трудно да се свърже с истинския поврат в отношенията между България и Византия, когато вековните вражди биват загърбени за няколко десетилетия.

В този смисъл тихото и кротко цар Петрово управление, ако и да е едно от най-продължителните царувания на български владетел, цели 42 години, се оказва и едно от най-бедните на значими за историята ни събития, ако се изключат външните нападения на сърби, маджари и руси, и срива в отношенията между България и Византия в края на управлението му. Във вътрешен план то отразява времето на вече наложилото се в българското общество християнство и започналия процес на загиване. Това е времето на отшелниците, на св.Иван Рилски (около 876 – 946 г.) и на поп Богомил – време на духа и на божията отдаденост, но и време разделно, на разочарование и протест. Историята е запазила писмо от 947 г. на константинополския патриарх Теофилакт до цар Петър I, само година след кончината на св. Иван Рилски, в което духовният глава предупреждава за „новопоявилата се ерес”. И това писмо не е първото, а второ или трето. Само година след смъртта на Петър се появява популярната днес „Беседа против богомилите” на Презвитер Козма, а в следващите години и „Тайната книга” – основното богомилско съчинение.

Тъй или иначе, цялата статия, посветена на цар Петър прави впечатление с акцента си върху благочестието и християнската отдаденост на българския монарх. Единствен него, от всички изброени български и византийски владетели, авторът на Летописа канонизира като

„светия”, при това на два пъти – привилегия, от която са лишени канонизираните св. цар Борис Покръстител и св. Константин I Велики. Пак за същото може би говори и „грешката” с „обичта” между двамата най-праведни царе - Петър и Константин, живели – единия през X, а другия през IV в. И тъкмо тези податки ни дават основание да приемем, че 12-годишният период „Петър” е свързан и отразява кризата на християнската религия в България, настъпила след „Златния век” при Симеон. Тъкмо по това време се появяват първите отшелници и първите богомили. Смята се, че неизвестният автор на Летописа е монах-богомил и това ме кара да приема, че няма как той да не отдаде дължимото се на това време и най-вече на цар Петър. Защото Петър, като малцина други остава верен на своето християнско смирение, проявява разбиране и не подлага на гонения богомилството.

Ето защо, когато човек чете статията за свети цар Петър, за неговата праведност и отдаденост на Бога, няма как да не приеме, че периодът „Петър” е свързан с него и с възникналата криза на християнството у нас. На очи бие контрастът с предхождащият го период „Симеон”. Но е очевиден и паралелът с периода „Борис”. И „Борис”, и „Петър” са изкуствено съкратени. И в същото време, пряката им обвързаност с християнството ги прави тематично близки. В случая обаче с 12-годишния период „Петър”, той следва да попада в 130-годишния период „Симеон”. Аз не мисля, че това е нещо невъзможно или фатално. Дотук Летописът ни е предлагал какви ли не изненади и не бих могъл да изключа и подобна възможност.

Подчертан интерес буди и финалът на статията, където се казва: „... и Петър, цар български, мъж праведен, остави царството и избяга на запад в Рим и там завърши своя живот.” За какво говори летописецът? Историята няма представа за никакво бягство. Още повече за бягство в Рим, което ще рече - във Византия. И какъв е този Рим на запад, когато по това време и Македония, и големи части от днешна Албания са български територии? Изобщо, може ли да има нещо вярно в споменатото съобщение? Така например, В.Златарски го отхвърля категорично като отбелязва иронично: „ ... бягството на Петър на Запад и неговата смърт в Рим са толкова верни, колкото е вярно, че Петър е бил съвременник на Константин Велики, както се твърди в същото „Сказание” ...” /161/. С това въпросът е приключен за историографията ни и повече никой не го е разглеждал. Но дали е така?

Излишно е да твърдя, че съм наясно, но струва си човек да се вгледа в географското разпространение на топонимите с името Петър на българска територията от X-XI в. Защото то се оказва твърде показателно, за да не го забележим. Така например, Петрич е град в българска Македония, влязъл в границите на България по времето на Борис I. Същото име носи и село в Софийско, днес Петърч, а Петрич кале е средновековен български град-крепост край с.Аврен, Варненско. Така топонимът се оказва от времето близко до Петровото царуване, срещан в три от краищата на средновековна България. Близко до град Петрич, до гръцката граница откриваме с.Петрово, а недалеч от Петрич кале откриваме с.Петре, днес Долен Близнак, Варненско. Петриск е град, споменат от Й.Скилица, където е паднал убит Гаврил-Радомир. В.Златарски го идентифицира със село Петърско, на брега на малкото езеро Петърско, югозападно от Островското езеро в Гръцка Македония. То обаче е влязло в пределите на България още при кан Пресиян. Между Охридското и голямото Преспанско езеро се намира планината Петрино, през която минава пътя от Македония за Албания. Петрула е крепост до днешното с. Елбасан, в Албания, по пътя за Драч, също влизал в пределите на България по Петрово време. А между Чипровско-Берковската планина и Козница минава прохода Петрохан. Известно е и село Петърница в Плевенска област.

Да обобщим. На територията на средновековна България откриваме 11 топонима с корен името Петър. От тях два се намират източно от столицата Преслав, а останалите са на запад – един в Плевенско, два в Софийско и останалите шест в бившата Кутмичевица, включвала и Македония. Случайно ли е това? Не мисля. Какво обяснение можем да дадем? И да си затваряме ли тогава очите за казаното в Летописа относно бягството на цар Петър на

запад? Доскоро тези територии са били ромейски? А други продължавали да са такива по времето на Самуил. Защо тогава да не бъдат записани и като „Рим“? Нали точно тук, в Македония бе дошъл и замонашилият се Борис Покръстител?

Картата на топонимите е само един повърхностен ориентир. Затова нека потърсим отговора в известното ни за края на Петровото царуване. Знаем датата, на която цар Петър се е поминал – 30 януари 969 г. Твърди се, че преди да почине той се е замонашил, без това да е точно датирано. Лъв Дякон свидетелства, че още след първото поражение нанесено от Светослав на българските войски някъде през лятото на 968 г. царят е получил „удар“, уточнен от проф. Моллов като апоплектичен удар, т.е. инсулт /162/. И дори само тези три твърдения дават достатъчни основания за въпроса, докога е царувал Петър? До самата си смърт? Но кога се е замонашил, тогава? Възможно ли е това да е сторим докато е бил на престола? И да е продължил да царува и като монах, при неговата праведност? И как ли е царувал с мозъчен инсулт? Пречило ли е нещо на стария, болен и злощастен цар Петър, да потърси усамотение през последните си месеци живот на спокойно и отдалечено място? Защо да не се е замонашил някъде на запад, съвсем по примера на дядо си? И случайно ли и той е канонизиран от църквата за светец, също като него? Явно, твърде сериозни аргументи се натрупват, за да отхвърлим с лека ръка казаното в Летописа за Петровото бягство на запад и аз си мисля, че то съвсем не е за подминаване. Къде е тогава обаче държавникът? Може ли някой да допусне в толкова критичен момент богобоязливият български цар да поеме такъв грях, да напусне поста си и изостави България на произвола на връхлитащите руски орди?

На тези въпроси историците предпочитат да мълчат и като се позовават на обърканите и рълни с неточности писания на Йоан Скилица и Лъв Дякон приемат най-елементарния вариант: Петър царува до самата си смърт и едва тогава император Никифор освобождава синовете му Борис и Роман от тяхното заложничество. Братята се завърщат от Константинопол през пролетта на 969 г., след смъртта на баща си. Кой обаче е управлявал след инсулта на Петър, никой не коментира. Както не се коментира и кой е управлявал България след неговата смърт и до завръщането на синовете му. Затова нека за пореден път се обърнем към известното ни от историята.

В края на пролетта или началото на лятото на 968 г. Светослав, начело на една 60 хилядна напада повторно България и разбива набързо изпратения срещу него 30 хиляден български отряд край Дръстър. Още след това поражение Петър е сполетян от инсулт и пътят на русите към вътрешността на страната става безпрепятствен. По данни на руската летопис Светослав завладява цели 80 града на Дунав. Според В.Златарски това е причината за българското посолство при Никифор, с предложението за подновяване на мирния договор от 963 г. Българската делегация пристигнала в Константинопол на 6 юни 968 г. А договорът е подновен в края на лятото.

Както подчертава Васил Златарски, жестокостта и големите разрушения на русите в Северна България и най-вече опитът им за трайно настаняване в завладените земи, разкрило целите на Светослав. Било ясно, че нашествието не носи чисто грабителски, а окупационен характер. Отказът от съгласувани действия между руси и ромей и слуховете за амбициозните планове на Калокир да стане Константинополски император с руска помощ, отрезвили Никифор и го принудили да подпише мирния договор с българите /163/. Междувременно печенегите обсадили Киев и през есента на 968 г. Светослав бил принуден да се завърне.

Ние не знаем точния текст на договора от 968 г. Дали той е само едно ново издание на стария договор от 927 г. и подновен през 963 г. Или е включвал и някои нови клаузи в контекста на актуалната обстановка с надвисналата руска опасност. Във всеки случай е любопитно да узнаем, каква е съдбата на унижителната клауза от 963 г. със заложническия статут на Петровите синове Борис и Роман /164/. Защото обстановката е била коренно променена. Грозещата Византия руска опасност от север е била реална, състоянието на България – плачевно, а Петър сполетян от тежка болест. Император Никифор подновил

договора, в стремежа си да не допусне русите до своите граници. Затова той решил да защити България с подновения договор. Но как ли би защитил една обезглавена, с болен цар държава? Най-логично е да предположим, че новият договор е анулирал клаузата със заложничеството. Но и че той е гарантирал освобождаването и своевременното завръщане на Борис и Роман в Преслав. И че те са се завърнали заедно с българското посолство, сключило договора още преживе на Петър през есента на 968 г. За да може престолонаследникът Борис да всъпи в длъжността си на глава на българската държава и да замести болния Петър в управлението.

Косвен аргумент в подкрепа на допускането прозира във византийското пратеничество в Преслав за брак на две непосочени по име принцеси от царския двор за малолетните порфирородни братя-престолонаследници Константин и Василий - синове на император Роман II и Теофано. Защото византийското посолство, ако и да не е точно датирано, двете принцеси са изпратени в Константинопол през следващата 969 г. Подобна договорка свидетелства за затопляне на отношенията между Византия и България и представлява опит за стабилизиране положението на новия български цар Борис II. Но наред с това, тя може да се разглежда и като продължение на заложническата мисия чрез замяна на Петровите синове Борис и Роман с двете български принцеси. Като знаем, че византийското посолство е било наскоро след българското посолство от 968 г., логично е да го свържем с новия договор от лятото на същата година. По мнението на В.Златарски, през лятото на 969 г., докато Светослев напада за втори път България, византийското посолство пристига в Преслав. И през есента малолетните български княгини са отведени в Константинопол /165/. Днес обаче се приема, че то е било дори по-рано, още през 968 г. /166/, т.е. непосредствено след подновяването на договора. Това недвусмислено свързва двете събития в едно цяло и позволява да допуснем, че договорът е включвал клаузи за връщането на братята в България, предвид тежкото състояние на страната от самото начало на второто руско нашествие и останала без действащ цар, поради заболяването на Петър.

Съгласен съм, че това мнение се различава от казаното в едничкия извор - Историята на Й.Скилица, когато в нея се твърди, че синовете му са се завърнали след кончината на Петър. Но Скилица със сигурност греша, когато твърди, че той е починал скоро след смъртта на жена си – царица Ирина (Мария) и след като бил сключил договор и дал синовете си за заложници. Защото тя почива в 963 г., а Петър – в 969-та и това съвсем не е така скоро. А те пък се завърнали след неговата смърт „за да завземат бащиното си царство и да ограничат понататъшното движение на комитопулите.” /167/. Затова след като знаем, че Скилица е сгрешил веднъж, няма гаранции да не е сгрешил и втори път. Казаното за времето на завръщане на Борис и Роман олеква. А обстоятелствата говорят противното.

Представете си и причината за тяхното завръщане. Това не е овакантият български престол, а интригата с комитопулите. И нито дума за надвисналата руска опасност. А нали тя принуждава Никифор да поднови през 968 г. договора от 963 г.? Цялото съобщение на Скилица е объркано и неточно. Защо да го вземаме тогава за мерило на историческата достоверност? И защо да изключваме по-логичното допускане? Съгласен съм, че аргументите ми нямат доказателствена стойност. Но не са и за пренебрегване. Ако трябва да сме точни, срещу думата на неизвестния български летописец стои думата на византийския хронист. И аз не виждам причината да приемам тази на Скилица, а другата да игнорирам.

И така, периодът „Петър” според Литописа е продължил едва 12 години от близо 40-годишното царуване на Петър I. По време той напълно попада в рамките на големия 130-годишен период „Симеон” и най-вероятно съдържанието му отразява противоречивите вътрешни процеси, съпътствали развитието на християнството у нас. Засега не бих могъл да посоча точните му начало и край. Но това не отрича правото му на съществуване и не го обезсмисля.

## НЕИЗВЕСТНИЯТ ЦАР СЕЛЕВКИЙ

Следващият български цар, т.е. период е записан с името „Селевкий”. Официалната ни историография не го познава и ние тепърва следва да си отговорим, имало ли е такъв и кой е той? Летописът не ни казва нищо, което да ни послужи за бърза и сигурна идентификация. Знаем името му и това, че то представлява календарно прозвище на годината Змей съгласно календарната прозвищна система, предложена от Йордан Вълчев. Знаем и продължителността на царуването му, което е значително, цели 37 години. И ако трябва да я ползваме като идентификационен критерий, то тя стои най-близо до продължителността в управлението на цар Самуил. Но в никакъв случай не съпада. Податките в статията за Селевкий не могат да ни бъдат от особена полза. Прозвището Симеклит е интересно, а може би и перспективно, но на този етап не ни помага. Това, че е излязъл от Витоша може да означава, че е българин, а не е византиец, предвид обвързването му към текста за император Константин Багрянородни и насочва до известна степен към комитопулите и към времето на управлението им. Не ни е от особена полза и твърдението, че този цар бил съградил пет града: Пловдив, Срем, Брезник, Средец и Ниш, доколкото за четирите сме сигурни, че са много по-древни и казаното не отговаря на истината, ако не е вложено някакво по-друго съдържание.

Съвременната историография мълчи по въпроса и не познава нито признава български цар с името Селевкий. То обаче се оказва познато на възрожденските ни източници. Така например Паисий Хилендарски познава Селевкия като български цар, заемал престола след Борис II и го определя като „войнствен и храбър мъж”, който превзел от гърците местността Топлица и Сардика, т.е. София, но на връщане се разболял и умрял. А след него управлявал някой си Суботин /168/.

Почти същото научаваме и от Спиридон йеросхимонах: „А след него (след Борис II – б.а.) дойде Селевкий; и той бе славен на война и навсякъде превземаше, и много кесарска войска порази, Топлица и Сардика /Сердика/ завзе, без Цариград. След него дойде Суботин; той бе неугоден и несръчен на войска, малко поживя и умря в смут /169/.

Нищо повече не научаваме и от „Зографската история”, чийто неизвестен автор също знае славния български цар Селевкия. И тук обаче той наследява трона на снетия от власт и отведен в Константинопол Борис II. И тук той е наследен от неудачния цар Суботин /170/. Така информацията за непознатия цар Селевкий се оказва идентична и за трите възрожденски източника. Като и в трите благополучният Селевкий управлява след Борис II.

Струва си да потърсим отговора на въпроса как Селевкий се появява на страниците на трите наши възрожденски истории. Най-елементарният и любим на много историци отговор го свързва с историята на Мавро Орбини, където го откриваме като наследник на убития при бягството му Борис II. „Като научили за това (за смъртта на Борис – б.а.), българите дали царството на Селевкий, мъж великодушен и отличен военоначалник. Той не се задоволил с провинцията Верея, или да я наречем Загоре, и завладял страната на трикорнесите, днес наречена Топлица. Завзел също Средец (София)... Но връщайки се в България, бил обхванат от стомашни болки и преди още да си пристигне в къщи, умрял.” /171/. Това научаваме от архимандрита на Рагуза и като че ли историците са прави в твърденията си за силното му влияние върху родните книжовници.

В същото време Йовчо Попниколов, ползвал за източници книги от царската и патриаршеската библиотеки в Търново, не го вписва в своите царски списъци. Това е логично, след като тревненският летописец не е познавал историята на М.Орбини. Но защо ли нито Шарл Дюкандж, нито Йован Раич, ползвали историята на М.Орбини също не знаят Селевкий? Ако нашите три възрожденски истории са заимствали сляпо М.Орбини, откъде ли иде тогава образа на цар Давид Кротки в тях? Той се среща и при поп Йовчо, а ето че Мавро Орбини не

го познава. Явно, въпросът не е толкова елементарен. Затова пък, говорейки за завоеванията на Селевкий, освен Топлица и Средец М.Орбини пише и за Верея, която нарича Загоре.

Според Йордан Вълчев името Селевкий е календарното прозвище на самия Борис II. Съгласно собствените му проучвания върху календарните прозвища на годините в българския битов календар, Селев е едно от имената на годината Змей. И тъй като той приема, че Борис II се е възкачил на овакантия от баща му - цар Петър български престол в 968 г. – година Змей, авторът свързва Борис с тази година Змей и го нарича Борис Селевкий /172/.

Година 968-ма е действително година Змей по българския циклов календар. Авторът обаче греша, когато датира смъртта на цар Петър в 968 г. Защото той е починал на 30 януари 969 г. /173/. Разбира се, по-горе допуснах, че Борис може да е заел престола още приживе на баща си, в 968 г., с подписването на договора между Византия и България. Тогава Й.Вълчев следва да е прав по отношение на календарното прозвище. Колкото до версията обаче, че Селевкий е Борис, това ми се струва малко вероятно предвид краткото и злощастно царуване на Борис II. А и възрожденските източници познават добре и Борис, и Селевкий, като ги различават. Същото важи и за Летописа, и Мавро Орбини. Тогава това трябва да са различни все български царе, управлявали един след друг. Още повече, че няма как безславното царуване на Борис II да бъде представено с военната слава на Селевкий.

Известно е, че бягството на Борис и Роман е датирано за 979 или 980 г., а други историци го поставят в 976 г. От тях година Змей, с календарно прозвище Селев, е единствено 980 г. Така установяваме, че цар Селевкий би могъл да е Роман, тъй като независимо от бягството, възшествието му е било в 980 г. Следва десетилетието на най-силната съпротива срещу Византия и на най-голямото разширение на България, след падането ѝ през 972 г. И е редно да знаем, че бляскавите победи и най-голямото разширение на Самуилова България, чуждите автори свързват тъкмо с Роман, а Самуил представят като неговия подчинен „роб“ Комитопул. Като цитира казаното от Яхия: „И отвели го (Роман) те и после го направили свой цар. И имал един роб, известен под името Комитопул, и действал оня заедно с него и се събрали при тях много българи и воювали гръцките земи.”, В.Златарски стига до следните няколко извода: „1) че българите не изведнъж след довеждането на Роман, а отпосле го направили свой цар; 2) че Роман дълго действал заедно с комитопула; 3) че само след като се събрали българите около него, почнали да воюват византийските страни, и 4) само след тия воювания императорът потеглил в поход против тях в 986 г.”

Да не забравяме, злополучното поражение на Василий II край Ихтиман и позорното му бягство. Тогава българските войски били водени от Самуил, Арон и Роман. Знаем, че в битките е участвал и Роман. Знаем, че след убийството на Арон през ноември 987 до пролетта на 989 г. Самуил превзема големи части от Солунската област с Бер (Верея, Караферия) и Сървия (Селфидже), цялата Драчка тема и Епир. Дори Лариса и цяла Тесалия превзема още през 980 г., но все след завръщането на Роман. Затова и Яхия – арабски хронист от Антиохия, писал през първата половина на XI в. отдава водещата роля в събитията на Роман в качеството му на български цар, ако и В.Златарски да го приема като един „номинален цар”. Но това не пречи на „номиналния” цар Роман да действа самостоятелно в Източна България, разчиствайки я от окупационните византийски гарнизони през 990-991 г. Едва след втората война на Василий II (991-994 г.) Самуил остава сам, без Арон и повторно пленения Роман. Тогава, 995-996 г. той преодолява отбраната на Термопилите и нахлува в Беотия и Атика, а през Коринтския провлак и в Пелопонес /174/.

Тъкмо затова и трите източника, говорещи за бойните успехи на Селевкий, не само го наричат „славен”, но и споменават за победата му над ромеите, и превземането на Сардика (София) и Топлица. Към тия завоевания М.Орбини допълва „провинцията” Верея или Загоре. А Спиридон Габровски находчиво отбелязва „без Цариград”, сякаш за да ни подсказва, кой би могъл да е славния цар Селевкий, завзел толкова ромейски градове, но все пак без Цариград.

Това са градове и области, завоювани от Селевкий. Струва си да потърсим имат ли отношение посочените топоними с известното ни за действията на Самуил и Роман. Признавам, че това е трудна и на този етап непосилна задача, но нека проверим все пак как стоят нещата.

За Средец, т.е. София, всеки ще се съгласи, че името не буди никакви съмнения. То се среща във всички посочени източници, включително и в Летописа. Градът е известен като седалище на Арон и със злополучния поход на Василий II към него в 986 г. Известен е и с общите действия на двамата живи Комитопула заедно с Роман. А забележката на Спиридон, че Селевкий „много кесарска войска поразил и превзел Топлица и Сардика без Цариград” ни отправя именно към тази славна победа. Тогава императорът едва се е спасил с бягство, спирайки за кратък отдих в Пловдив, откъдето продължил направо за Цариград. Може би в този епизод се крие причината Летописът да спомене Пловдив сред градовете, „създадени” от Селевкий, но историята не знае градът да е бил под властта на Самуил.

Няма яснота относно споменаването на Брезник и Ниш. Съмнявам се, че под Брезник летописецът е имал предвид близкия Перник като ключова българска крепост под управлението на Кракра Пернишки. Същевременно прави впечатление, че с изключение на Пловдив, останалите четири селища: Сердика, Брезник, Срем и Ниш са били в териториите на Арон и Самуил поема управлението над тях едва след неговото убийство. И може би в това се крие обяснението, защо тези градове Летописът вписва като „създадени” от Селевкий, доколкото първоначално те не са били негови. Това донякъде се подкрепя и от отсъствието в списъка на известните Самуилови твърдини. Но разбира се, е хипотетично.

Споменаването на Верея от М.Орбини, като че ли се подкрепя от данните за Самуиловите завоевания на Верея (Бер) и Сървия в Солунската област, но пък поясненията не се сходят. Защото Бер е град, а Верея е представена за „местност” или „провинция”. А това, че е наричана и Загоре внася допълнителна неяснота, доколкото по земите ни това име са носили не една област, като се започне от всеизвестното Загоре с център Стара Загора (Берое или Верея), мине се през едноименните местности край Мелник и епирското Загорихори.

Още по-неопределен стои въпросът с идентификацията на Топлица. В Македония с това име са известни две села край Прилеп и Вrabчище, местност в Охридско, а малко по на север и река с това име, приток на Морава. Но Топлица би могло да са и Термопилите (Горещи врата), през които Самуил триумфално преминава през 995 г. на път за Пелопонес и Елада.

Обобщавайки казаното за „строителството” и завоеванията на цар Селевкий в различните източници, колкото и неопределено да звучи то, струва ми се, че отношение към него биха могъл да имат и Роман, и Самуил. Това със сигурност касае споменаването на Сардика (София), а останалите топоними, ако и с резерви насочват повече към Самуил.

И така, цар Селевкий от Летописа не е някаква измислица, а реален български владетел. Това би трябвало да бъде вторият син на цар Петър, заел престола след бягството с брат си от Константинополския им плен през 979 или 980 г. Това се подкрепя от името Селев - календарното прозвище на 980 г., от хрониките на Яхия Антиохийски (X-XI в.), Асохиг (X в.) и Скилица (XI в.), от възрожденската ни книжнина, и накрая, от логиката на историческите събития. Цар Селевкий трябва да е имало и за разлика от съвременната историография, Летописът го знае добре, подобно на самоуките ни възрожденски хронисти. Това за владетеля - Роман, дал календарното си прозвище на едноименния период. Но въпросът, както изглежда, не е толкова елементарен. Затова нека потърсим яснота и за самия период.

Според Летописа той е продължил 37 г. За нас е интересно да проверим, къде във времето ни води периода. Ако приемем, че той започва с бягството на Борис и Роман от Константинопол през 979 или 980 г. (Змей), тогава краят му достига 1017 г. А тя, както знаем, се доближава плътно до края на Първото българско царство. В този случай периодът „Селевкий” обхваща царуванията на Роман (980-991), цялото на Самуил и кратките



управления на неговия син – Гаврил-Радомир (1014-1016 г.) и на племенника му Иван-Владислав (1016-1018 г.)

По-вероятно е обаче второ едно решение. Вече знаем, че периодите най-често отразяват не толкова управлението на конкретен владетел, а по-съществени епизоди от българската история. Затова не можем да изключим вероятността периода „Селевкий” да е наречен на името на Роман като син на цар Петър и официален наследник на короната, но да включва управлението и борбите на Самуил. Основание за това намирам в описания образ на цар Селевкий, отразяващ военните победи на българите и упоритата им съпротива срещу Византия, както отбелязах. Но това не е победа единствено на Роман. От българска страна в сраженията участват Самуил, брат му Арон, както и цар Роман. Ако и голямата заслуга за бляскавата победа да е на Самуил. Начело на България обаче е цар Роман.

Отново към Самуил ни ориентира и казаното за смъртта на Селевкий. Той умрял от болки в корема на връщане към България. Остри коремни болки може да има и при някои форми на сърдечен инфаркт. А Скилица – Кедрин свидетелства, че Самуил е починал точно от „разрив на сърцето”, след като описва и самата клинична картина на Самуиловото заболяване /175/. А ние знаем, че това е станало само два месеца след падането на крепостта при село Ключ и сражението при с.Макриево. И след като Самуил е отседнал за известно време в Прилеп, преди да се завърне в Преспа. Т.е., той е починал в Преспа, но наскоро след завръщането си от похода. А това е също в съгласие с казаното в Летописа.

Накрая към Самуил ни насочва и продължителността на периода „Селевкий”. Логично е да приемем, че началото му започва, с борбата на братята-комитопули за освобождаването на България. Известно е, че след смъртта на император Йоан Цимисхий в 976 г. са и първите известия за военни действия. Затова може да приемем, че началото на периода е в 976 или по-вероятно в 977 г., когато болярите Петър и Боян въстават и отхвърлят зависимостта си от Константинопол. Известно е, че въстанието на преславските боляри се подкрепя от военните действия на комитопулите в различни части на Македония. И това, че още същата година загиват двама от тях – Давид и Мойсей. Така разбираме, че никой от двамата не би могъл да играе ролята на Селевкий. Същото се отнася и за Арон, убит в 987 г., без да остави ярки следи в борбата си срещу ромеите, а напротив, да бъде обвинен в съглашателство и предателство. Докато Самуил е „отличен военачалник” и остава неуморим боец до самата си смърт. Известно е, че съпротивата на Комитопулите започва от 976 г., а от следващата година тя е оглавена от Самуил. Затова няма как да пропуснем, че от тази 977 г. до смъртта му в 1014 г. са точно 37 г. И на мен ми се струва, че това са годините на периода „Селевкий”. И че това обяснение е по-правдоподобното.

В този случай обаче началото на периода - 976 или 977 г. няма да е година Змей, а Мишка или Вол. Налице е видимо противоречие. То обаче не е фатално и преодоляването му виждам в обединяването на двете версии. Тогава периодът „Селевкий” следва да отразява героичното управление на Самуил - 977-1014 г., продължило 37 г. Но той носи името Селев по календарното прозвище на 980 г., когато последния български цар от Петровата династия – Роман поема царската корона. И я носи през следващото десетилетие на ярка героика, нескрити надежди и явен възход.

## ЗА ДВАМАТА СИМЕОНОВЦИ

За кой ли път Летописът е готов и сега да ни скандализира? След неопределения във времето период „Петър” и сборния „Селевкий”, след като веднъж сме разглеждали периода на Симеон I Велики, сега най-неочаквано попадаме на двама още български царе с името

Симеон. Изненадата ни е пълна. Краткият текст, посветен на първия от тези двама нови Симеоновци, като че ли не ни оставя голям шанс за тяхното идентифициране. Посветените им по два-три реда текст са крайно недостатъчни. Така например, казаното за първия от тях гласи: „След него (т.е. след Селевкий – б.а.) пак настана друг цар в българската земя; неговото име бе Симеон и царува 12 години и почина.” Колкото и лаконичен обаче да е текстът, той намира обяснението си в едно съобщение на Йоан Скилица. Защото хронистът говори за някой си Симеон – управител на Скопие, който той идентифицира с Роман – сина на цар Петър и брат на Борис II.

Естествено е като начало да насочим вниманието си към цар Роман, тъй както ни уверява Скилица. Защо обаче той е поставен на това място, когато според елементарното пресмятане управлението му влиза в периода Симеон, си остава открит въпрос. Още неподготвени ни намира допускането, че друг някой си Петров потомък е царувал след Роман. Защото няма логика, ако е имало подобен владетел, точно той да е изваден от периода Симеон. А и какъв е тоя потомък на Симеон и Петър, дал името си на цял исторически период според Летописа, който историята не познава? Във всеки случай известието, че царуването му продължило 12 години ни позволява поне да допуснем, че е царувал в годините от 991-ва до 1003-та. И липсата на по-определен ориентир не ни оставя друга възможност освен да потърсим интересна ли е с нещо точно тази 1003-та година за историята ни.

Хронологията на Самуиловото управление е изпъстрена с нескончаемите му военни действия срещу Византия и стремежа му да запази независимостта на българската държава. Многобройни са победите му над войските на император Василий II, крепили повече от четири десетилетия българския дух и народната надежда за свобода. Всеизвестна е победата на комитопулите Самуил и Арон, заедно с цар Роман през 986 г. при Траянови врати край Ихтиман. Тогава императорът едва се спасил след паническо бягство като палатката му заедно с императорските регали попаднали в български ръце. С времето обаче силите постепенно изменяли съотношението си. От четиримата братя останал един Самуил, а и той при цялата му неизчерпаема енергия и амбиции вече не бил така млад. Последното десетилетие от царуването му представлявало низ от поражения, между които тук-таме войските му печелели някоя победа, отблъсквайки все по-упоритите византийски набези. Щастието започнало все по-често да му изневерява. Първото десетилетие след периода „Симеон” се характеризирало с честото редуване на победи и загуби и за двете страни, като в началото бойните действия се водили на византийска територия, но постепенно се пренесли на българска. Тъй или иначе, поредната си кампания срещу България Василий II започнал веднага след като се освободил от конфликта си с арабите в Мала Азия още в началото на 1001 г. В тази година императорът възвърнал властта си над източните части на България и през следващата 1002 г., насочил усилията си към южните и югозападните ѝ покрайнини. Тук той успял да превземе силните градове-крепости Воден, Верея, Сервия и Колидрон. Бойните действия през следващата 1003 г. се пренесли далече на север при главната крайдунавска крепост на българите – Видин. След осеммесечната ѝ обсада и упорита съпротива крепостта била превзета, а императорът се насочил на югозапад по долината на р.Морава, към Ниш и Скопие. Ето как Скилица описва последвалите събития.

Тук, край Скопие, по това време, била разположена войската на Самуил. Българи и ромеи заемали двата бряга на Вардар, но реката била пълноводна и войските не били в състояние да достигнат една до друга. Това направило Самуил непредпазлив и вечерта войската му спокойно легнала да ноцува. Византийски войник обаче случайно открил брод и през нощта императорът превел войската си от другата страна на реката и нападнал с изненада нищо неподозиращице българи. Загубите били значителни. Самият Самуил трябвало да се спасява с бягство. След оттеглянето му Скопие се предал без съпротива. Управител на града по това време бил не някой друг, а българският цар Роман-Симеон. Това бил известният ни син на цар Петър, наречен тук за пръв път и с името Симеон, а събитието

се случило през 1002 г. Неточно тук е датирането, което според Скилица е през 1002 г., а В. Златарски доказва, че то е станало през 1004 г. Но големият проблемът е другаде. Вече отбелязах, че според хрониката на Яхия, Роман бил пленен много преди тези събития, още в 991 г. и към настоящият момент бил вече покойник /176/.

Да обобщим, 1003-то или 1004 г. се оказва действително паметна за българската история година. Това е година повратна в борбата за независимост, повели комитопулите преди цели три десетилетия. След тази година борбата на останалия единствено жив Самуил, през следващото десетилетие, изглежда обречена. И трагедията при Клокотница представлява предизвестения финал в личната драма на царя-самодържец и на българската държава. Това е съдбоносната за българката история 1003 година. Литераторите биха я нарекли „началото на края”. И няма как тя да не влезе в историята ни. Какво се крие зад твърдението на Скилица, че точно тогава император Василий II пленил в Скопие българския цар Роман-Симеон – синът на цар Петра, не знам. Засега никой не е дал що годе правдоподобно обяснение на това твърдение. То със сигурност се разминава със свидетелствата на Асохик и Яхия и по преценката на В.Златарски е недостоверно. Защото няма как едно и също събитие – пленяването на българския цар Роман, да е станало веднъж през 991 г. и втори път след дванадесет години – в 1003 г., особено след като той почива в 997 г. Каква е причината за това разминаване и отразява ли то нещо реално от българската история, досега никой не е дал смислен отговор. Най-вероятно да е плод на грешка. Тъй или иначе и двете години 991-ва и 1003-та са ключови за България. Най-любопитното обаче е това, че те се оказват ключови и за „Българския апокрифен летопис”.

Първата (991 г.) бележи края на периода „Симеон” с падането в плен на цар Роман и края на Крумово-Симеоновата династия. Втората - (1003/4 г.) – поражението на Самуил, последвалата капитулация на Скопие и на неизвестния му управител Роман-Симеон. Да не забравяме, че от тази 991 г. Самуил остава сам начело на държавата. Тримата му братя са покойници, а Роман – пленник. Затова не можем да изключим застаряващия Самуил да се е опитал да привлече в управлението и още някой по-млад съюзник, особено ако, наистина е имало подходящ за целта потомък от цар Петровия род. Тъй или иначе, официалната история не знае нищичко по въпроса.

Времето пък от 991 до 1003 г. отговаря на царуването на този, срещан само в Летописа български цар. Случайно или не то е точно 12 г., колкото е управлението на непознатия ни цар Симеон. Историята ни изправя пред истинска загадка, формулирана чрез разминаващите се свидетелства в хрониките на Яхия, Асохик и Скилица. Сега най-непредвидено и изненадващо я долавяме и в „Български апокрифен летопис”. Дали някой някога ще я реши, може само да гадаем. Важното е, че „неблагонадеждният ” Летопис я знае. И с това за пореден път ни поставя в неудобното положение да го следваме като по-точен, по-верен и по-осведомен от т.нар. „благонадеждни” източници.

Известие за непознатия цар Петров потомък, предал Скопие на император Василий II като управител на града, откриваме и в историята на Спиридон йеросхимонах. В голяма степен съобщението му се явява едно късно преповторение на твърдението на Скилица. В главата „За Давид, български цар”, преди още да е говорил за царуването на Самуил, като цитира Зонара, той отбелязва: „След смъртта на Йоан Цимисхий българите отново се вдигнаха и предадоха българското царство на четиримата братя: Давид, Майсей, Аарон и Самуил. Те се наричаха Комитопули, защото бяха синове на един български княз. Всички те бяха от царски род, но всички погинаха, защото комит княз ги изби и удиви царството с разбойничеството си, остана само едно отроче от Петровите (цар Петър), но и него изкупи и град Скопие му дари за препитание” /177/.

Т.е. Спиридон твърди, че след смъртта на братята Давид, Мойсей и Арон и по-точно след 987 г., когато В.Златарски отнася убийството на Арон, е останало някакво „отроче от Петровите”, потомък от рода на цар Петър. И на него Самуил дава управлението на Скопие

„за препитание”. Какво е името на това цар Петърво отроче, не се разбира, но явно него Скилица е записал като Симеон. Тогава, като изхождаме от свидетелствата на Яхия и Асохик, от една страна, и на Скилица, от друга, трябва да приемем, че цар Роман е бил пленен в 991 г. и е починал в 997 г. Но след него е останал да съществува друг потомък от Петровия род. Това е предалият се на Василий II български управител на Скопие. Възможно ли е обаче това и защо Самуил не е номинирал за цар и него, подобно на Роман, липсва яснота. Във всеки случай Скилица може и да е прав и единствената му грешка да е в това, че е объркал цар Петровия потомък – Симеон с Роман.

Тук бихме могли само да гадаем, кой е този Петров потомък, носил името на Симеон Велики. Той е определен като потомък на цар Петър и това изключва да се касае за син на някой от братята му - по-малкия Иван, живял в Константинопол, където бил оженен с благословията на император Роман Лакапин или на Михаил – по-големия Петров брат – син на Симеон I от първата му жена, който бил лишен от власт и предвидливо замонашен /178/.

Приемем ли за достоверно записаното от Спиридон Габровски за „отрочето Петрово” – управителя на Скопие, то точно този Петров отрок може да е предалият се на Василий II в 1003 или 1004 г. Симеон-Роман, от летописа на Скилица. В този случай той би могъл да е потомък на някое от двете деца на Борис II. Би могло да се мисли и за неизвестен Петров син, по-голям от Борис, какъвто С.Рънсиман не изключва да е имало, предвид съобщението за съюза срещу руснаците между Никифор Фока и все още живия цар Петър. Известно е, че в 968 г. Никифор изпраща пратеници в Преслав с предложение за бракове между две малки български княгини с младите багренородни императори и, че на следващата 869 г. те вече са в императорския двор в Константинопол.

На практика, това са само предположения и истината остава неизвестна. Няма как обаче да не ги споменем, след като съобщението на Скилица намира потвърждение в историята на Спиридон йеросхимонах, а сега разбираме, че и на Летописа. Ние може да се съмняваме в достоверността на този образ, но времето му на управление, случайно или не, ни води до ключовата за управлението на Самуил и съдбовна за България 1003/4 г. Т.е. и този път поредното име от изброените български царе в Летописа се оказва име на период от българската история. Този 12-годишен период обхваща времето от края на царуването на Симеоновата и Петрова династия, след пленяването на цар Роман в 991 г. и предаването на Скопие от никому неизвестния Петров потомък (1003 или 1004 г.). Той бележи стремглавия упадък на българската държава, запътила се към падането ѝ под византийска власт.

Това по отношение на първия от поставените един през друг двама владетели с името Симеон. След като говори за предходния Симеон и управлението на император Никифор II Фока Летописът стига до другия Симеон. „И той (т.е. Никифор Фока – б.а.) имаше отроче, чието име бе Симеон Премъдри. И прие българското царство, бидейки непочтен и зъл за хората, и погуби българската, ерусалимската и римската земя, областта на цар Константин. И тогава въззоваха всички хора на цар Симеон: „О, горко ни, братя, от този цар!” Прекара цар Симеон в царството си 4 години и почина.”

Текстът, без да е кой знае, колко обширен, казва достатъчно, за да можем да се ориентираме в събитията и да определим образа на посочения владетел. Той не само поема престола от „цар Никифор”, но е и негово отроче, т.е. родственик, от което следва, че не е български, а ромейски владетел. От друга страна е представен непочтен и зъл – човек, който е погубил българската земя, така, че всички хора възроптали.

Кой може да е този непочтен и зъл цар, погубил българската земя, можем да отговорим без особени усилия. Защото е известно, че не друг, а Йоан Цимисхий, след като превзема Преслав и прогонва руснаците на Светослав, отвежда в плен българския цар Борис II. Той е зъл защото му отнема царската титла и обявява присъединяването на Българското царство към Империята. А е непочтен, защото е обещавал тъкмо обратното, да не посяга нито на българския цар, нито на суверенитета на България. Но какво да се прави, когато знаем добре,

колко тежи думата на един император... От друга страна е известно, че точно Йоан Цимисхий заема трона на император Никифор, след като собственооръчно го убива в спалнята му, както и това, че той действително е родственик на Никифор. А и името му Цимисхий, погърчено би звучало като Симисхи и е сравнително близко до името Симеон. Но освен това напомня и прозвището Симеклит на Селевкий. И тази връзка има много по-дълбоки корени предвид мястото на Й.Цимисхий в живота на България и в частност на Роман. Защото точно той бе завладял Източна България и отвел българския цар Борис II и брат му Роман в плен. По негова воля Роман е скопен в Константинопол, за да не разполага България с надежден престолонаследник в негово лице. И тъкмо след неговата смърт болярите в Преслав отхвърлят българската зависимост от Византия, а комитопулите начеват бойните си действия. Тогава братята Борис и Роман бягат от Константинопол. А година след събитието виждаме Роман начело на българската държава. В този смисъл връзката на по-малкия цар Петров син с царуването на Й.Цимисхий е колкото натоварена с негативи, толкова трайна и дълбока. Затова и вероятността да я открием в качеството ѝ на прозвище на Селевкий не е за пренебрегнате. Това би обяснило произхода на странното прозвище Симеклит, появило се в Апокрифа.

Като за последно, струва си да се спрем и на посочената продължителност на царуването на този трети, неизвестен за историята ни цар Симеон. Според Летописът то е било 4 години и тук, като че ли той греша. В действителност обаче, грешка може и да няма. Защото управлението на император Йоан Цимисхий начело на Византия, както е известно, продължило 6 г. Над окупираните български земи обаче то е било точно 4 години. И тук Летописът е прав!

## **ВИЗАНТИЙСКИТЕ ИМПЕРАТОРИ В ЛЕТОПИСА**

С имената на Константин VII, Никифор II и Йоан Цимисхий Летописът отпраща към времето на византийските императори, станали господари на България. В действителност първите двама от изброените не се поместват в това време, но тъй или иначе, неизвестният автор е сметнал за нужно да ги впише. С това обаче византийското присъствие не приключва. Тепърва следва статията за Василий II Българоубиец, а след него и такива за последвалите го няколко василевси. Заедно с тях са представени и някои от познатите ни, но и неизвестни български владетели. От друга страна почти изчерпахме основния лимит от време, предоставен ни от Летописа. Затова са разбираеми притесненията ни, как ще може да сложим ред сред останалите владетели, времето, за които е почти нищожно. Естествено е най-големите затруднения да срещнем с идентифицирането на неизвестните български владетели. Поради това нека като първа, подготвителна стъпка да ограничим броя на владетелите, които не сме изследвали досега. Това бихме постигнали като изключим византийските императори, за да останат единствено тези, които приемаме за български. Надявам се по този начин да редуцираме групата на неизследваните владетели и това да улесни по-сетнешната ни работа. Но заедно с това се надявам да достигнем и до някаква полезна за работата ни информация.

Нека да започнем с това, че вече се бяхме сблъскали набързо с присъствието на император Константин VII Багрянородни (913-959 г.), който авторът по неизвестни за нас причини, съзнателно или несъзнателно, бе объркал с Константин I Велики. Царуването му е представено за твърде продължително – цели 62 г. и започнало по времето на българския цар Петър, но обхванало и управлението на Селевкий. Наистина, царуването на Константин VII не е кратко и е продължило цели 46 г., но тези 62 г. респектират. По-лошото е, че и те също

дават повод за съмнения в достоверността на Летописа. Ето защо, струва си да потърсим за тях някакво обяснение.

Известно е, че Константин VII Багренородни (913-959 г.) е син на император Лъв VI (886-912 г.) и четвъртата му жена Зоя Карбонопсина. Той бил роден в 905 г. Останал сирак от 8-годишна възраст, поел престола на баща си в 913 г. под регентството на майка си. Така тя управлявала до 919 г., когато била свалена от любовника си „великия адмирал” Роман и той заел мястото ѝ на регент, а от следващата година се провъзгласил и за император под името Роман I Лакапин (920-944 г.) Възползвайки се от доверието на Зоя той оженил Константин за дъщеря си Елена и благодарение на нея наложил волята си над младия император. Дори провъзгласил за съимператори и четиримата си сина като Константин, зает с писането на исторически книги, за дълго време останал на последно място в управлението. Самостоятелното си царуване започнал от 944 г., когато двама от неблагоприятните синове свалили баща си от власт. Самият Константин починал, отровен от сина си Роман II Млади. Последният пък, на свой ред, бил отровен, от жена си Теофано – майката на бъдещите съимператори Василий II и Константин VIII. За да запази властта си Теофано се оженила за следващия император Никифор II Фока, но станала любовница на Йоан Цимисхий и организирала убийството на мъжа си. Въпреки това новият император Йоан I Цимисхий отказал да се ожени за коварната красавица, отстранил я от властта и се оженил за Теодора – дъщерята на Константин VII. Но Йоан I царувал само 6 години и след смъртта му в 976 г. начело на Империята застанали внуците на Константин VII – Василий II и Константин VIII.

Личният живот във византийския двор е любопитно и грозно нещо, както сами се убеждаваме. В случая обаче с Константин VII дворцовите интриги привличат вниманието с участието на три жени-императрици в управлението. На първо място това била майка му – Зоя Карбонопсина, която от любовница на Лъв VI станала негова четвърта по реда си законна съпруга, а след смъртта му съумяла да задържи властта, да я предаде на малолетния Константин и дори да управлява от негово име с подкрепата на любовника си Роман. Втората жена била съпругата му – Елена, играла съществена роля в дворцовия живот и управлението на Империята. Липсват данни тя да е имала някакво отношение към смъртта на царствения си съпруг, но като майка, човек трудно би приел да не е била в течение с подготвяното от сина ѝ отцеубийство. Щафетата от жени-императрици и разюздани любовници поема красивата Теофано. Ненадмината по своето коравосърдечие тя организира убийствата и на двамата си височайши съпрузи – императорите Роман II и Никифор II и властвала до кървавото убийство на втория ѝ съпруг в края на 969 г.

Сега ако извадим от 976 г. - годината, когато властта заемат внуците на Константин VII - Василий и Константин, посочените в Летописа 62 г. царуване на Константин VII, попадаме в 914 г. И установяваме, че тя е твърде близка и се разминава само с една година от 913 г., когато той като малолетен е наследил баща си. Тази, толкова близка продължителност между посоченото в Летописа царуване на праведния цар Константин и сбора от годините на жените императрици, взели участие в живота му: майка (Зоя), съпруга (Елена), снаха (Теофано) и дъщеря (Теодора) впечатлява. Като цяло периодът включва времето на неговото царуване (913-959 г.), това на сина му Роман II (959-963 г.) и следващите двама императори от друга династия, до връщането на властта в ръцете на внуците му Василий II и Константин VIII.

Следва името на „цар Никифор”, чието царуване според Летописа продължило цели 43 години. За всекиго е ясно кой трябва да е този византийски император, след като е посочен хронологично след Константин VII. Това е Никифор II Фока, царувал между 963 и 969 г. Няма яснота обаче защо авторът на Летописа разглежда тези двама византийски императори, след като България по това време е била напълно суверенна страна. Защото продължителният 43-годишен период е напълно несъизмерим с шестгодишното царуване на император Никифор. Затова и сега следва да се запитаме, какво ли иска да ни подсказва Летописа?

Казахме, че възшествието на император Никифор II Фока е в 963 г., когато Роман II е отровен и овакантява престола. Сега ако от тази година извадим посочените в Летописа 43 г. стигаме до 920 година. И тя е известна с детронирането на императрица Зоя и възшествието на любовника ѝ като император под името Роман I Лакапин, както и с женитбата на младия Константин за дъщеря му Елена – все важни събития за династията. Но косвено те имат отношение и към българската история, защото детронирането на Зоя има за последица възшествието на Роман I за император. А с неговото възкачване е белязан един от най-големите обрати в българо-византийските отношения, довели до династийното сродяване на двете империи и женитбата в 927 г. на цар Петър и внучката на Роман I – Мария-Ирина.

Върху образа на наследника на Никифор II Фока, записан с името Симеон Премъдри вече се спряхме, идентифицирайки го с вероломния Йоан Цимисхий. Затова не е необходимо да се връщаме на него отново. Като следващ византийски император се споменава Василий – „друг цар от друго коляно“, който царувал значително по-продължително. По-важното в представянето му е, че се бил окичил с венеца на славата на самия цар Константин защото като истински храбър мъж погубил всички вражески земи и езически народи. Може ли да е друг този цар Василий освен Василий II (976-1025 г.), прочул се с прозвището си „Българоубиец“? Място за съмнение тук няма. А колкото до въпроса дали ослепяването на близо 15000 пленени български войници е дело достойно за „венеца на славата на св.Константин Велики“, нека предоставим въпроса на константинополската патриаршия – институцията проповядвала Христовото учение на любовта и състраданието. За жалост нея отдавна я няма, както я няма и самата Византия с нейния император-българоубиец. Отделен въпрос е, че той, наистина е от друго коляно и като син на Роман II (959-963 г.) и внук на Константин VII, не продължава линията на Никифор II и Йоан Цимисхий.

Следващият византийски император, не е посочен поименно, а се споменава само като „син на праведната Теодора“. За него се твърди, че управлявал българската и гръцката земя в благочестие цели 23 години. Кой е синът на „праведната Теодора“ не е ясно, но знаем, че Теодора се нарича дъщерята на Константин VII и Елена – лелята на порфирородните братя Константин и Василий, омъжила се за Йоан Цимисхий. Тя обаче не е оставила следи в управлението нито пък е имала син-император. По-известна Теодора е едната дъщеря на Константин VIII. Известно е, че той е управлявал заедно с брат си Василий (976-1025 г.) Самият Василий не е оставил потомство, но брат му имал две дъщери: Зоя и Теодора и двете взели активно участие в общественния живот и управлението на Империята. Зоя била съпруга на Роман III Аргир (1028-1034 г.), на Михаил IV Пафлагонец (1034-1041 г.) и на Константин IX Мономах (1042-1054 г.) като постоянно скандализирала императорския двор със свободното си поведение. За пръв път се оженила в зряла възраст на 48 г., след като баща ѝ принудил насила Роман да я вземе за жена, а заедно с това да стане и император. По-късно тя взела за любовник Михаил IV и заповядала мъжът ѝ Роман да бъде удушен, а тя се оженила за Михаил. Той бил болнав и към края на царуването си се покалугерил. Починал в 1041 г. малко след като въстанието на Петър Делян било потушено и мястото му набързо заел родственика му Михаил V Калафат (1041-1042 г.)

Управлението на последния било кратко тъй като той отказал да се ожени за императрица Зоя и дори я заточил, но само след година тя, заедно със сестра си Теодора го свалили от власт, ослепили го, покалугерили го и го заточили. Тогава Зоя се оженила за Константин IX и така той станал поредния жених-император. Зоя починала в 1050 г., а Константин IX – в 1054 г. През следващите две години управлението на Империята изцяло поела сестра ѝ - императрица Теодора (1054-1056 г.) Тя нямала славата на сестра си сред мъжките среди, но имала не по-малко богат опит в дворцовите интриги и управлението. Достигнала пределна възраст, тя посочила за свой наследник Михаил VI Стратиотик (1056-1057 г.)

За нас интерес представлява несъстоялата се сватба на тази Теодора с българския престолонаследник Пресиян II (Фружин) – първородният син на Иван Владислав. За него е известно, че е провъзгласен за престолонаследник още с възшествието на баща си Иван Владислав в 1015 г. и че след смъртта му, заедно с братята си е представлявал последна пречка пред Василий II за капитулацията на България. Обсадени в планината Томор те били обезвредени и заловени през лятото на 1018 г. Отведени в плен, Василий II го провъзгласил за магистър и бил назначен за стратег на малоазийската провинция Вукеларион (дн.Анкара). През 1026 г. той взел участие в несполучлив опит за преврат срещу Константин VIII. След провала му бил заточен на остров Плата, но само 3-4 г. по-късно заел централна роля в нов заговор, този път срещу Роман III Аргир. Тоза път заговорниците, по думите на Йоан Скилица, прибегнали до нова тактика. Те решили да свалят неудачния Роман, заел престола чрез женитбата си за Зоя – едната дъщеря на Константин VIII, като омъжат сестра ѝ Теодора, приемана за символ на легитимността на короната, за човек с опит и с по-добри перспективи. Той трябвало да отстрани слабия император. Така противниците на Роман се спрели на Пресиян II. Теодора също приела предложението. Но и този път заговорът бил разкрит и обезвреден. Това станало през 1030-1031 г. и Пресиян бил съден за измяна и ослепен /179/.

Това е историята на двете дъщери на Константин VIII – своенравната Зоя и праведната Теодора. Аз не знам последната да е имала царствен син и може би авторът на Летописа да е сгрешил и като син да е представил несбъдналия се годеник Пресиян. Към подобно решение ни насочна посочената продължителност в управлението на т.нар. „син” – 23 г. Защото 23 г. е времето от провалилата се сватба в 1030-1031 г. до възцаряването на Теодора в 1054 г.

Всички тези разсъждения могат някому да се струват без значение за изследването ни и дори да изглеждат излишни. Аз не бих се съгласил с подобно мнение защото царуването на Теодора се явява най-късното датирано събитие в Летописа. Така разбираме времето, до което той достига. Но освен това то може би има косвено отношение и към българската история.

Ще прескочим засега следващия упоменат владетел, наречен с името Гаган и с прозвището Одеян, в чието лице разпознаваме името на Петър Делян. Така стигаме до Арев – „друг цар от Константиновия град”, за когото не се казва нищо друго освен, че е царувал 7 години преди да почине. Император с точно това име историята не знае, но имайки предвид последователността на управлението му (след общото царуване на братята Василий II и Константин VIII), приблизителната му продължителност – 7 г. и името Арев, като най-правдоподобно ми се струва да става дума за император Роман III Аргир (1028-1034 г.) – злочастният съпруг на сластолюбивата Зоя.

Последно в Летописа е записано името на цар Тургой. За него също се твърди, че „е взел венеца на цар Константина” и поради това е редно да приемем, че става въпрос за византийски император. Втора нишка за проследяване намираме в пояснението „друг цар от южните страни” и за нас тя е важна, защото ни насочва към император Михаил IV Пафлагонец (1034-1041 г.), доколкото Пафлагония е страна в Мала Азия и е действително южна земя. Към същата идентификация ни отправя и образа на предходният император Роман III Аргир, който не само в Летописа, но и в действителността предхожда царуването на Михаил IV. За царуването на Михаил IV може да се каже, че независимо от здравословните му проблеми, отдадеността му към Господа Бога и непродължителното му царуване, в действителност се оказва успешен владетел. Той прогонил арабските пирати от беломорските острови, върнал о.Сицилия под властта на Империята и потушил въстанието на българите, начело с Петър Делян в 1041 г. Като втори съпруг на Зоя, неговият уравновесен, спокоен характер, явно, е контрастирал, но и допълвал буйния темперамент на съпругата си. И смъртта му би могла да се разглежда като логично следствие от решението да се покалугери. Разбира се, хранените хронисти благоразумно мълчат.

Сега нека обобщим казаното относно византийските императори, включени в средновековния български летопис.



1. „Български апокрифен летопис“ включва данни освен за български, но и на седем византийски владетели, най-ранният от които е Константин VII Багрянородни (913-959 г.)

2. Византийските императори са представени по реда на царуванията си с едно само изключение, това на Роман II (959-963 г.), който не се споменава. Това са Константин VII (913-959 г.), Никифор II (963-969 г.), Йоан Цимисхий (969-976 г.), Василий II (976-1025 г.), Константин VIII (976-1028 г.), Роман III (1028-1034 г.) и накрая Михаил IV Пафлагонец (1034-1041 г.) като се споменава, но без да се назовава името на „сина на праведната Теодора“.

3. Наред с поименно представените императори Летописът включва и три периода: 62-годишния Константин VII, 43-годишния Никифор II и 23-годишния период – „син на праведната Теодора“, като и трите имат някакво отношение към българската история. Първият период има отношение към епохата на Роман Лакапин и женитбата на младия български цар Петър с внучката му Мария. Вторият – с края на Петровото царуване и първото руското нашествие в България. Третият пък може би показва кога е бил писан Летописа – до времето на праведната Теодора, т.е. до 1055-1056 г. Казаното може да се разглежда като три твърде свободни хипотези. По-важното е, че тяхното доказване или отхвърляне с нищо не компроментира нито Летописа, нито собственото ни изследване.

4. Съдейки от изброените византийски императори може да се приеме, че Летописът включва и отразява събития до времето на императрица Теодора (1054-1056 г.), чиято съдба се оказва тясно преплетена с тази на българската царска фамилия на последния български владетел – Иван Владислав, на наследилия го Пресиян II и на братята му – Алусиан и Арон.

5. Липсва яснота по въпроса за точната година, когато Летописът приключва. Дотук може да приемем, че той включва събитията до управлението на праведната Теодора - 1054-1056 г. Пак до това време ни води и споменаване появата на насилниците печенеги. Затова тук следва да търсим и края в повествованието на Летописа.

6. Случаят със „сина на праведната Теодора“ представлява поредният прецедент. Той е посочен преди управлението на Роман Аргир и Михаил IV Пафлагонец. За изследването ни този прецедент е интересен, доколкото ни убеждава, че неизвестният автор на Летописа си е позволявал да нарушава известната хронология на събитията, когато представя един период. Какви са били неговите съображения, можем само да гадаем? Но това в никакъв случай не е било плод на грешка, доколкото касае събития, на които авторът е бил съвременник свидетел.

С това да приемем, че сме приключили работата си с византийските императори в Летописа. Сега разполагаме с повече яснота относно останалите в края му български царе. Нека да разгледаме и тях.

## БЪЛГАРСКИЯТ АВГУСТИАН

Връщайки се към българските владетели, представени в края на Летописа, остава да изследваме тези, царували след неизвестния ни цар Симеон. Те са както следва: 1/ Августин (37 г.), 2/ неназован поименно цар „от същата вдовица“, т.е. от „пророчицата-вдовица“ - майката на тримата братя Мойсей, Арон и Самуил - близък техен родственик (3 г.), 3/ Роман (9 г.) и накрая 4/ Гаган по прозвище Оделян (28 г.)

Веднага можем да кажем, че от изброените четирима български царе разпознаваме единствено последния. Като изходим от прозвището му Оделян, няма как да сгрешим, че става въпрос за известния от историята ни Петър Делян – първородният син на цар Гаврил-Радомир и внук на Самуил. В случая Делян е също прозвище на владетеля, както твърди и авторът на Летописа. По-конкретно става дума за календарно прозвище на годината Змия. Още по-конкретно, годината на завръщането на Петър Делян от Маджарското кралство в

България, възшествието му като български цар и последвалото въстание в 1041 г., която е година Змия по българския циклов календар. С други думи, налице е сходство в имената на Одеян от Летописа и на известния Самуилов потомък Петър Делян. Налице е и друго съответствие - в годината на възшествието му и въстанието – 1041 г. и нейното календарно прозвище Дилом=Змия, откъдето и известното име Делян записаво видоизменено Одеян.

В този смисъл, споменаването на Петър Делян като последен български цар може би свидетелства, че Летописът включва събития до неговото време, т.е. до исторически засвидетелстваната 1041 г. Ако е така обаче, то къде е мястото на останалите неизследвани досега четирима български владетеля? Нека отбележа, че те, с изключение на Гаган Одеян, като че ли са неизвестни за историята или най-малкото тепърва следва да ги идентифицираме. Но заедно с това следва да сме наясно, че за тях вече не разполагаме с никакъв лимит от време. Поради тази причина може да очакваме те да са сред изследваните владетели, като самостоятелни периоди във вече изминалото време.

Летописът започва да говори за тримата братя царе, синове на „вдовица пророчица: Мойсей, Арон и Самуил.” И веднага прави впечатление, че са изброени имената само на тримата братя, докато Давид – четвъртият отсъства. И още нещо, прави впечатление. Това е единственият случай, където авторът на Летописа не определя никакъв срок на управление на тримата братя – нито общо, нито поотделно. Сякаш не са царували, ако и да са наречени „царе”. Като че ли се споменават само защото останалите български владетели са представени за техни родственици: единият - Августин „отрок Самуилов”, следващият - „цар от същата вдовица” - неназован по име, след него Роман – „пак от това коляно” и накрая – Гаган-Одеян – Самуиловият внук Петър Делян. Записани така става ясно, че това са все Самуилови родственици. Впечатляващо е, че самият Самуил не е поставен сред българските цар и се споменава само като един от тримата братя-царе заедно с Мойсей и Арон.

Веднага след тях Летописът започва да говори за Августин - „отрок Самуилов”. Но казаното е повече от лаконично - той царувал 37 години, без да се споменава нищо повече за неговото управление.

Излишно е да казвам, че сред Самуиловите родственици и наследници, и сред цялата българска история цар с такова име не е познат. Впечатлява противоречивото му представяне. От една страна той не би следвало да е и някой съвсем безличен след като му е отредено управление от цели 37 г. От друга липсва каквато и да е информация за самото му царуване, дори и най-малката оценка, колкото и близко да е било то до времето, когато е писан Летописа. Затова можем да си припомним за известния Алусиан – синът на Иван Владислав. Той би могъл да бъде наречен „отрок Самуилов”. Ние обаче не знаем той да е бил български цар. Дори и опитът му да участва във въстанието на Петър Делян от 1041 г. е напълно безславен и се смята за фатален за самото въстание. Напротив, върху него пада подозрението, че е действал в качеството на византийски провокатор, внедрен в командването на въстаниците с цел овладяването и потушаването му. И това подозрение се подкрепя от обстоятелството, че в същата тая фатална 1041 г. той получава най-високия византийски пост – магистър.

Добре известна е автономията, която Василий II предоставя на завладените територии, за което Йоан Скилица отбелязва: „...но постановил българите да живеят отделно, под свои архонти и по своите обичаи, като някога при Самуил.” /180/. Затова Йордан Вълчев приема, че след смъртта на Иван Владислав и налагането на византийската власт, България не остава без владетел. Васалният договор с Василий II поставя сина на Йоан Владислав – Алусиан като съимператор и той, заедно с целия царски двор се заселва в Константинопол и оставя в България за свой наместник болярина Тихомир. Така Алусиан заема поста на съимператор от катастрофалната 1018 г. до кончината си в 1054 г. /181/, т.е. цели 36 г. – срок твърде близък до този на Августин. Годината 1018 е година Кон и едно от календарните ѝ прозвища е Алаша. От тук и името му Алусиан. А ако той наистина е заемал поста на съимператор, титлата и

името Августуиан стават лесно разбираеми. Това обяснява и поведението му при бунта на Петър Делян.

Предлаганото от Й.Вълчев решение губи до голяма степен силата си в светлината на казаното за Пресиян – първородния син на Иван Владислав и по-голям брат на Алусиан. Налице са обаче и други решения за периода „Августуиан”. От Матей Едески (XII в.) знаем и за един друг български владетел, записан също като Алусиан – победителят над Василий II в битката при Траянови врати през 986 г. „Той (Василий) изпратил на Алусиан, техният господар, и на всички воеводи, които зависели от последния, заповед да дойдат и да се поклонят пред неговия (на Василий – б.а.) престол. Но те отказали. Василий вдигнал войски от цялото царство и разгневен потеглил бързо против българите ... „Алусиан от своя страна, като събрал една армия, тръгнал да посрещне Василий. Произлезе голяма битка, българският крал взел връх и обърнал на бяг войската на Василий чак до Цариград. Българите откарали от тях грамадна плячка и множество пленници. Василий цял опозорен се върнал в столицата си”.

Ето и идентификацията на Алусиан, тъй както ни я предлага В.Златарски: „И наистина споменатият от Матей Алусиан, в когото обикновено виждат Самуил, не е никой друг освен Арон, наречен тук с името на своя внук Алусиан, втория син на Иван Владислав и съперник на Петър Делян, защото бил добре познат в Армения, дето бил стратег на град Теодосиупол. Освен това у Матей се казва, че Василий II заповядал на Алусиан (респ. Арон) и на зависещите от него воеводи да признаят властта му. Това искане на императора ясно показва, че между Арон и Василий II са станали преди това някакви сношения, свързани с известни обещания от страна на първия, които не постигнали първоначалната си цел; най-сетне изтъкването на зависещи от него воеводи право сочи към това, че тоя Алусиан управлявал само отделна област, а не цяла България, т.е. той се представя тъкмо такъв, какъвто е бил в това време Арон.”/182/.

И така, кой е Августуиан? Алусиан, както приемат съставителите на сборника „Стара българска литература в речника към Летописа? Арон, по мнението на В.Златарски? Или може би Самуил? И възможна ли е изобщо грешката, допусната в Летописа? В.Златарски дава правдоподобно обяснение за грешката на Матей Едески, поради, която той е заменил името на Арон с това на Алусиан. Неизвестният автор на апокрифа е писал близо век преди арменския хронист и е нямало как да препише от него допуснатата грешка. А и той не пише за Алусиан, а за Августуиан. Нямало е и как да го обърка, тъй като е бил вероятно негов съвременник и е познавал добре Алусиан. Но откъде е взел този Августуиан? Кой е той?

Можем само да сме сигурни, че според автора на Летописа Августуиан не е нито Арон, нито Самуил, за да го представя той за отрок на последния. И това ни кара да си мислим, че този Августуиан не е плод на авторовата фантазия, а че той отнякъде е ползвал това име. Augustus на латински означава „величествен”, „свещен” и оттук иде прозвището на Юлий Цезар и почетната титла Augusta, давана на императорската майка, жена, сестра или дъщеря в епохата на римските императори. „Августейши” става титла на членовете на владетелския род. Постепенно понятието се превръща в титла, а титлата в име. Така наследникът на Юлий Цезар става известен като Октавиан Август. Дори „август” става име на осмия месец в Юлианския календар, непосредствено след месеца на името на височайшия Юлий Цезар.

Възможно е името Августуиан да се е появило в Летописа по този механизъм. Ако е така, по това време няма друг български владетел по-подходящ за това име и подобна титла от Самуил. Както и няма такъв, който да е управлявал толкова продължително време. Затова Августуиан би могъл да е титулованият български цар Самуил. Да не забравяме неговите аспирации за царско признание и предполагаемите дипломатически усилия на Самуил да го получи /183/. И все пак, възможно ли е героиката на Самуиловото време да не бъде почетена дори и с една дума, тъй както е представена статията за Августуиан? Малко вероятно и дори изключено. Затова подобна идентификация е твърде проблематична.

Остава и трета възможност. В Летописа Августиан следва царуването на неизвестния ни Симеон и е логично управленията на двамата владетели да са хронологично свързани. Тогава периодът „Августиан” би следвало да започне от 1003/4 г. А това означава, че той достига до 1040/1. Това е поредната паметна за историята ни година – бунта на българските боляри, начело с Георги Войтех и опита на Петър Делян за възстановяване на българската държава. Време на драматизъм и трагизъм, включвало последното десетилетие от управлението на самопровъзгласилия се за цар и самодържец Самуил, кратките управления на Гаврил-Радомир и Иван Владислав, и последвалото безвремие за майка България до пробуждането ѝ през 1041 г. И на мене ми се струва, че това е най-правдоподобното легитимиране на периода „Августиан”.

## ДАВИД – БЕЗИМЕННИЯТ ЦАР ОТ СЪЩАТА ВДОВИЦА

Непосредствено след лаконичния текст, посветен на Августиан стигаме до поредната кратка статия, която гласи: „И след това се въздигна друг цар от същата вдовица, прие царството, царува 3 години и почина.” Едва ли човек може да си представи друг толкова кратък и неинформативен текст, в който дори и името на царя или на периода да не е посочено. Указани са само краткото му 3-годишно управление и това, че и той е все „от същата вдовица”. И това последно твърдение се оказва едничката опорна точка за изследването ни.

Коя е вдовицата, за която говори Летописа разбираме без особени затруднения стига да се върнем на предходната статия: „И в дните на цар Василий намериха се царе трима братя от вдовица пророчица: Мойсей, Арон и Самуил.” Сега ако обединим двата текста разбираме, че в единия майката на тримата комитопули е наречена „вдовица пророчица”. Тогава „същата вдовица” би следвало да е същата жена. А неназованият по име „друг цар от същата вдовица” трябва да е също неин син и брат на Мойсей, Арон и Самуил. И действително, историята добре знае, че братята-комитопули не са трима, а четирима. Като най-големият от тях е Давид. И по неизвестни за нас причини, авторът на Летописа не е вписал името му заедно с останалите братя, въпреки, че би следвало да е поставено на първо място. Така стигаме до проблема, бил ли е Давид български цар? Кога е било това? И защо историята ни мълчи толкова време? Но е странно и друго нещо - Летописът не го записва с неговото име.

Критикуваме Летописа, но вгледаме ли се във възрожденската ни историческа книжнина недоумението ни се засилва още повече. Тук след името на Борис II, без да срещаме името на цар Роман, откриваме имената на неизвестни за нас български владетели във времето преди Самуиловото царуване. В своя Летопис поп Йовчо от Трявна поставя между Борис II и Самуил името на Давид Кротки и годината му на възшествие – 980 г., които след това са зачеркнати /184/. Паисий Хилендарски, Зографската история и Спиридон йеросхимонах са единодушни в свидетелствата си, че след Борис II на българския престол са царували последователно царе с имената: Селевкий, Суботин и Давид и чак след последния властта попада в ръцете на Самуил. Кой са тези царе ние не знаем със сигурност, въпреки че Селевкий вече се опитахме да го идентифицираме. За други обаче нямаме никаква идея и ги споменаваме само за да илюстрираме неяснотите и противоречивите данни за управлението на България в края на Крумовата, Борисовата и Симеонова династия.

Говорейки за българските царе от тази епоха В.Златарски обръща специално внимание на многобройните фалшификации по темата с българските владетели след Симеон и Петър, появили се в следващите столетия. Така например известната „Грамота на Пинчия”, представяна за автентичен паметник от 994 г., се оказва фалшификат от XV-XVI в.

„Зографският поменик”, представян за паметник от 1502 г. е дори още по-късен фалшификат – някъде от края на XVIII или началото на XIX в.

Специално обсъждайки появата на името и образа на Давид като цар и светец в Паисиевата история В.Златарски категорично го свързва със „Стематографията” на Хр. Жефаревич (1741 г.), където са отпечатани изображенията на сръбските господари-светии Стефан Неман (1159-1196 г.), покалугерил се под името Симеон в последните години от живота си и на неговия син и наследник Стефан Първовенчани (1196-1227 г.) Третото печатно изображение е пък това на „българския цар Давид” /185/.

Забележете само каква нелепица. Един български цар, наредил се на опашката след първите сръбски суверени, живели повече от два века след него. Внушението е повече от ясно. То разкрива и сръбската следа, откъдето се е появило и определението „господа” в „Зографската история”, като използвано по това време в сръбската книжнина. И пак в същата посока ни води изкривеното име Пинчия, навместо истинското наше Панчо. Явно, не са си губили времето духовните водачи на скъпите ни западни съседи, фалшифицирайки миналото, за да манипулират бъдещето. Корените на явлението „Милошевич” се оказват далеч по-дълбоки, отколкото сме допускали. И това не бива никога да забравяме.

И така, Васил Златарски не приема в Първото българско царство да е имало цар Давид, управлявал след злощастния Борис и той представя появата му като поредната манипулация с миналото ни. Нека следовниците на старите фалшификатори на българската история знаят, че са разкрити и, че не им вярваме. Това обаче не означава да изхвърлим на бунището и всичко писано от нашите самоуки възрожденски историци, независимо от допуснатите от тях неточности и грешки. Затова струва си да проверим как те отразяват царуването на Давид.

По въпроса Паисий пише: „Но във времето на Василия Порфирогенита българите пак се освободили от гърците, поставили на престола Давида, Комистополовия син. Но Давид малко прекарал на престола. Напуснал царската власт и приел монашески чин.” /186/.

Според Зографската история: „След него (т.е. след Суботин – б.а.) престола приел сина комисталов Давид. Той бе добър във всичко и свято житие имаше и мир правеше с всички. А понеже българските боляри не можеха да стоят спокойни, започнаха да говорят лошо за него и той сам остави царството /187/.

Почти същата картина ни представя и Спиридон йеросхимонах. Тук главата „За Давид, български цар” започва с изречението: „След смъртта на Суботин, българите коронясаха Давид, сина на Комистапол. Той бе добър и свят живот имаше и мир правеше със всички, за което българските първенци като не можеха да търпят мира, почнаха зло да думат за него. Когато той чу това, самоволно остави царството и отиде в манастир, та се покалугери ... За този български цар Давид така говори Зунар: „След смъртта на Йоан Цимисхи българите отново се вдигнаха и предадоха българското царство на четирима братя: Давид, Мойсей, Арон и Самуил. Те се наричаха Комитопули, защото бяха синове на един български княз, наричан комит.” /188/.

Може да сме съгласни с В.Златарски, когато отхвърля образа на българския цар Давид от „Стематографията” на Хр. Жефаревич. Друг въпрос е, трябва ли да отхвърляме и записаното в трите възрожденски източника? Тук авторите са напълно ясни, кой е българския цар Давид. Това е синът на „Комистапол” и един от братята комитопули. Същото твърдят и Паисий, и неизвестният автор на „Зографската история”. Всички ли грешат и всичко казано ли да зачеркнем? Аз не съм толкова сигурен в това и предпочитам да проверя какво би станало, ако приемем свидетелствата за цар Давид на самоуките ни възрожденски летописци. И предвид оскъдната информация в Летописа, намирам за уместно да потърсим как те отразяват историческите дадености в малко по-широки граници.

Трите посочени източника са единодушни като след царуването на Петър поставят управленията на царете Борис II, Селевкий, Суботин и Давид и чак след последния са записали името на Самуил. Както вече казах, името на Давид откриваме включено между

имената на Борис II и Самуил и в двата списъка на поп Йовчо от Трявна като обаче и в двата то е зачеркнато. Тук липсват имената на Селевкий и Суботин.

Суботин не е познат и на Васил Златарски, както не знае и Селевкий. Затова пък знае името на село Суботско в областта на стария Мъглен. И забележете, Мъгленската крепост се оказва седалището на Давид, където той измества и метрополията на българския патриарх Дамян Дръстърски. Както е известно през фаталната 972 г. българският духовен глава е прогонен от окупатора Йоан Цимисхий и той бяга в Средец (София) /189/. Сега разбираме, че не Средец, а за кратко Воден и след това тъкмо Мъглен става негово седалище. И се досещаме за причината на тоя избор – седалището на българската патриаршия е било разположено на най-сигурното място. А това е била главната твърдина на неокупираната западна част от българската държава. Затова то е било изместено от София във владенията на Давид. Същото наблюдаваме и малко по-късно, когато центърът на държавата се мести в Охрид и Преспа – столиците на Самуил. Тук се оказват и последните две седалища на българския митрополит. Затова и откриването на с.Суботско край Мъглен е обстоятелство, което изисква особено внимание и може би разкрива неочаквани перспективи пред изследователите си.

Тези, на пръв поглед дребни подробности са интересни за работата ни, защото те дават основания за следните два извода. Първият, казаното хвърля сянката на съмнението върху приетата от историографията ни теза, че още от самото начало всеки един от четиримата братя комитопули се е изолирал в самостоятелно владение и властта над Западна България била поделена помежду им, а те образували „федеративен съюз с военноотбранителна цел” – мнение наложено от В.Златарски. Малцина автори имат критично отношение към него и един от тях е С.Рънсиман. Според последният мнението на В.Златарски е необосновано и във връзка с това той отбелязва: „Не се знае със сигурност как точно братята са управлявали независимото царство (т.е. Западна България – б.а.) Вероятно то е било разделено на четири и всеки от тях е управлявал своята област в своеобразен федеративен съюз с останалите, начело на който е стоял най-старият брат Давид.” /190/.

Разбира се, това са късни свидетелства и историците ни ги гледат със съмнения. Следва обаче да се знае, че е известна икона в църква от X в. с изображението на „св. цар Давид”, с книга в ръка с показателния надпис: „Всяко царство, което се разделя само в себе си, ще запустее.” /191/. И тази икона с канонизирания цар Давид и с този надпис свидетелства поне за две неща. Че Давид е бил канонизиран от черквата още от X в. и писаното от възрожденските ни летописци по въпроса, съвсем не е тяхна измислица, а почива на данни от неговото време. И че той е бил за единство на държавата, а не за разделянето ѝ на части. А като знаем това, логично е да допуснем, че той е бил срещу разпокъсването ѝ между отделните братя и се е застъпвал за нейното единство.

Вече знаем, че седалището на българския патриарх е било в Мъглен при Давид. И то след като в началото той е бил избягал в Средец, при брат му Арон. Защо се е наложила тази смяна никъде не се коментира, но най-логично би било патриаршеският престол да бъде поблизо до този на царя, особено в една несигурна обстановка. Затова казаното за патриаршеското седалище може да се разглежда като сериозен аргумент в подкрепа на тезата, че след падането на Източна България Давид е бил избран от братята си за цар, предвид на неговото старшинство.

Вторият извод е свързан с името на с.Суботско. Естествено би било да се опитаме да го свържем като име със спорния Суботин. Разбира се, връзката е косвена и не би могла да се разглежда като сериозен аргумент. Въпреки това, тя не е за игнориране, защото това с.Суботско се оказва в землището на Мъглен – престолнината на Давид. А нали, според възрожденските ни летописци, именно Давид е прекия наследник на Суботин на българския престол? Тогава би било нормално името на предшественика му да се появи като топоним в

неговата област и близо до седалището му. От което следва наличието на български цар с името или прозвището Суботин да е допустимо.

Стана въпрос, че Суботин не е познат на В.Златарски и че в литературата ни той се среща единствено сред някои от възрожденските ни летописи. Обикновено се приема, че появата му дължим на Мавро Орбини, в чията история, отпечатана през 1601 г. името му, като че ли се среща за пръв път. Тук той е поставен след Селевкий и за управлението му се казва, че тогава българската държава попаднала под ромейско иго. Дотук, като че ли наложилото се мнение е правдиво, но следващите редове не го потвърждават. Защото Мавро Орбини пропуска името на Давид като самостоятелен български владетел и само отбелязва, че след смъртта на Й.Цимисхий българите се надигнали и предали властта на четиримата братя комитопули. А скоро след това Давид бил убит /192/. Държа на този детайл, защото той показва, че колкото и да са заимствали от М.Орбини самоуките ни историци Паисий, Спиридон и автора на „Зографската” история, те са знаели и нещо, което той не е писал. Те говорят за самостоятелното царуване на цар Давид. А това свидетелства, че споменатите ни възрожденци са ползвали и друг някакъв източник, неизвестен на далматинския монах.

Историята добре знае злостастното управление на Борис II. Вече писахме, че името Селевкий приляга най-много на Роман. А 37-годишния едноименен период от Летописа отнесохме към царуванията на Роман и Самуил, като започва скоро след убийството на Йоан Цимисхий, в 976 или 977 г. и приключва със смъртта на Самуил в 1014 г. Известно е, че Роман и Борис бягат от плен в 979 или 980 г. и в същата година по-малкият син на цар Петър е признат за български цар. Периодът „Селевкий” включва царуването на Роман между 980 и 991 г., но започва още преди завръщането му, когато начева активната съпротива на комитопулите. Съгласно историческата справка Давид и Мойсей – по-големите от братята комитопули загиват през 976 г. Следователно, ако Давид, действително, е бил начело на държавата, това би могло да бъде някъде във времето след падането на Източна България, т.е. след 972 г. и преди смъртта му. Според Летописа той царувал 3 г. и това датира царуването му най-вероятно между 973 и 976 г. Същото се подкрепя и от възрожденските ни летописци, според които Давид бил миролюбив и не воювал с никого. Затова го нарекли „Кротки” и болярите го принудили да се оттегли от престола. Като знаем, че българската съпротива срещу Византия започва след смъртта на Йоан Цимисхий в 976 г., то е ясно, че мирните години на Давид Кротки следва да са били преди 976 г. И това е третият ни и последен извод.

И така, цар Давид Кротки трябва да е управлявал в периода 973/974-976/977 г. Тогава за предхождащия го български цар, записан със странното име Суботин, остава краткото и несполучливо управление в периода сред детронацията на Борис II и възшествието на Давид, т.е. между 972 и 973/974 г. Но обвинението срещу Суботин, че той бил неугоден и несръчен на война, може да има предвид ненамесата му в разигралата се в България драма с превземането на Преслав и падането в плен на българския цар от руснаците, а след това и от ромеите.

Кой е „неугодния и несръчен на войска цар” Суботин, никъде не е пояснено. Затова нека се опитаме сами да си отговорим на въпроса. Името му със сигурност не е присъщо за българската именна система. Ако допуснем, че става дума за прозвище, то явно, не би могло да представлява календарно прозвище нито да е свързано с някаква конкретна титла или държавна длъжност, тъй като подобни прозвища, титли и длъжности досега не са известни.

Идея за неугодния Суботин откриваме и в „Царството на славяните” на М.Орбини на същата страница, където пише и за Селевкий, Суботин и Давид. И това е най-ранният известен ни източник, който пише за него. Според автора Суботин гърците наричали Сабин II и след него „българското царство преминало направо в ромейско иго.” Той не споменава нищо повече ни за Суботин, ни за Сабин II, нито пък кой гръцки източник цитира за твърдението си, че Суботин е Сабин II. И може би основателно историците не му обръщат внимание и не вземат отношение. Във всеки случай съобщението на М.Орбини дори и

несъзнателно отпраща към образа на известния кан Сабин (765-767 г.) и неговото безславно царуване. В историята той е останал със съглашателската си по отношение на Византия политика и бягството му при Константин V, когато бил изоставен от болярите и народа. И ето, че сега Суботин е представен в същата светлина – владетел, който навместо да защити суверенитета на България, търси мир с империята и като резултат от политиката му „българското царство преминало направо в ромейско иго”. Аналогията е очевидна. А и близостта в имената Суботин и Сабин.

Въпросът би могъл да бъде разгледан и по друг начин. Името Суботин би могло да произлиза от името „субота” т.е. „събота” на шестия седмичен ден. Характерно за съботата обаче е това, че тя е празничният ден „шабат” на юдеите. А за всекиго е ясно, че имената и на четиримата комитопули: Давид, Мойсей, Арон и Самуил спадат към юдейската именна система. Майка им Рипсимия е дъщеря на Симеон Велики и е със сигурен български произход. За баща им се твърди, че е бил комит, т.е. областен управител, откъдето и братята били наречени „комитопули”, т.е. „синовете на комитата”. От надписа на цар Самуил при с.Герман, на брега на Преспанското езеро и от Битолския надпис на цар Иван Владислав научаваме името му Никола /193/. За това име Й.Вълчев допуска, че му е било дадено при покръстването, тъй като преди него той е бил юдей. Това той обяснява с произхода на Никола от земите на северното Причерноморие, влизали някога в границите на Кубратова България /194/. По-късно, след като става част от Хазарският каганат населението ѝ приема юдаизма, станал официална религия за каганата. Известно е, че той е единствената държава в света, приела юдаизма. Знае се, че българите били с превилегировано положение в каганата, разполагали с широка автономия и дори местните управители обикновено били българи и носели титлата „болгиций” или „болшиций”. М.Артамонов дори приема, че именно българските феодали са станали причината за приемането на юдаизма в каганата /195/. В този смисъл Никола като юдей би могъл да получи прозвището Суботин по името на празничния за него седмичен ден – съботата – юдейския шабат, с което той се отличавал в очите на българското население.

От друга страна, управлението му би следвало да предшества това на сина му Давид. И едно подобно предположение, като че ли дава обяснение за причината, поради която името на комит Никола никъде не се споменава в царските списъци на българските царе. Допускам, че това е причината във възрожденските източници то да бъде подменено с името Суботин.

Но ето, че попадаме на нов проблем. Липсва яснота поради каква причина нашите възрожденски летописци поставят Суботин и Давид след цар Селевкий. Казахме, че Суботин царува непосредствено след като Борис II е отведен в плен в Константинопол през 972 г., където властта му е позорно отнета. Казахме, че царува кратко, само около година, в периода 972-973 г. Вече знаем, че е бил наследен от сина си Давид (973-976). Както и това, че Роман се завръща през 980 г., а периода „Селевкия” заема цялото време на управление на Самуил, от 977 до 1014 г. Тогава хронологията на събитията се оказва нарушена. Като единственото възможно обяснение виждам в избора на българските летописци да дадат приоритет на династийния пред хронологичния критерий. Те явно са предпочели да не нарушат връзката в царуването на братята Борис и Роман и дори чрез нарушаване на хронологията на събитията, да предпазят традицията и държавността. По този начин те са си спестили обясненията за царуването на пленения беглец Роман. И това, че България е имала за цар скопец. Затова са обрекли името му на забравя, заменяйки го с календарното прозвище Селевкий. И не само са си спестили обясненията, но и са превърнали позорната истина в тайна за поколенията, отнасяйки я със себе си в гроба. Защото са знаели, че само писаното слово остава вечно.

Намирам и още един заслужаващ внимание момент. И в двете статии, посветени на комитопулите, колкото и да са кратки, авторът не пропуска да се спере на тяхната майка и без да я споменава поименно и в двата случая я определя като „вдовица”. Ние обаче знаем баща им – комит Никола и използваните определения придобиват смисъл единствено в случая, че



комитопулите са поели властта над България, едва след като баща им е бил вече покойник. Или с други думи, когато Давид поема управлението, баща му е бил починал. И това е в съгласие с думите, с които Спиридон йеросхимонах ни представя предшественика на Давид: „След него (след Селевкия – б.а.) дойде Суботин; той бе неугоден и несръчен на войска, малко поживя и умря.” /196/. Т.е. като цар Суботин е бил неудачен и това е разбираемо предвид обстоятелството, че той поема властта в най-кризисния за страната момент. Царувал е кратко, според пресмятанията ни около година. И е починал. А мястото му е заел Давид. По подобен начин представят нещата и онези от историците ни, които приемат, че братята комитопули започват управлението си след смъртта на баща им. Това е напълно естествено. Не става ясно обаче, защо в представянето и на братята Мойсей, Арон и Самуил, и в това на Давид Летописът не говори за баща им, а споменава майка им. И това, наистина, би било странно, ако не знаем, че това е Рипсимия – дъщерята на цар Симеон и сестра на цар Петър /197/. Защото чрез майка си комитопулите се оказват в кръвнородствена връзка с династията на великите български царе Крум, Омуртаг, Борис и Симеон и това до голяма степен легитимира властта им над осиротялата българска държава.

Анализът на безименния период, определен с формулата „друг цар от същата вдовица” позволява да приемем, че става дума за период от българската история между 973 и 976 г., когато начело на държавата е стоял най-големия от братята – Давид. Колкото и да е кратък този тригодишен период, за автора на Летописа, той има определено място в българската история. То трябва да се търси в драматизма и героиката на тези най-тежки и размирни години, когато България, притисната от север и от юг, от руси и ромеи губи своя суверенитет.

## РОМАН – ЦАРЯТ НА ПРЕСЛАВ

Непосредствено след неназования „друг цар от същата вдовица”, т.е. цар от Самуилоната династия е посочен някой си Роман – цар, „пак от това „коляно”. Веднага следва да се запитаем, за кой Роман става въпрос, защото за известният ни цар Роман – братът на Борис II, вече го включихме в периодите „Симеон” (861-991 г.) и „Селевкий” (976/7-1014 г.) Независимо, че историята не знае такъв цар, то като че ли ни предлага леко и приемливо решение. Известно е, че някои византийски хронисти, като Скилица и Зонара, са наричали с византийското име Роман Гаврил-Радомир /198/. Дали Гаврил-Радомир би могъл да е действително Роман от апокрифа, можем само да гадаем. Посочената 9-годишна продължителност на царуване, както и това, че след него не е посочен Иван Владислав, а направо Петър Делян, като че ли опровергават една подобна идея.

До този извод ни води строгото придържане към хронологията и стремежът за подреждане на периодите от Летописа по тяхната последователност. Това е естествено и логично. Тя обаче и досега ни е създавала проблеми и там, където периодът е добре описан и разпознаваем, се е налагало да търсим опора в неговото съдържание. Затова нека припомним как е представен той в апокрифа:

„И след това се въздигна друг цар на име Роман, пак от това коляно, и прие българското царство. И той събра своята войска и се разсърди на източния цар, и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман 9 години и почина.”

Както виждаме, текстът и в този случай не е особено богат на сведения. Но в него има нещо, което го прави твърде специфичен и разпознаваем, колкото и да е неочаквано то за нас.

Говори се, че той „се разсърди на източния цар”, „отиде по море на изток”, „И се върна от изток в град Преслав.” За какво става дума? Каква е тази източна кампания, достигала морето? А след това царят се бил върнал в Преслав? За какъв Преслав говори авторът, когато българската столица бе превзета още в 969 г., първо от Светослав, а след това, в 972 г. и от Йоан Цимисхий?

Става дума за епизод, твърде малко познат на българската историография – епизод, който привлича вниманието слабо и не е добре осветен. Извесно е, че наскоро след като Йоан Цимисхий пада убит в 976 г., българите в окупираната Източна България се вдигат на бунт, оглавен от военачалниците Петър и Боян и подпомогнати от действията на Комитопулите, отхвърлят византийската зависимост още в същата година. Липсват по-подробни данни за това, как се е развивала обстановката през следващите години, но е известно, че през 990 г. българите прогонват византийските гарнизони, разположени на територията между Стара планина, р. Дунав и Черно море. Година по-късно византийската власт е премахната от всички български земи по Долен Дунав /199/. Сега от Летописа научаваме, че независимо от обединяването на двете части на България, в източните територии са останали значителни византийски сили. И те са били прогонени едва през 990-991 г. Научаваме, че начело на българската войска е бил лично цар Роман. И че той е прочистил страната до самото черноморско крайбрежие. След това отседнал в столицата Преслав. И там царувал 9 години.

Човек само може да е изненадан от очевидните съответствия на известното от историята с казаното по въпроса в Летописа. Той дори сочи поименно предводителя на българските войски. За историографията ни този предводител е неизвестен. Затова свидетелството на апокрифа е особено ценно. Но дори и то е погрешно, истина е, че по това време начело на държавата стои именно Петровият син - цар Роман. Можем само да съжаляваме, че в същата 991 г., когато той завършва прочистването на обединена България, пада в плен. Къде се е случило това, свидетелствата не уточняват. Изследователите допускат, че залавянето му трябва да е било някъде в западните покрайнини на империята. Но Летописът видимо е на друго мнение. Защото текстът: „...и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби.”, твърде красноречиво свидетелства, че поражението, което е претърпял, се е случило на изток, край морето. А това, че начело на войската е бил самият български цар не бива да ни учудва, предвид участието му и в битката при Ихтиман в 986 г.

Наред с името на Роман, внимание заслужава и казаното за Преслав. Досега мястото на бившата българска столица в годините след падането на Източна България не е било обект на особени дискусии и името ѝ след отвеждането на злощастния Борис II не се среща в изворите. Сега Летописът дава основание да корегираме наложилото се мнение и да погледнем по друг начин на въпроса. Още повече, че казаното намира подкрепа в една от бележките към българския препис на „Манасиевата хроника”.

Когато говори за борбите между Самуил и Василий II, писарят е отбелязал: ”Този цар Василие разби Самуила, царя на българите два пъти и превзе Бъдин, Плиска и Велики и мали Преслав. И много други градове му бяха дадени изначално от Роман, сина на цар Петър. Там прочее му беше дал да владее Самуил, защото българите и до Охрид, и до Драч и до подалече царуваха.” /200/. Или с други думи, ако Летописът само загатва за това, че Роман е царувал в Преслав, „Хрониката” е категорична. Самуил му е дал да владее Източна България и съзнателно или несъзнателно не го е допуснал в Западна, близо до себе си. Затова и военните действия на цар Роман покрай морето стават разбираеми. А и Велики Преслав е столицата на България. Затова тук трябва да е мястото и на българския цар.

Впрочем посоченият пасаж се оказва изключително близък до казаното от Йоан Скилица за предалия Скопие Симеон, идентифициран по погрешка с Петровия син Роман. И в двата случая става дума за предаване на български градове на ромеите. И в двата случая това е резултат от военна победа на Василий над българите. И в двата случая предалият се е

потомък на цар Петър. Само че в единия това е синът му Роман, а в другия – „Петров отрок”, записван с името Симеон и идентифициран със същия Роман. Да се чудим ли тогава, че след години, някой би могъл да обърка събитията и говорейки за предаването на Скопие, да запише името на предалия се в Преслав Роман? И това да е в действителност Роман – синът на цар Петър. Може би това обяснява произхода на объркването, предизвикало толкова дискусии сред историците.

Колкото до определението дадено за Роман „пак от това коляно”, отнесено към рода на комитопулите, то е също достоверно, предвид обсъжданото родство между тях. Смята се, че майка им Рипсимия – дъщеря на цар Симеон е сестра на цар Петър, от което пък следва, че Давид, Мойсей, Арон и Самуил са първи братовчеди на Роман.

Но би могло да се тълкува и в смисъл, че Роман не променя коляното, тоест династията на предстващите го български царе – брат му Борид II и баща му цар Петър.

И така, образът, представен в Летописа под името Роман, е този на цар Петровия син Роман. Защо обаче той е записан след имената на комитопулите и е поставен предпоследен от всички български владетели, като единствен след него остава Одеян, т.е. Петър Делян, не става ясно. Но и не бива да го драматизираме. Както не бива да драматизираме и това, че времето му на царуване е било вече включено в големите периоди „Симеон” и „Селевкий”. Защото вече сме наясно, че периодите, вписани с имената на български царе не се покриват с конкретните им управления, а представляват периоди от българската история, отличаващи се с нещо по-особено и характерно изключително за тях. В този смисъл типичното за периода „Роман” е свързано и отразява борбите на българския народ срещу византийската окупация на Източна България. Известно е, че начело на тези борби стоят братята комитопули, оглавени с времето от най-малкия – Самуил. В същото време обаче, след завръщането на Роман в 979 или 980 г. като пряк наследник на цар Петър, той заема овакантия български престол. И поради това е съвсем разбираемо тези борби да бъдат свързани тъкмо с неговото име. А то дълго премълчавано от източниците поради обстоятелството, че е бил скопен, Летописът не премълчава. Само го записва не на полагащото му се място. Но тъй или иначе не го премълчава, тъй както не спомената изобщо името на брат му Борис II, приел покорно позора да бъде пленник на руси и ромей и унижението да предаде управлението на България в ръцете на император Йоан Цимисхий.

Известно затруднение представлява определянето границите на периода. Видима е крайната му граница – времето, когато той приключва с падането на Роман в плен през 991 г. Началото му си остава неясно. Ако изходим от посочената продължителност (9 г.), периодът трябва да е започнал през 982 г. Какво събитие обаче я ознаменува, липсва яснота. Единствен Летописът, като че ли иска да ни подсказва нещо. Защото опитът да разтълкуваме текста: „И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман 9 години ...” води до извода, че тези 9 години, като че ли се отнасят до царуването на Роман след като се е завърнал в Преслав. И не включват времето от завръщането му в България, коронасването му през 980 г. от Самуил във Воден /201/ и следващите 2 години, преди да отседне във великопрестолния град. Тогава периодът „Роман” включва единствено годините, прекарани в столицата на България след бягството му. А това ще рече, че седалище на цар Роман е била столицата Преслав. И това е продължило от 982 до 991 г., когато той, след като започнал да прочиства окупираната Източна България от ромейски войски, бил пленен и за втори път отведен в Константинопол като пленник. Явно, авторът на Летописа е оценил тези години като паметни за българската история. Затова ги е извел в самостоятелен период, предчувствайки бъдещата забрава над тях. И този път той се е оказал прав.

## ВРЕМЕТО НА ГАГАН ОДЕЛЯН И НА НЕВЕРНИЦИТЕ ПЕЧЕНЕГИ

Така стигаме до последния в Летописа български владетел, записан с името Гаган и с прозвището Оделян. По-горе мимоходом отбелязах, че името му няма как да се обърка, за да разберем, че става дума за известния Петър Делян, независимо от лаконичния текст, с който е представен. Казано е единствено, че погубил два града в Кумида и създал три града в българската земя: Червен, Несебър и Щип. А освен това е посочено времето му на царуване – цели 28 г. и обстоятелството, че погинал посечен на Овче поле.

Излишно е да казвам колко неинформативни и неправдоподобни са тези твърдения като изключим единствено последното. Защото не виждам какво общо има Петър Делян нито с Червен, нито с Несебър и как би могъл да царува цели 28 години, когато до 1040 г. той не се е намирал в България. Във всеки случай, независимо от тази, на пръв поглед объркана информация, за разлика от една значителна част от представените в Летописа имена на български владетели, името му е добре разпознаваемо и неоспоримо. Колкото до второто му име – Оделян, то действително се оказва прозвище – календарно прозвище - Дилом на годината Змия, каквато се пада 1041 г. През тази година Петър Делян пленява и убива оставения като наместник на официалната власт болярин Тихомир. И вероятно това е било условието за интронизацията му като цар.

Известно е, че Петър Делян е първородния син на Гаврил-Радомир от неговата първа жена – маджарската принцеса – дъщеря на известния маджарски крал св.Ищван, т.е. на св. Стефан I Унгарски (997-1038 г.) Бракът е политически, резултат от похода на Самуил в Далмация и Словения и се смята, че се е състоял през 999 г. При това положение малкият Петър би следвало да се е родил някъде през хилядната или в някоя от следващите години-две. Баща му обаче набързо разлюбил майка му „...неизвестно по какви причини още при живота на баща си (т.е. на цар Самуил – б.а.) я намразил и напъдил, макар да била от него непразна ...” /202/. Смята се, че нещастната маджарка се е завърнала при баща си като е отвела със себе си и невръстния Петър, но ако приемем, казаното за вярно, то тя трябва да се е завърнала в бащиния дом още преди да е родила сина си. Липсват каквито и да са данни за неговото детство, юношество и младежките му години като се приема, че е отгледан в двора на царствения си канонизиран дядо.

За историята той се появява едва през 1040 г., когато отива в Белград и оглавява въстанието срещу византийския гнет в окупирана България. Военните действия се развиват на юг и след превземането на Ниш и Скопие обхващат земите на цяла Македония, Южна Албания, Епир, Тесалия и достигат до Тива и Солун. Към въстанието се присъединява и Алусиян – синът на Иван Владислав - братовчед на Петър Делян, но действията му се оказват повече от пагубни. Той губи битката за Солун, войската му е разбита, но навместо да бъде остранен, успява предателски да ослепи Петър Делян и да го предаде на ромеите. Историчите предлагат различни обяснения за действията му, но важното е, че въстанието е потушено в същата 1041 г., когато Петър Делян заема управлението на опитващата се да стъпи на краката си България. Показателно е и това, че в същата 1041 г. Алусиян е почетен с най-високата византийска титла „магистър”. И единственото обяснение би могло да бъде свързано с извършеното от него предателство. Затова и приказките на Г.Кедрин, че Петър Делян бил самозванец и нямал нищо общо със сина на Гаврил Радомир, будят дълбоко съмнение.

Спирам се на тези добре известни факти, само за да стане ясно, че царуването на Петър Делян, ако изобщо може да се говори за такова, е било съвсем кратко и в най-добрия случай едва ли е продължило повече от година. Ето защо, посочените 28 години управление будят истинско недоумение. Трудно е, при това положение, човек да открие някакво правдоподобно обяснение и единствено логичното би било ако допуснем, че периодът „Гаган Оделян” обхваща времето от смъртта на Самуил в 1014 г. до потушаването на въстанието през 1041 г.

Наистина, това не са 28, а 27 години, но Летописът може да има някакво обяснение за тази разлика. Като например, че последните огнища на съпротива са били потушени през 1042 или пък, че водачът Петър Делян е доживял дотогава.

Тъй или иначе 1041 г. се оказва паметна за българската история и за Летописа. До нея ни водят и периодът „Августин“, и царуването на Михаил IV Пафлагонец, в последната година, от което въстанието е потушено. А ето сега, като че ли и периодът „Гаган Оделян“ ни отвежда приблизително до същото време. И това не бива да ни учудва. Авторът на Летописа бе съвременник на тези събития и тях би следвало да познава най-добре и най-подробно.

Петър Делян е последният български владетел, записан в Летописа. От византийските императори последен бе „царят от южните страни на име Тургой“, в чието лице разпознахме Михаил IV Пафлагонец. За него се твърди, че „взе венеца на цар Константин и взе цялото българско и гръцко царство...“ От тук можем да сме сигурни, че става дума за ромейски император, управлявал и българското, и византийското царство. А казаното за южния му произход позволява идентификацията му с Михаил IV. Нали Пафлагония бе такава южна страна? Летописът обаче завършва с още едно изречение: „И след това пак излязоха някакви насилници и измамници, наречени печенеги, неверни и беззаконници.“

Това вече е краят. Ние няма подробно да се спираме на печенежките набези в България, но няма и как да ги подминем, след като те са тясно приплетени с българската история. Подготвени още от Иван Владислав, те започват от 1026 г. и по мнението на Йордан Вълчев до 1029 г. ликвидират военните и административни структури на Цариградската власт на територията на цяла Северна България. Нови мащабни нахлувания следват през 1032, 1034, 1035, 1036 като достигат до Тракия, Македония, Солун и Цикладските острови. А през късната есен на 1048 г. 800 хилядна вълна, следвани от жени, деца, старци и добитък заселват със съгласието на Константин IX Мономах места около София, Ниш, Овче поле и предявяват претенции за Тракия /203/. Забележете, Летописът записва името на печенегите. И не споменава нищо за нашествието на 600000 узи през 1064-1065 г. Не споменава и за появата на куманите от 70-те години на XI в. Не мисля, че става дума за пропуск. Просто, времето на повествованието на Летописа не е стигнало до тях. Както вече на няколко места предположих, то едва ли е прескочило 50-те години на злочастния за историята ни XI век.

Започва епохата на безвремието, продължило до бунта на Асен и Петър през паметната 1184 г. Историографията ни не проявява особен интерес към този период и само малцина изследвачи на миналото ни се опитват да хвърлят някаква светлинка в тъмното време на чуждото господство над България. Един от тези автори е покойният Йордан Вълчев, изказал тезата за независимостта на Северна България след 1029 г. и възникналите центрове на самоуправление в Дръстър и Мачин. Това обаче е друга, по-късна история, останала извън хронологичните рамки на „Български анонимен летопис“. И аз напълно вярвам, че тази по-късна история, подобно на „неблагонадежния“ Летопис, крие не по-малко и по-малки тайни. Като се започне от името на споменатия Мачин, в което разпознаваме името на древен Китай. И го поставим до това на македонското село Мотун, напомнящо за величието на славния хунски шанюй със същото това име.

## ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Така привършвам изследването си по „Българския апокрифен летопис“. И следва да призная, че работата беше вълнуваща. Защото той се оказа не само изключително интересен източник, но и източник, който предлага решението на многобройни загадки, като започнем от „третата част от куманите, наречени българи“, обитавали „на запад от най-горните страни

на Рим”, минем през неизвестните ни етиопи в Добруджа, имената на непознатите ни реки Затиуса и Ереуса и тези на българските владетели Слав, Изот, Селевкий и пр. Надявам се, че успях да предложа отговори на една значителна част от тайните знания на апокрифа, без да претендирам, че съм ги изчерпал. Не мога да гарантирам и за евентуално допуснати грешки. Както се откриват грешки и в самия Летопис. Грешки може и да има, но със сигурност „неблагонадеждният” Летопис не носи греха на порочното зачатие. Напротив, носи неизвестни за нас истини от непознатата ни българска история. От него научаваме името на народа, с който цар Слав, т.е. най-малкият син на Атила – Ирнах, напуска Панония и заселва Карвунската земя или Малка Скития, за са се превърне в българския Ирник. Научаваме и календарното прозвище Слав, с което основателят на Стара Велика България се е ползвал в българската книжнина. Че княз Борис е прекарал последните 14 години от живота си в манастира „Св. Пантелеймон”, в Котокий, наблизко до Дебрич и Охрид, в обкръжението на Климент и Наум. Че Роман е бил български цар и, че седалището му се е намирало в Преслав. Че Давид – най-големият от комитопулите има място в българските царски листи и появата му във възрожденската ни литература не е сръбска манипулация. И това, че баща му – комит Никола е влязъл във възрожденската ни книжнина с името Суботин. Поради всичко това, смятам, че е крайно време историците да приемат Летописа като един от малкото, останали родни извори за миналото ни, при толкова старателното им унищожаване от гръцките „божии” служители и ревнивите руски самодръжци. Затова съм сигурен, че работата си заслужаваше и че Летописът, лишен от минало, има бъдеще.

Като оставим, всичко казано дотук настрана, убеден съм, че пренебрегваният до днес „Български апокрифен летопис” предоставя толкова търсения ключ към голямата и крайно спекулативна тема относно произхода и същността на етнонима „славяни”. Не друг, а именно той определя първата поява на името Слав на историческата сцена. Това е цяло столетие преди появата на славяните в работите на готския историк Йорданес. А името Слав отстои от етнонима славяни само на една крачка. И аз не се съмнявам, че стигнали дотук, в най-скоро време и тя ще бъде извървяна. Защото историята знае десетки случаи, когато различни народи са влизали в историческите хроники с името на техния предводител. И тъкмо за тези случаи е въвела понятието „патроним”. Още повече, когато става въпрос за етнически разнородни и сборни народности, какъвто е случая с обединяването на причерноморските анти, с източноевропейските склавини и прибалтийските и централноевропейски келти: бои и вениди, всички влезли в историята с общото име „славяни”. Пътят към доказателството на повдигната теза едва сега предстои. Летописът обаче ни предоставя ключа и първоначалната насока. А аз съм сигурен, че делото на хунския принц Ирнах, влязъл в историята ни с името Ирник и прозвището Слав и дал живот на новопоявилата се българска държава на мястото на рухналата Хунска империя е достойно за ролята на патроним. И затова съм сигурен, че работата по връзката Слав - славяни ще бъде продължена и доведена до край. Името на българския цар Слав и това на българската престолнина Преслав чертаят пътя на прохождащия славянски свят.

Следва да подчертая още веднъж, че човек няма как да разгадае казаното в Летописа, ако не се съобрази, че зад всяко посочено име се открива не конкретен български владетел, а определен период от ранната ни история. За първите трима: Слав, Испор и Изот, както и за Симеон това е очевидно и всеки непредубеден ще се ориентира по неестествено продължителното им време на „царуване”. Но същото важи и за Селевкий, и за Августиан. Това вече го знаем от ранната българска писмена традиция и сме го срещали в „Именника на българските канове” с периодите Авитохол и Ирник. В случая обаче периоди се оказват не само посочените, но и всички останали имена от Летописа. И докато човек не проумее тази му особеност, няма как да го разбере и дешифрира.

Не крия, че бях приятно изненадан и особено поощрен в работата си, когато успях да разшифровам първите пет периода. Още повече, че те следват плътно един след друг и тази

последователност представлява своеобразно свидетелство за достоверността на посоченото в Летописа. Признавам, че останалите ме затрудниха и това проточи изследването три-четири години. Въпреки това може и да съм допуснал грешки. Надявам се обаче това да не помрачи цялостния изглед от изследването и най-малкото да не разколебае читателя в общата оценка и отношение към Летописа като един от малкото, достигнали до нас наши, автентични, особено ценни и благонадеждни извори.

Бих се радвал ако работата ми повдигне дискусия сред научните среди. И предварително благодаря за градивната критика, защото само с нейната помощ, рано или късно, ще стигнем до историческата истина и до реабилитацията на Летописа.

Накрая, за по-голяма яснота и прегледност, бих искал още веднъж само да изредя представените в Летописа периоди. Това са:

1/ “Слав” (453/454-572/573 г.) включва времето от създаването на Стара Велика България на Ирник до падането ѝ под аварска и тюркска зависимост;

2/ “Испор” (572/573-744/745 г.) заема времето от падането на България под аварска и тюркска зависимост до подмяната на династия Дуло;

3/ “Изот” (744/745-845 г.) отразява последните години на войнстващото езичество до възшествието на кан Борис I;

4/ “Борис” (845-861 г.) заема управлението на Борис до времето на Покръстването му прието за покръстване и на цяла България от някои от византийските хронисти;

5/ “Симеон” (861-991 г.) е времето от Покръстването до края на Симеоновата династия;

6/ “Петър” (12 години) – отразява част от царуването на Петър, когато разочарованието от християнството достига връх и води до протеста на отшелниците и зараждането на богомилството в България. Този период попада в хронологичните рамки на дългия 130-годишен период „Симеон”. Продължава 12 години без да са ясни неговото начало и край;

7/ “Селевкий” (977-1014 г.) е времето на управление на Самуил, като периодът включва и царуването на Роман и носи името на възшествената му 980 г. – година Змия или Селев;

8/ “Симеон” (991-1003/1004 г.) 12-годишен период, от повторния плен на Роман до превратната 1003/1004 г., когато Самуил търпи поражение край Скопие и градът, начело с управителя Симеон – последния цар Петров отрок, се предава на Василий II. Оттук насетне българската съпротива гасне, за да достигне до фаталната 1014 г. с битката при Клокотница и смъртта на цар Самуил;

9/ “Августаин” (1003/1004-1040/1041 г.) е периодът след превратната 1003/1004 г., включващ военния упадък на българската съпротива и падането на България под византийска власт до въстанието на Петър Делян. Той вероятно води наименованието си под титлата “самодържец”, равнозначна на византийската титла “автократор” на цар Иван Владислав, видно от надписа ме в Битоля /204/;

10/ “Безименен цар (Давид)” (973-976 г.) – е времето на първоначално организиране на т.нар. Западна България като самостоятелна и независима държава, наследила и продължила историческото съществуване на Първото българско царство след падането на Източна България;

11/ “Роман” (982-991 г.) – представлява царуването на Петровия син Роман след обединението на България в 976-977 г. когато е управлявал в столицата Преслав;

12/ “Гаган Одеян (Петър Делян)” – 28 г. (1014-1042 г.) – е вероятно времето след смъртта на цар Самуил до края на въстанието на Петър Делян, включил и първите мащабни нашествия на печенегите на българска територия.

Вече обърнах внимание, че част от периодите са сборни и включват царуванията на два или повече български владетели. Рядко, но се срещат и периоди, които се изчерпват с

управлението на само един цар, какъвто изглежда е периода на неназования Давид. Има периоди, които отразяват определено събитие, а не цялото царуване на конкретен владетел, като например периодите „Борис”, „Петър” и „Роман”. Излишно е да казвам, каква неяснота внася всичко това при опита за определяне на отделните периоди. От друга страна склонен съм да оправдая стремежа на неизвестния летописец да внесе максимална яснота за бурното и метежно време, когато е живял и писал хрониката си. Защото дългите периоди в началото на Летописа и дублиращите се години в различни периоди от края му свидетелстват точно за това.

Следва да отбележа, че в голямата си част с две само изключения, представените в него периоди се оказват хронологично свързани като формират две успоредни вериги. Основната верига включва периодите “Слав” (119 г.), “Испор” (172 г.), “Изот” (100 г. и 3 мес), “Борис” (16 г.), “Симеон” (130 г.), “Симеон” (12 г.), “Августиан” (37 г.) като започва от 453 и завършва в 1041 г. Втората, по-къса верига отразява преломните години на т.нар. Западна България, доминирана изцяло от управлението на цар Самуил, но без той да е бъде сочен за самостоятелен период. Започва от управлението на неназования по име цар Давид – най-големия от синовете на комит Никола (Суботин) (3 г.), включва сборния “Селевкий” (Самуил и Роман - 37 г.) и завършва с “Таган Оделян” (28 г.) отново в 1041/1042 г. Изолирани остават само периодите “Петър” и “Роман”. Причината първият да бъде представен по този начин може лесно да бъде разбрана предвид по-особения му религиозен характер. Колкото до периода „Роман”, появата на името на по-малкия Петров син извън посочените вериги, изолиран и извън хронологията на събитията, би могла да се обясни с „позорното” обстоятелство за скопения български цар, което го прави непълноценен, а може би и незаконен за средновековните представи. Истинската му роля и мястото му в историята ни Летописът разкрива по един категоричен начин не само като му посвещава споменатия едноименен период, но и като го включва в състава на периодите „Симеон” и „Селевкий”, свързани с края на Симеоновата династия и героичните борби на цар Самуил за запазване на българската свобода и независимост.

Във всички случаи Летописът предлага най-неочаквани решения. Това обаче не го прави неблагоприятен. Напротив, той заслужава не само особено внимание, но и необходимото доверие. И те са напълно заслужени, предвид предлаганата богата информация и възможностите ѝ да запълним с нейна помощ редица празноти в познатата ни, но неизвестна българска история.



## ЛИТЕРАТУРА:

1. Български апокрифен летопис.- В: Стара българска литература, под редакцията на Донка Петканова, С., 1983, Т. I, с. 294-299.
2. пак там, с.400-401.
3. Попов, Светлозар. Шамбат – братът на Кубрат, Варна, 2006, с.42-43.
4. Вълчев, Йордан. Календар и хронология, С., 1994, с.144.
5. Спиридон йеросхимонах. История во кратце о болгарском народи славянском – 1792, Габрово, 2000, с.58,63.
6. Блазиус Клайнер, История на България, съставена в 1761 г., С., 1977, с.,61-62.
7. Шкодров, Боно. Писмените знаци на българите. Варна, 2006, с.86.
8. Джагфар Тарихы, Т.3, Оренбург, 1997, с.97-103.
9. Вълчев, Йордан ... с.144-145.
10. Шкодров, Боно ... с.86.
11. Маргаритов, Михаил, Ангелике Маргаритоф-Хофер Елде фон Сулмтал. За Кирил и Митодий, С., 1999, с.51.
12. Кръстев, Георги. Дискусионни въпроси в древния български календар. XVII Национална историческа конференция България в световната история и цивилизации – дух и култура, Варна, 24-25 ноември 2012; Вълчев, Йордан, ... с.10.
13. Асемани, Йосиф. Календари на вселенската църква, т.3. С., 1987, с.77-108.
14. Йорданес. История на готите.- В: ЛИБИ, Т.1, С.,1958, с.358.
15. Вълчев, Йордан ... с.170.
16. Калоянов, Анчо. Българското шаманство, С.,1995, с.113.
17. Вълчев, Йордан ... с.172.
18. Джагфар тарихы, Оренбург, 1993, Т.1, с.14-21.
19. Джагфар тарихы, Т.3, с.92.
20. пак там, с.91-96.
21. Гумильов, Лев. Древните тюрки. Великият тюркски каганат, С., 2007, с.24-31,38-45.
22. пак там, ... с.45-47; Съкровище на хан Кубрат, С., 1989, с.32-33.
23. Артамонов, Михаил. История хазар. Ленинград, 1962, с.103-111.
24. Венедиков, Иван. Медното гумно, Стара Загора, 1995, с.60.
25. пак там ... с.59.
26. Йорданес ... с.354.
27. Венедиков, Иван ... с.13.
28. Табаков, Димитър. Хоризонти на познанието, С., 2000, с.99.
29. Могила,- В: Кратка българска енциклопедия, С., Т.3, с.457; Курган,- В: Большая советская энциклопедия (БСЭ), III издание, Москва, Т.,14, с.25.
30. Александров, Дориан. Тракийските могили, храмове, гробници и светилища, - В: Авитохол, кн.22-23, 2002, с.22.
31. Попов, Светлозар. Долмените в Тракия – една неразбулена загадка, - В: сборник от научна конференция „Долината на тракийските царе – проучвания и развитие”, Казанлък 2007, (31-08 – 01.09), с.26-40; Попов, Светлозар. Българският Коледа във „Веда словена”, Варна, 2010, с.88-102.
32. Фол, Валерия, Мегалити и скално изсечени паметници в Древна Тракия, С., 2000, с.22-23,29.
33. Овчаров, Димитър, Човек и добре да живее умира. С., 1992, с.38-42.
34. Български тълковен речник, С., 1963, с.924.
35. Джагфар тарихы, Оренбург, 1984, Т.2, с.9.

36. Дагфар тарихы, Т.3, с.81.
37. 36а. Калоянов Анчо, Топосът Грамада в българската митопоетична традиция, - В: Старобългарското езичество, В.Търново, 2000, с.85-113.
38. Табаков, Димитър ... с.7-8,65-66,123-125,181,193-195,201-203.
39. пак там ... с.68,162-163.
40. История вкратце о Болгарословенском народе. – В: Иванов, Йордан. Български старини из Македония, С., 1970, с.630.
41. Спиридон йеросхимонах ... с.15,22-26.
42. De la Croix= Abrege d'histoire ottomane. t.1., Paris, 1768, p.3.
43. Herbelot de Molainville. Bibliotheque Orientale. Paris, 1697, p.214-215.
44. Коковцов, П. Еврейско-хазарская переписка в X в., Ленинград, 1932, с.92-94.
45. Добрев, Петър. Родовете на Тогарма. – В: Българи и евреи, С., 2000, с.68.
46. Джагфар тарихы. т.1,с.14.
47. Джагфар тарихы. Т.2, с.64.
48. Джагфар тарихы. Т.1, с.310.
49. Джагфар тарихы. Т.1, с.11-12.
50. МНМ, Кубера, Т.2, с.20; Ланка, Т.2, с.36; Кайласа, Т.1, с.610; киннары, Т.1, с.651; кумбханда, Т.2, С.28.
51. Гумилев, Лев. История народа хунну, Т.1, Москва, 1997, с.26,34; Динлинская проблема, с.319-321,326-331; Грумм-Гржимайло, Г.Е. Белокурая раса в Средней Азии, с.343.
52. Грумм-Гржимайло Г.Е., Белокурая раса в Средней Азии. – В: Л.Гумилев, История народа хунну, Москва, 1997, Т.1, с.343-346; Мяо, БСЭ, Т.17, с.178; Яо, БСЭ, Т.30, с.516.
53. Кондратов, Александър. Адрес Лемурия, Варна, 1980, с.99-103.
54. Прокопий Кесарийски. История на войните. – В: ГИБИ, Т.II, С., 1958, с.110-111.
55. Нурутдинов, Фархад. Българите и световната цивилизация. С., 1999, с.9.
56. Джагфар тарихы, Т.3, с.47.
57. Венедиков, Иван ... с47-48.
58. Вълчев, Йордан ... с.49.
59. Български апокрифен летопис, ... с.295.
60. Спиридон йеросхимонах ... с.34-35.
61. Зосим, Нова история, ГИБИ, Т.1, с.161.
62. Велезиев аноним. ЛИБИ, Т.1,с.321-322.
63. Изидор Севилски. История на готи, вандалите и свеви, ЛИБИ, Т.1, с.38.
64. Велезиев аноним ... с.322.
65. Константинополски летопис, ЛИБИ, Т.1, с.296.
66. Амиан Марцелин,
67. Джагфар тарихы, Т.1, ... с.8-11.
68. Павел Орозий. Против езичниците, ЛИБИ, Т.1, с.210.
69. Аврелиан Виктор. Книга за императорите, ЛИБИ, Т.1, с.96.
70. Ангелов, Димитър. Образуване на българската народност, С., 1971, с.78.
71. Велков, Велизар. Градът в Тракия и Дакия през късната античност, С., 1959, с.233-234.
72. Анонимен римски хронограф от 354 г. – В: ЛИБИ, Т.1, с.82.
73. Ценов, Ганчо. Народността на старите македонци, Авитохол, кн.16, 2001, с.12.
74. Данчовъ,Н.Г., И.Г.Данчовъ. Българска енциклопедия, С., 1936, Константин Велики, с.729-730.
75. Ценов, Ганчо. Произходът на Българите и начало на българската държава и българската църква, С., 2002, с.137.

76. Българска енциклопедия, С., 1936, с.524; Ценов, Ганчо. Произходът ... с.136.
77. Ценов, Ганчо. Произходът ... с.137-138.
78. Българска енциклопедия. С., 1936. Вулгата, с.244.
79. Табаков, Димитър. ... с.78-81,87-89.
80. Златарски, Васил. История на българската държава през средните векове. Т.1,Ч.1, С., 1970., с.91,94-97,116-131; История на България в 14 тома, Т.2, С. 1981, с.29-47, 69; Рънсима̀н, Стивъ̀н. История на Първото българско царство, С., 1993, с.36-37; Джагфар тарихы, Т.1, с. 16-17; Державин, Николай. Произход на руския народ. С., 1945, с.31-43.
81. Гумилев, Лев. ... с.67; Рънсима̀н, Стивъ̀н ... с.27-28; Артамонов, Михаил, История хазар. ... с. 138-139; Тюркский каганат. – В: БСЭ, Т.26, с.416.
82. Памиро-ферганская раса. – В: БСЭ, Т.19, с.129.
83. Антонов, Емил, Войната на расите, културите и антикултурите, С., 2002, с.14.
84. Волга. – В: БСЭ, Т.5, с.293.
85. Джагфар тарихы, Т.1, с.12-13.
86. Раевски, Дмитрий. Митология на скитите. С., 1988, с.85-86; Скифо-сарматская мифология. В: МНМ, Т.2, с.446-447; Попов, Светлозар. Българският Коледа във „Веда словена”, Варна, 2010, с.207-209.
87. Артамонов, Михаил. История хазар. Ленинград, 1962, с.56.
88. Приск Тракиец. Откъси. – В: ГИБИ, Т.1, с.125; Йорданес. История на готите. – В: ЛИБИ, Т.1, с.337.
89. Древляне. – В: БСЭ, Т.8, с.488.
90. Венелин, Юрий. Истоки руси и славянства, Москва, 2011, с.558; БСЭ, Славяне, Т.23, с.543-545.
91. Младенова, Весела. Произход на населението от село Български Караагач, днешното село Тотлебен, Плевенска околия. – В: Авитохол, кн.12-13, 2000, с.30-44.
92. Ефиопская раса. – В: БСЭ, Т.30, с.319
93. Данаил Стойчев – Хърст, Три хипотези за историята на земите северно и южно от река Дунав 165-1018 г., Русе, 2006, с.30-32.
94. Джагфар тарихы. Т.1, с.19-22.
95. Патриарх Никифор, Бревиарий. – В: ГИБИ, 3, с.294; Константин Багренородни, За темите, - В: ГИБИ, 5, с.193.
96. Прокопий Кесарийски, История на войните, - В: ГИБИ, 2, 1958, с.110-111.
97. Herbelot de Molainville. Bibliotheque Orientale. Paris, 1697, p.214-215.
98. Джагфар тарихы, Т.1, с.14.
99. Теофан Изповедник, Хронография,- В: ГИБИ, 3, с.285.
100. Венедиков, Иван. Прабългарите и християнството, Стара Загора, 1998, с.72-73.
101. Москов, Моско. Именник на българските ханове (ново тълкуване), С., 1988, с.20.
102. Добрев, Петър. Преоткриване на прабългарския календар, С., 1994, с.199-201.
103. Рънсима̀н, Стивъ̀н. История на Първото българско царство., С., 1993, с.78,217-221.
104. Вълчев, Йордан ... с.141.
105. Рънсима̀н, Стивъ̀н ... с.237-238; Венедиков, Иван. Прабългарите ... с.114-115.
106. Надпис от Филипи.- В: Стара българска литература, Т.3, С., 1983, с.45.
107. Златарски, Васил, История на България ... Т.1Ч.1, ... с.433.
108. пак там ... с.435-436.
109. Менология на император Василий II.- В: ГИБИ, Т.VI, с., 1965, с.55, бел 4; Рънсима̀н, Стивъ̀н ... с.236.
110. Асемани, Йосиф. Календари на Вселенската църква. Т.3, С.,1987, с.38-39.
111. Рънсима̀н, Стивъ̀н ... с.70,75,236.
112. Венедиков, Иван. Прабългарите ... с.113-117.

113. Поп Йовчо от Трявна. Летопис и родословие., В.Търново, 1995, с.26,35.
114. Блазиус Крайнер. История ... с.60.
115. Спиридон йеросхимонах ... с.45,58.
116. Шарл Дюканж, Византийска история, С., 1992, с.39
117. Йован Раич, История на всички славянски народи и най-паче на болгари, хорвати и серби (откъси), С., 1993, с.99.
118. Рънсимаџ, Стивън ... с.109.
119. Вълчев, Йордан ... с.150.
120. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.1, с.54-56; Рънсимаџ, Стивън ... с.91; Венедиков, Иван Прабългарите ... с.154; Юхас, П., Кирил и Методий ... с.61-62.
121. История на България в 14 тома, Т.2, с.215; История на България по дати, ... с.23.
122. Маргаритов, Михаил, Ангелика Маргаритоф-Хофер Елде фон Сулмтал, За Кирил и Методий. С., 1999, с.62.
123. История на България по дати, С., 2003, с.22-24.
124. Маргаритов ..., с.62
125. История на България в 14 тома, Т.2, С.,1981, с.213-219.
126. Златарски, Васил, ... Т.1, Ч.2, с.46-53,215-221.
127. Юхас, Петер. Кирил и Методий в Българска Моравия. С., 2000, с.62,75,77,104.
128. Вълчев, Йордан ... с.150-151.
129. Златарски, Васил ... Т.1,Ч2, с.256.
130. Асемани, Йосиф. Календари ... с.67-68,77-108.
131. Хроника на Константин Манаси. С., 1992, с.171.
132. Попова-Мутафова, Фани. За българската азбука.- в: Авитохол, 1995, кн.2, с.17.
133. Рънсимаџ, Стивън ... с.109,114.
134. Солунска легенда.-В: Стара българска литература. С., 1983, Т.1, с.300.
135. Кратко житие на Кирил. В: Христоматия по старобългарска литература. С., 1967, с.129.
136. Венедиков, Иван. Прабългарите ... с.175.
137. Хроника на Константин Манаси ... с.123.
138. Енциклопедия България, Девол, Т.,2, с.261.
139. Златарски, Васил ... Т.1, Ч.2, с.50-51.
140. Рънсимаџ, Стивън ... с. 91,240-241.
141. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.2, с.250.
142. Рънсимаџ, Стивън ... с.109,115.
143. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.2,с.272-279.
144. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.2, с.231-240,244-247,265-279; Рънсимаџ, Стивън ... с.108-116.
145. Маргаритов.....с.63.
146. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.2, с.232,234-236,271.
147. Сидоров, Милош ... с.15-17,22.
148. Джагфар тарихы ... Т.1, с.17-18.
149. Съботинов, Антон, Епископия Котия – Котрагия в църковната структура на Ромейската империя (VIII-IX в.) и българите, С., 2009, с.3-5,19-23,25-26.
150. Златарски, Васил ... Т.1,Ч.2, с.232,234-240,243-244,266-267,271-272,276-278,345.
151. пак там ... с.215-220.
152. пак там ... с.218.
153. Караманев, Георги. Болгар ... болгар?!, - В: сп.Осем, бр.1, 1 януари 2014, с.14-29.
154. Златарски, Васил. ... , Т.1,Ч.2, с.537; Рънсимаџ, Стивън. ... с.159.
155. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.542-642,652-659,664-666; История на България в 14 тома, С., 1981, Т.2, с.....

156. Златарски, Васил. ... Т.1.,Ч.2, с.557,573,575,581,588.
157. Историческо сказание от премъдрия летописец Манасий, което започва от сътворението на света и достига до царуването на господаря Никифор Вотаниат. Тази книга беше преведена от гръцки език за цар Александър.- В: Стара българска литература, Т.3.
158. Хроника на Константин Манасий, С., 1992, с.191.
159. Търновски надпис на хан Омуртаг.- В: Из стара българска литература, С., 1988, с.43.
160. Шкодров, Боно. Писмените знаци на българите. Варна, 2007, с.117.
161. Златарски, Васил. ... Т.,Ч.2 с.562.
162. пак там ... с.551,553,562,565.
163. пак там ... с.551-553,556-557,559.
164. пак там ... 554.
165. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.569-571; Рънсиман, Стивън. ... с.157-158,254
166. История на България по дати. ... с.33
167. Златарски, Васил. Т.1.,Ч.2, ... с.564.
168. Паисий Хилендарски. ... с.58.
169. Спиридон йеросхимонах. ... с.77.
170. Иванов, Йордан. ... с.636.
171. Мовро Орбини. Царството на славяните. 1601, С., 1983, с.86.
172. Вълчев, Йордан. ... с.12-13,157,162.
173. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.562.
174. Златарски, Васил. ... Т.1.,Ч.2, с.620,626,634-641,645-647,659-661; Рънсима, Стивън. ... с.157-158,254; История на България по дати. ... с.33.
175. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.701.
176. Златарски, Васил ... Т.1.,Ч.2, с.622,655,665,673,685,687.
177. Споридон йеросхимонах. ... с.79.
178. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.513-515.
179. Павлав, Пламен. Заговорите на магистър Пресиян Българина.- В: Български викове, бр.2, 2000, с.57-66.
180. Златарски, Васил, ... 1972, Т.II, с.5.
181. Вълчев, Йордан. ... с.159-160.
182. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.633,634,641.
183. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.665-667.
184. Поп Йовчо от Трявна. ... с.27,35.
185. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.608-609.
186. Паисий Хилендарски. ... с.58.
187. Иванов, Йордан. ... с.636.
188. Спиридон йеросхимонах. ... с.77-79.
189. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.608-610,712.
190. Рънсиман, Стивън. ... с.166-167,255.
191. Данчовъ, Н. Г., И. Г. Данчовъ, Българска енциклопедия, С., 1936, Давид, с.320.
192. Мавро Орбини. Царството на славяните 1601 откъси, С., 1983, с.86.
193. Венедиков, Иван. Прабългарите ... с.207-208.
194. Вълчев, Йордан. ... с.156.
195. Артамонов, Михаил. ... с.374.
196. Спиридон йеросхимонах. ... с.77.
197. Данчовъ, Н. Г., И. Г. Данчовъ. ... Никола, с.1084; Златарски, Васил. ... Т.1.,Ч.2, с.606-607; Вълчев, Йордан. ... с.156-157.
198. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.707.
199. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.611-616; История на България по дати. ... с.33.

200. Хроника на Константин Манаси. ... с.195.
201. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.622-626.
202. Златарски, Васил. ... Т.1,Ч.2, с.672-673,704.
203. Вълчев, Йордан. ... с.162-163.
204. Венедиков, иван. Прабългарите ... с.208.

## СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	с.3.
Български анонимен летопис .....	с.4.
Възшествието на княз Борис – ключът към апокрифа .....	с.8.
Периодът „Слав” .....	с.13.
„Стомогилният” цар Слав .....	с.19.
Българите – третата част от куманите .....	с.25.
Миграцията на куманите.....	с.29.
Испор и Исперих .....	с.36.
Изот – Зок, Цок или Тук? .....	с.44.
Борис Покръстител.....	с.53.
Епохата „Симеон” .....	с.66.
Загадката „цар Петър”.....	с.70.
Неизвестният цар Селевкий.....	с.78.
За двамата Симеоновци.....	с.81.
Византийските императори в Летописа.....	с.85.
Августиан.....	с.89.
Давид – неназованият цар от същата вдовица.....	с.92.
Роман – царят на Преслав.....	с.97.
Времето на Гаган Оделян и на неверниците печенеги.....	с.100.
Заключение.....	с.101.
Литература.....	с.105.
Съдържание.....	с.110.

Светлозар Попов  
**БЪЛГАРСКИЯТ АПОКРИФЕН  
ЛЕТОПИС ПРОГОВАРЯ**

Българска, първо издание

ISBN 978-954-15-0244-0

Книгоиздателство ЗОГРАФ  
9000 Варна, бул. “Княз Борис I” № 59  
тел. 052/600 391  
e-mail: [zograf\\_varna@abv.bg](mailto:zograf_varna@abv.bg)



